

نړيوال
ادبي مکتبونه

ليکوال:
هيواد بريال کومکي

Ketabton.com

نړيوال ادبي مکتبونه

ليکوال: هېواد بريال کومکي

د کتاب خانگړنې

د کتاب نوم: نړیوال ادبي مکتبونه

لیکوال: هېواد بریال کومکي

خپرنډوی: نوی مستقبل خپرنډویه ټولنه - کابل

برېښنالیک: moustaqble@gmail.com

چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپ وار: لومړی.

چاپ کال: ۱۳۹۶ لمريز.

قیمت: ۱۰۰ افغانی

ټولنه

نوی مستقبل خپرنډویه

لومړی ادرس: کوټه سنگي-دسیلو د څلورم اوپنځم سړک ترمنځ د شاداب ظفر

بلاکونوټه مخامخ

دویم ادرس: د دهمزنگ لومړی سړک (مرکز عمومي کتاب پلورنځی).

۰۷۸۸۲۲۰۵۳۰

درېیم ادرس: جوي شیر دخپرنډویه ټولنو او کتاب پلورنځینو عمومي مرکز

۰۷۸۱۸۹۴۰۶۴

اړیکې: ۰۷۸۶۶۳۰۷۳۱ ۰۷۷۸۸۷۰۳۰۵ ۰۷۸۷۱۸۰۷۵۳

د چاپ حقوق له خپرنډویې ټولنې سره خوندي دي

ڊالی

شهید استاد حیکم تنیوال، ڊاکٽر فیض محمد ځلانډ، استاد محمد اسمعیل یون، ڊاکٽر خوشال روهی، تورن جنرال نوراحمدشاه انگار، عبدالشکور پیغام، مرحوم څارنوال گل محمد کومکي او گران استاد نورالله بناد ته چي ما ترې ډېر څه زده کړي دي.

سريزه

د پوهنتون زده کړه ييز بهير کې مې له ځينو نړيوالو څېرو سره اشنايي پيدا شوه، د دې خلکو افکار مونږ ته په کار دي.

تېره ورځ راته گران ټولگيوال هېواد بريال کومکي زنگ وکړ، چې يو کتاب مې چاپ ته تيار کړی، ته يې له هم له سترگو تېر کړه.

د دی نن مې يې لوستنه پای ته ورسوله، اوس ځان داسې محسوسومه، په نړيوالو ادبياتو کې د ماسټرې زده کړې کوم.

په پښتو ژبه کې د نړيوالو ادبي مکتبونو په اړه دومره روان، تسلسلي او له هر اړخيزو مالوماتو ډک کتاب همدا دی. بناغلي کومکي صيب په ډېر بشکلي ډول دا کتاب د ادب په پېژندلو پيل کړی، ورپسې يې ادبي دورې او له هغې وروسته يې نړيوال ادبي ښوونځي، کلاسېزم، رومانټېزه، ريبالېزم، نچرالېزم، سيمبولېزم او نور واړه ادبي مکتبونه، د هغوی سرلاري، د هغوي د پيدايښت سيمې، د هغوی د را پيدا کېدو علتونه او د هغوی پيرو او مخالفين په داسې ډول تشریح کړي، چې موضوعي تسلسل يې سړی د کتاب لوستلو پسې بيايي.

زه يې په اړه نورې خبرې نه لیکم، لوستنه او قضاوت خپله وکړئ، خو زما گران او هوډمن ملگري هېواد بريال کومکي ته د دې ارزښتمند کتاب د چاپېدا مبارکي وایم او له خالق ذات څخه ورته د نورو برياوو په هيله يم !

په جهان د ننگيالي وي دا دوه کاره
يا به وڅوري ککړی يا به کامران شي

(خوشال بابا)

په ټوله پښتني او علمي مينه
رشيدالله جليل مينه يار
۱۳۹۶/۸/۲۱

لړليک

مخ	سرليک
۱.....	سريزه.....
۲.....	ادب څه ته وايي؟.....
۵.....	ادبي سبک او ښوونځی.....
۷.....	د نړيوالو ادبي دورو وېش.....
۹.....	لرغونی يونان او روم (لرغونې ادبي دوره).....
۱۴.....	مذهب او ادبيات (منځنۍ ادبي دوره).....
۱۶.....	د رنسانس (روښانتيا) پېر.....
۲۰.....	نړيوال ادبي مکتبونه.....
۲۲.....	کلاسيزم.....
۲۶.....	د کلاسيزم تاريخي شاليد.....
۲۷.....	د کلاسيک ادب د اصولو پيدايښت.....
۲۹.....	اصول او قواعد.....
۲۹.....	د طبيعت تقليد.....
۳۲.....	له زړو هنرمندانو تقليد.....
۳۳.....	عقل او منطق.....
۳۵.....	کمال او برابري.....
۳۵.....	ښکلا او زده کړه.....
۳۶.....	ساده گي، څرگندتيا او لنډون.....
۳۷.....	حقيقت.....
۳۸.....	ادبي سپيڅلتيا.....
۳۹.....	درې گونې قانون.....
۴۲.....	کلاسيک اثار او ليکوال.....
۴۲.....	حماسه او رومان.....

ب // نړيوال ادبي مکتبونه

- ٤٣ ..... تراژيډي
- ٤٥ ..... د تراژيډۍ اتل
- ٤٦ ..... کوميډي
- ٤٧ ..... د لرغوني يوناني کوميډيو جوړښت
- ٥٠ ..... شپونيز شعر (BUCOLIQUE)
- ٥٠ ..... غنايي اشعار (LYRIQUE)
- ٥١ ..... کلاسيزم او فرانسه
- ٥١ ..... نيکولاس، نيکولا بوالو (١٧١١-١٧٣٦ م)
- ٥٣ ..... د بوالو (شعر پوهنه)
- ٥٤ ..... ژان ډولافتين (١٦٢١-١٦٥٩ م)
- ٥٥ ..... ژان راسين (١٦٣٩-١٦٩٩ م)
- ٥٧ ..... د راسين اثار
- ٥٧ ..... مولير (١٦٢٢-١٦٧٣ م)
- ٥٩ ..... بلز پاسکال (١٦٢٣-١٦٦٢ م)
- ٦٠ ..... کلاسيزم او المان
- ٦٢ ..... يوهان ولفگانگ فون (گويته) (١٧٧٩-١٨٣٢ م)
- ٦٥ ..... يوهان کريستوف فريډريک (شپلر) (١٧٥٩-١٨٠٥ م)
- ٦٧ ..... کلاسيزم او انگلستان
- ٦٩ ..... رومانتيزم
- ٧١ ..... د رومانتيزم پيداښت
- ٧٢ ..... ويی او رښه
- ٧٣ ..... د پانگوالۍ پيل او د فيوډاليزم زوال
- ٧٧ ..... د رومانتيزم اصول
- ٧٧ ..... د رومانتيزم ډولونه

ت // نړيوال ادبي مکتبونه

- د رومانټيزم برنامہ ۷۸
- رومانټيزم په اروپا کې ۸۱
- ويکتور هوگو (۱۸۰۲ - ۱۸۸۵ م) ۸۲
- ژان ژاک روسو (۱۷۱۲ - ۱۷۷۸ م) ۸۴
- ويليام ورډ زورث (۱۷۷۰-۱۸۵۰ م) ۸۶
- الکساندر سرگيوېچ پوشکين (۱۷۹۹-۱۸۳۷ م) ۹۰
- ريالېزم (ريښتيا پالنه) ۹۲
- د ريالېزم مبارزه ۹۷
- ريالېزم د عادي او غير شخصي مکتب په توگه ۱۰۰
- د ريالېستي ادب موضوع ۱۰۱
- نړيوال ريالېزم ۱۰۲
- روسيه (روسی ريالېزم) ۱۰۴
- لومړنی ريالېزم ۱۰۵
- انتقادي ريالېزم ۱۰۶
- سوسيالېستي ريالېزم ۱۰۸
- ماکسيم گورکي (۱۸۶۸-۱۹۳۶ م) ۱۰۹
- ناتورالېزم (طبيعت پالنه) ۱۱۱
- ريالېستي هنر د ناتورالېزم د مقدمې په توگه ۱۱۳
- د ناتورالېزم لنډه فلسفه ۱۱۴
- ناتورالېزم د سياست او اقتصاد له زاويې ۱۱۵
- ناتورالېزم او پوهنه ۱۱۵
- د ناتورالېستي اثارو ځانگړې ۱۱۷
- د ناتورالېزم ماته ۱۱۷
- سېمبولېزم (ابهام) ۱۱۸

ث // نړيوال ادبي مکتبونه

۱۲۳	..... د سېمبولېزم اصول
۱۲۴	..... ازاد شعر
۱۲۵	..... نامتو استازي
۱۲۶	..... له سېمبولېزم جلا شوي مکتبونه
۱۲۷	..... ناتورېزم
۱۲۸	..... کسموپليټيزم (جهان پالنه)
۱۲۹	..... نور واړه مکتبونه
۱۲۹	..... اونانيمېزم
۱۳۱	..... فوتورېزم (راتلونکی)
۱۳۲	..... د فوتورېزم پيداښت
۱۳۳	..... د فوتورېزم اصول
۱۳۴	..... د فوتورېستي اثارو موضوع
۱۳۵	..... د فوتورېزم نامتو استازي
۱۳۵	..... د فوتورېزم ماته
۱۳۶	..... اکمپيزم
۱۳۸	..... اکمپيزم او روسيه
۱۳۸	..... امپرسيونيزم
۱۳۹	..... اکسپرسيونيزم
۱۴۱	..... دادېزم
۱۴۲	..... سور ريالېزم
۱۴۳	..... اګسزنيستانسيالېزم
۱۴۴	..... ويرېزم
۱۴۵	..... اخځونه

سريزه

خوښ يم، چې د لوی څښتن تعالی په مرسته مې د (نړيوال ادبي مکتبونه) تر عنوان لاندې ادبي اثر بشپړ کړ. د دې کتاب د موضوع په هکله مې ډېر ژور فکر درلود. بايد ووايم، چې په پښتو ژبه کې د نړيوالو ادبياتو په هکله پوره او د پام وړ کار نه دی شوی. ما تر خپلې وسې زيار ايستلی، چې پښتو ژبې ته د نړۍ د ادبي مکتبونو په هکله يو څه دننه کړم، تر څو راتلونکي او ځوان نسل دغه بهنځونه تعقيب او د نړۍ د ادبياتو په هکله ډېر څه لاسته راوړي. البته د دې اثر د ليکلو پر وخت له ډېرو ستونزو سره مخ وم، خو د باندنيو ژبو ځينو اثارو راسره مرسته وکړه، چې د موضوعاگانو ژورو ته دننه شم.

د دې اثر په محتوا کې پر ادبياتو بحث شوی، ځانگې يې په گوته شوي، د سبک، جريان او مکتب په کلمو کې نږدې والی او توپيرونه څېړل شوي دي. نړيوالو ادبي دورو ته کتنه او په دې پورې تړلي حقيقتونه، لاملونه او پېښې رابرسېره شوي، چې لوستونکي وکولی شي په جلا توگه د موضوعاتو منځ ته دننه شي. د نړيوالو ادبي مکتبونو په لړ کې په کلاسېزم او بيا وروسته په زنجيري ډول نور ادبي مکتبونه، د هغوی په اصولو او ليکلو اثارو بحث شوی دی. ليکوال يې د سياسي، علمي، کلتوري او ټولنيزو تاوتریخوالو په پار د ولس د ويښتيا او د مثبت بدلون لپاره قلم پورته کړی، يا يې دغه خوځښتونه رد کړي دي. دا موضوع د هغو ادیبانو، ليکوالو او هنرمندانو لپاره د نړيوالو ادبي مسائلو د څېړلو او پلټلو لپاره يوه ښه وسيله کيدای شي، وروسته به نورې درنې سټې په دغه لار کې لا روښانتيا رامنځ ته کړي. هيله مې دا ده، چې د ادب وړي تږي له دې اثر څخه ډېر څه کسب او دې ته وهڅېږي، چې د دغې موضوع د لا پراخولی لپاره مټې راوغاړي.

پاتې دې نه وي، د دې کتاب د اصلاح او سمون په برخه کې زما گرانو ملگرو عصمت الله کرم او رشيدالله جليل ډېر زيار ايستلی او د شيخ زايد پوهنتون د ژبو او ادبياتو له مخکين استاد نورالله ښاد څخه زښت زيات ممنودی يم، چې د دې کتاب د سمون په برخه کې راته لازمي لارښوونې کړې دي او خپل قيمتي وخت يې پر دې کتاب لگولی دی. په درنښت

هبواد بريال کومکي

خوست - افغانستان

۱۳۹۶/۸/۲۰

ادب څه ته وايي؟

د ادب په هکله دا پوښتنې چې ادب څه شی دی؟، څه دندې لري؟، هدف او موضوع يې څه ده؟، پخوا ډېرې مطرح شوې او ادبپوهانو ورته پر ځای او لازم ځوابونه موندلي دي. که د ادب ريښه او کلمه وڅېړو نو معلومه به شي، چې دا کلمه د عربي ژبې له هذب څخه راوتلې او مانا يې (د ونې د بې ځايه څانگو او ښاخونو پرېکول) دي. دا کلمه له محسوساتو څخه معنوياتو ته رانقل او د هغه وگړي لپاره وکارېده، چې له عيونو به پاک شو. دلته دا ټکی خورا مهم دی چې ادب نېغ په نېغه له هذب نه دی رغېدلی، بلکې هذب په هذب او هذب په ادب اوښتی دی. استاد الفت صاحب ادبيات، چې ادب ته منسوبه جمع ده، داسې راپېژني: (ادب د ښو الفاظو په وسيله د خپلو احساساتو او ادراکاتو يا د زړه د خبرو ښکاره کول او د اوریدونکيو په ذهن کې يې کېنول دي.) (۱: ۳۰۱م)

د پښتو ژبې بل مخکښ ادبپوه زلمی هېوادل په خپل اثر (د پښتو ادبياتو تاريخ) کې د يو ژبې ټول ليکلي (تحريري) او نا ليکلي (شفاهي) منظوم او منثور هنري اثار ادبيات گڼي. هېوادل صاحب د ادبي ليکنو او نورو پنځونو تر منځ اساسي توپير په هنريت پورې تړي او يوازې هغه ليکنې ادبي بولي چې د هنر جادو له ځان سره ولري. (۲: ۸۸)

ادبيات د نورو بشري پوهنو په څېر د مجرد تفکر درلودونکي او پر وړو سترو څانگو وېشل شوي دي، ادبيات په لومړيو کې پر دوو برخو (ژبپوهنه

او ادبپوهنه) وېشل کيږي، دا هره څانګه بيا نور بېل ښاخونه لري. لومړی په لنډ ډول ژبپوهنه، د هغې څانګې او ورپسې ادبپوهنه درېژنو:

(۱) - ژبپوهنه

ژبپوهنه هغه پوهه ده، چې د ژبې جوړښت، څرنگوالی، تکاملي پړاوونه او بدلونونه تر څېړنې او بحث لاندې نيسي. په لېنګوېسټيکس (ژبپوهنه) کې ژبې ته د هنري اثارو د موادو په توګه ځانګړې پاملرنه کيږي. ژبپوهنه لومړی پر دوو برخو؛ نظري ژبپوهنه او تطبيقي ژبپوهنه وېشنه مومي، وروسته نظري ژبپوهنه په ترتيب سره په لاندې څانګو وېشل کيږي:

۱- تشریحي ژبپوهنه

۲- تاریخي ژبپوهنه

۳- پرتلیزه ژبپوهنه

الف: تشریحي ژبپوهنه

تشریحي ژبپوهنه د نظري ژبپوهنې هغه څانګه ده، چې ژبه بې له کوم تاریخي تحول او بدلون پرته په یوه معلوم او څرګند مهال کې تر څېړنې لاندې نيسي. دغه ژبپوهنه په دريو لویو برخو وېش مومي چې عبارت دي له:

۱- غړپوهنه (فونولوژي)

۲- ګر پوهنه (مورفولوژي)

۳- جمله پوهنه (سېنټېکس)

دغه هره څانګه دندې او اصول لري، ځانګړي ژبني مسائل بیانوي، د موادو ترتيب او شننه یې بېله او د ژبې په رغونه کې رغنده رول افاده کوي. له تشریحي ژبپوهنې علاوه تاریخي او پرتلیزه ژبپوهنه هم د ژبپوهنې له مهمو ښاخونو شمېرل کيږي. تاریخي ژبپوهنه د یوې ژبې مختلف تحولات بیانوي

او پرتلیزه ژبپوهنه بیا یوه ژبه له ډېرو نورو ژبو یا د ژبو له کورنیو سره پرتله کوي.

(۲) - ادبپوهنه

ستر ژبپوه رښتین صاحب ادب پوهنه داسې تعریفوي: ((ادبپوهنه هغه علم دی، چې د ویلو، لیکلو او ښې وینا ډولونه راښيي او د نظم او نثر ښه والی بدوالی او نورې مرتبې بیانوي.)) (۳: ۱۰۷م) ادبپوهنه درې اساسي څانګې لري:

۱- ادب تاریخ

۲- ادبي نقد (کره کتنه)

۳- ادب تیوري

ادب تاریخ ژبني او هنري اثار له پیدایښتي شرایطو سره سم تر څېړنې لاندې نیسي او د یو ملت ادبي جریانات مطالعه کوي. کره کتنه په ساده ژبه د یوه اثر ښه والی، بدوالی، خوند، بې خوندي، کره، ناکره، ښکلا، بدرنگي، ګټې او زیانونه بیانوي. ادب تیوري بیا د ادب انکشاف، اصول، ښې، ځانګړتیاوې او د هغې په رڼا کې مېتود او موضوع راپېژني. یا په بل عبارت: د ادبي اثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزونې پر مېتود او پرنسیپونو بحث کوي او د کره کتنې او ادب تاریخ لپاره اصول او قوانین ټاکي.

د ادب د دندې او موضوع په اړه حیبی صاحب د پخوانیو شرقي او غربي پوهانو زاړه او نوي نظریات راخیستي دي. شریانو پخوا د ادب موضوع یوازې په وینا (نظم او نثر) کې د فصاحت او بلاغت لخوا مطرح کوله. عبدالرحمن ابن الانباري (۵۱۳-۵۷۷ هـ/ش) اته علمه (نحو، لغت، صرف، عروض، قافیه، صنعت الشعر، اخبار او انساب) په ادب کې داخل

گڼل هر چا به چې په يوه يا ټولو پوهه حاصله کړه، هغه به ادیب بلل کېده. د غربي نړۍ اوسني نظريات مغلقي او خورا زيات دي. په دې برخه کې د محمد اقبال وزيری صاحب دا تعريف بسنه کوي، چې وايي: ((په ملي - تاريخي ځانگړنو کې د خلکو د ننني او باندني ژوند ټولنيز کرکټرتوب له طبيعت سره په اړيکه کې د هنري ادب سکالو جوړوي.)) (۴: ۶۷۰م)

د ادب دندې خورا ډېرې دي، ډېريو پوهانو د پوهاوي، ښکلايزو او روزنيزو دندو يادونه کړې ده. د دوی په فکر ليکوال له پوهنو او هنرونو په گټه اخيستنې د ښکلا په مرسته د ښو کرکټرونو په راوړلو دټولنيز ژوند پېښې انځوروي. لوستونکی نېغ په نېغه ترې تقليد او ورسره ځان پرتله کوي او بلاخره مثبت تحول پېښيږي.

د ادب موخه په ټولنه کې د ظلم او ښکېلاک پر وړاندې د ټيټې طبقې د غبرونو پورته کول، د مثبت بدلون لپاره هڅه اود انسانانو په ژوند کې خوندي، همدري، احساس، مينه او خواخوږي پيدا کول دي. (۳: ۳۸م)

ادبي سبک او ښوونځی

په ادبياتو کې د نظم تر څنګ نثر هم ځانگړی مقام لري. وگړي د خپلې ايډيا د انعکاس لپاره يا نظم ټاکي يا نثر، چې دواړه يو تر بله ډېر توپير لري. سبک يوه عربي کلمه ده، چې د سرو او سپينو زرو وييلی کول او په قالب کې اچول دي. سبک بيا د زرو ټوټې ته ويل کېږي. د ادب په اصطلاح کې د يو شاعر او ليکوال د وينا او ليکنې لارې، اسلوب، روش او مېتود ته وايي. يا په بل عبارت: په ليکوالۍ کې د ليکوال ليکنې طرز ته هم سبک ويلى شو. (۵: ۱۱۱م)

د سبک دکلمې پر وړاندې اروپایانو د (Style) کلمه کاروله، چې د لاتینې ژبې له (Stilus) څخه مشتق شوې ده. ستیلش هغه اله وه، چې د هغې په وسیله به پر مومیایي تابلوگانو لیکنې کېدې. د ستایل کلمه د سبک په نسبت زیات جامعیت او ارتولې لري او د اروپایانو د ټولو کړو وړو لپاره په خاص او ممتاز ډول استعمالېږي. په اروپا کې سبک د ارستويي او اپلاتوني ماناوو تر منځ توپیر شوی دی او د رنسانس وروسته پرې تاوده بحثونه ترسره شوي دي چې سر یې همدغې اپلاتوني او ارستويي پورې اړوندو نظریو ته رسېږي.

د سبک دکلمې پر ځای پخوانیو پارسي ادبپوهانو د فن، طرز، سیاق، طریقه، شیوه اسلوب او دې ته ورته کلمې کارولې، خو اوس ټول د سبک د کلمې پر کارونې تفاهم ته رسیدلي دي.

هر لیکوال، شاعر او ادیب د لیکلو ځانته طرز (سبک) لري. دا سبک د جوتو ځانگړتیاوو له اړخه د نورو لیکوالو له سبک نه توپیر پیدا کوي، یا یې پیروي کوي. د ادبیاتو د ننه په نثر کې ځینې ادیبان دومره ځلېږي، چې د لیکنې سبک یې د ارزښت تلې ته لوېږي، پنځگر یې په شعوري یا غیر شعوري ډول پېښې کوي او په دې ډول د لومړي شخص د سبک پیرو بلل کېږي. خوشال بابا، حمید مومند او رحمان بابا د اشعارو او اثارو په پنځولو ډېر لیکوال او شاعران اغېزمنکړي دي. دلته دا ټکی د فکر وړ دی، چې (سبک په یوه شخص پورې تړاو لري، خو ښوونځی د څو ورته سبکونو، چې پنځگر یې طرزي او فکري همرنگي ولري ټولگه وي.) (۶: ۲۸)

د یوه ادبي مکتب پیدایښت د ادب له تاریخي، فرهنګي او کلتوري شرایطو سره تړاو لري. د ادبي ښوونځیو په منځته راتګ کې دوه شیان خاص

رول لري، لومړی د پوهنيزې اېډيا تاثير او دويم د يوې منلې ادبي نظريې يا خوځون مخالفت دی، چې د فرد پر ځای په يوې ډلې پورې تړاو پيدا کوي. بناغلي اجمل ښکلي په خپل کتاب (سبک پوهه) کې د ښوونځي او سبک پر موضوع باندې ډېر اوږد بحث کړی او هم يې د خارجي پوهانو تعريفونه او تحليلونه راوړي دي. نوموړی د يو ادبي قاموس ليکوال (جی. ای گېون) نظر ليکي او وايي مکتب د هغو لويو پنځگرو ډلې ته وايي، چې ټول يو ډول ادبي ارونه (اصول) پالي، يا د يو فکري نظام يا يوې مفکورې خلک او تخليقي هڅې يې ادبي مکتب بللی شو.

ادبي ښوونځی هغه ادبي جريان دی، چې د ليکوالو، ادیبانو، شاعرانو او پنځگرو د سبکونو له گډون څخه رامنځته کېږي، يا يې د هغو نظريو، ادبي او کلتوري ځانگړتياوو مجموعه بولو، چې د هېوادنو د گډو ټولنيزو او سياسي اوضاعو په بهير کې منځ ته راغلې وي. ښوونځی په يوه ټاکلې دوره کې د يوه گروپ ليکوالو له خوا د يوې ځانگړې لارې او سبک تعقيبول دي. (۱۴۰۵:۶)

د نړيوالو ادبي دورو وېش

د نړيوالو ادبي دورو وېش اسان کار نه، بلکې ډېرې زيرکتيا، پوهې او ادبي درک ته اړتيا پېښوي. ټولنيز علوم په تېره بيا ادبيات له مجرد تفکر څخه برخمن دي او پوهان په ډېرو څېړنو او ادبي مسائلو کې سره ورته نظريات نه لري. د ادبي دورو ټاکنه هم يو پېچلی بحث دی، چې پوهانو ورته له بېلو زاويوکتلي دي.

استاد پوهندوی جانس زرن (د نړيوالو ادبياتو د ادبي دورو وېش) تر عنوان لاندې په علمي او څېړنيزه مقاله کې د نړيوالو ادبي دورو د وېش ټاکنه کړې ده. د مقالې منځپانگه د څلورو لويو وچو (اسيا، افريقا، اروپا او

امريکا) د ادبياتو څېړنه جوړوي. د لرغوني يونان، پخواني روم او ورسره پر ځينو هندي، باختري، مصري، بابلي او استراليايي ژبو سربېره د اروپا پر منځنۍ پېړۍ هم څېړنه شوې ده، چې په پای کې يې نړيوال ادبيات پر څلورو دورو وېشلي دي.

لومړۍ دوره

په دې دوره کې لرغوني مصري، بابلي، اسوري، باختري، پخواني چينايي، عبراني او لرغوني هندي ادبيات شامل دي. دا ادبي دوره له (۵۰۰ق.م) راپيل او تر (۱۰۰۰ق.م) پورې رارسېږي. پاتې دې نه وي، چې هماغه مهال د پخوانيو شرقي هېوادونو ادبيات مخ پر وړاندې روان وو او غربي نړۍ د جهل په تورو تيارو کې ډوبه وه.

دويمه دوره

دويمه ادبي دوره له (۱۰۰۰ق.م) رانيولې ان تر (۵۰۰) ميلادي پورې رارسېږي. دا دوره د نويو مدنيتونو، فرهنگونو او مترقي افکارو هنداره گڼل کېږي. د لرغوني يونان، روم او ورپسې د لرغوني باختري ادبياتو پيلامه له دغه ځايه پيل مومي.

درېيمه دوره

درېيمه دوره له (۵۰۰ م) پېړۍ را پيل او تر (۱۳۰۰م) پېړۍ پورې جريان پيدا کوي. په دې عصر کې روم خپل ځواک له لاسه ورکوي او کليسا پر ادبياتو تسلط پيدا کوي. په وروستيو پېړيو کې د اروپا ليکوال د علومو او فنونو زده کړې ته مټې رانغاړي؛ نوي بنسټونه رامنځته کوي، په ايټاليا کې د ادبياتو د ودې لپاره زمينه سازي کېږي او بلاخره د رنسانس پېر ته لاره هوارېږي.

څلورمه دوره

څلورمه دوره په (۱۳۰۰م) پېړۍ کې پيل او په ايتاليا کې د رنسانس له پيل کيدو تر ننه ادامه پيدا کوي. رنسانس په اروپا کې د نوي علمي، ادبي او هر اړخيز انقلاب نوم دی، چې اغېز او لاسته راوړنې يې په ټوله اروپا کې د پام وړ تغير پېښ کړی دی. د اروپا معاصر ادبيات په خپل ذات کې پر نورو وړو او لويو دورو وېشل غواړي او ادیبان او ليکوال يې د نظر ژور اختلافات تعقيبوي. نو موږ له موضوع تېرېږو او پر خپله موضوع پيل کوو. (۷: ۱۰۹م)

لرغونی یونان او روم (لرغونی ادبي دوره)

کله چې د ادبیاتو او پوهنو بحث راپورته کېږي، نو د لرغونو مصریانو، سومریانو، یونانیانو او چینایانو نومونه د انسان ذهن ته راځي. دا هغه لومړني انسانان دي، چې د لیک او لوست لپاره يې ډېر زیارکښلی او د راتلونکو نسلونو د هوساینې لپاره يې د آرام ژوند زمينه برابره کړې ده. د قلمي او تصويري لیکونو پیدایښت د همدغو انسانانو د زیار محصول دي، چې د ونو پاڼو او د غوایانو پر څرمنو لیکل شوي دي. له میلاده (۲۰۰۰) کاله وړاندې سومریانو یو حماسي اثر درلود، چې گیلگمش نومیده. ددې کتاب ارزښت دومره زیات دی، چې کله ناکله ورته د انسانانو د لومړني کتاب خطاب هم کېږي. چینایانو او مصریانو هم ورته نوبستونه کړي دي او د یونانیانو لپاره يې اصول ایجاد او د فرهنگ په انتقال کې يې رښه رول لوبولی دی.

لرغونی یونان د نړۍ او په ځانگړي ډول د اروپا علمي، کلتوري او ادبي انقلاب زانگوگڼل کېږي. له میلاد نه تقریباً زر کاله وړاندې په یونان کې ادبیات منځ ته راغلي او پوهان يې د لویدیځې اروپا تر ټولو لرغوني ادبیات گڼي. په دې عصر کې د انساني ژوند د بېلا بېلو اړخونو په اړه خبرې اترې

او بحثونه ترسره شوي دي. پنځگړي يې د ادبي ژانرونو (حماسه، تراژيدي او کوميډي) په چوکاټ کې ولسي ستونزې او پرابلمونه راولاړ کړي او هم يې د اتوليو پر ستاينې ښکلې پنځونې منځته راوړې دي.

لرغونی يونان د بېلو ادبي ژانرونو د پيدايښت ټاټوبي هم بلل کيږي. په دې عصر کې ډېر حماسي او غنايي اشعار د يونان ستر شاعر هومر (Homer) په لاس منځ ته راغلي دي چې يو يې الياد (The Iliad) او بل يې اوديسه (The Odyssey) نومېږي. هومر په دې اثارو کې د يونان د ولس د قهرمانيو، زړور تياوو او په جگړه ييز ډگر کې له مقاومتونو غږيږي او د يونان د ستر ولس ستاينه کوي.

د تړای جگړه د الياد او اوديسې اساسي موضوع تشکيلوي. الياد د سپارټا او تړای ترمنځ د پېښ شوي لس کلن جنگ د وروستيو شپږو اونیو بيان له ځان سره لري چې (۱۲۵۰ ق.م) شا و خوا پېښ شوی دی. دا جگړې د تړای د پاچا پريام د يو شپانه زوی پاریس په واسطه د سپارټا د پاچا ميلانس د ښځې هلن تښتول وو. ميلانس خپل ورور اګامنون ته امر کوي، چې د جگړې لپاره لښکر تيار او پر تړای حمله وکړي. په دې جنگ کې د ډېرو اتلانو تر څنګ اګيليز او د ايتاکا پاچا جنرال اديسه يوس هم شامل وو. دوی يونيم ميليون لښکر او د زرو په شا و خوا کې کښتۍ تياروي او د هلن د بېرته راوستلو لپاره تړای ته ورځي او د لس کلن جنگ وروسته هلن بېرته له ځان سره راولي. هومر په دې کيسه کې د خپل ولس شجاعتونه او شهامتونه توصيفوي. (۱۰: ۵۱۰، ۵۱۰م)

د ترای فتح د الیاد موضوع ده، خو په اودیسه کې هومر بیا د یونانیانو بېرته راتګ او د جنرال اودیسه لس کلن تریخ ژوند، سفر او ماجراوې انځور کړې دي. اودیسه د حماسې اتل دی، چې بېرته د راګرځیدو پر مهال له جادوګرانو، ارباب النوعو او هر ډول بلاوو سره مخ او ورته ستونزې جوړوي. پنسیلوپ د ده مېرمن په دې

حماسه کې له نفسي او شیطاني وسوسو سره د مبارزې نوم خپلوي او تیاماخوس بیا د خپل پلار د موندلو لپاره له هرې وسیلې کار اخلي. تر شلو کلونو وروسته اودیسه کور ته رارسېږي او خپله مېرمن یې نه پېژني. بلاخره اودیسه نوی ژوند پیلوي او په دې ډول کیسه پای ته رسېږي. دغه کیسه د یونان لرغونی فرهنګ او فولکلور راپېژني او د یونانیانو د ژوند د اصولوپه هکله خبرې اترې کوي.

که څه هم په دې اثر کې د ارباب النوعو او اشباحو رول ته زیات ارزښت ورکړل شوی، خو بیا هم د یونان د ولس د رېښتیني ژوند بڼه لري، چې له دې امله ورته د نړۍ په ادب کې د ریالېزم لومړی اثر هم ویل کېږي.

په یوناني ادب کې تر حماسې او غنایي اشعارو وروسته تراژیدي، کومیدي، ډرامې او تیاتر د دوی ځای خپلوي. په (۷ - ۸ - ۹ ق.م) پېړیو کې هومر، هیسود، الکي پندار، ادرخي لوګ، اکسه، تیرتي، سولول او ته اګنيس ژوندکاوه. هومر حماسي او هیسود غنایي اشعار وپنځول او له دوی

وروسته په ترتيب سره اربستويان دکوميډۍ او ايس خيل د تراژيدۍ اساس کېښود، چې ورته د تراژيدۍ د پلار لقب هم ورکړل شو او مشهور اثر يې اوريسي نومېږي. له ايس خيل وروسته سوپوکلې ستر او دويم تراژيدي ليکونکی دی، چې ورپسې يوروپيد ښودل شوی دی. پاتې دې نه وي، چې د (۴ - ۵ ق.م) پېړيو په جريان کېډ ډرامې او تياتر پېر منځ ته راځي. لومړی بېلگې يې د ايس خيل اثار بلل شوي دي. د يونان ليريک متنونه او شعرونه د ارخيلوکوس او د ساپو پخوانۍ شاعرې عشقي اشعار په ميراث راپاتې دي. لرغوني يونان په فلسفه، رياضياتو، نجوم، طب، سياست، اخلاق، بلاغت، معمارۍ، مجسمه جوړونه، نثر، شعر او تاريخ ليکلو کې ځانته نوم او لومړيتوب خپل کړی دی. سوکرات، ديموکريت، اپلاتون او ارستو د نړۍ ستر فيلسوفان دي او هيردوت د نړۍ لومړی تاريخ ليکونکی پيژندل شوی دی. همدا يونانيان وو، چې د لومړي ځل لپاره يې د طبيعت راز راوسپاره او د مادې د ماهيت، فکر، نيکۍ، حقيقت او ښکلا په اړه يې د پوهيدلو لپاره کوښښونه پيل کړل. دوی د انسانانو د ټولنيز او سياسي ژوندانه د سمبالتيا په موخه خپل فکري ځواک پرکار واچاوه او بشر ته يې نوي فکرونه په ميراث پرېښودل. (۳: ۱۰۸، ۱۰۹م)

له دې وروسته روميانو د سياسي قلمرو د پراخولي او غځونې لپاره په څلورمه ق.م پېړۍ کې پر يونان حمله وکړه او د يونان وروستی ښار الاده يې ونيو. دلته د نظم په پرتله د نثر خوا غښتلې او ادبي انواعو له نثر سره روغېر وکړ. د روميانو تر پاچاهۍ وروسته ادبيات له لومړۍ ق.م پېړۍ راپيل او تر څلورمې ميلادي پېړۍ پورې يې دوام وکړ. روميانو زياتې ادبي پنځونې کړې دي، خو د يونان ځای نشي نيولی. د دوی اشعار ځانته خوند لري، چې پر

خپل ځای د ستایلو وړ دي. د پلاتوس او تېرېنتیوس کومېډیک اثارکه څه هم رومیانو ته منسوب دي، خو بیا هم له یوناني ادب څخه الهام اخلي. همدرانگه ویرجیلیوس او هوراتس په قصیدو او شعرونو کې د طبعیت په محتوا کې له ښکلا، مصاحبونو، عاطفې، طنز، خنډونو او د انساني ژوند له معنویاتو غږېږي.

د دې دورې نثر بیا د طنز، ژوند لیکونو، فلسفې او د تاریخ لیکلو په خدمت کې واقع کیږي. رومیان بلاخره په څلورمه پېړۍ کې خپل سیاسي قدرت مخ په څوړ ویني او ادبیات یې له ماتې وروسته په ټوله اروپا کې له مذهب سره روغېږکوي. پاتې دې نه وي چې د یونان او روم سترو لیکوالو او فیلسوفانو د ټولنیز ژوندانه په هکله د بېلو ادبي ژانرونو په وسیله ستونزې او ننگونې راولاړې او د مختلفو پوهنو او هنرونو لپاره یې اصول او قوانین وضع کړي، چې تر ننه د منلو وړ دي. د لرغوني یونان او روم تخلیقات، تحقیقات او تحلیلونه د نړۍ ستر ادبي او علمي میراثونه دي، چې پوهیدل پرې ضروري او لازمي دي.

د یوناني او رومي ادبیاتو اغېز یوازې په اروپا کې پاتې نشو، بلکې ټولو اروپایي او غیر اروپایي ادبیاتو ته یې لار بیا موندنه. یونانیانو د انسان ارزښت په خپلو لیکنو کې راوڅاړه او د ادب په ملگرتیا یې پر وړاندې پرته خنډونه، ستونزې او نابرابرۍ له منځه یو وړې. د دې لیکنو او کتابونو ارزښت دومره زیات دی، چې په ۲۱مه پېړۍ کې هم دگټې اخیستنې وړ بلل شوي دي. دوی پوهنې او هنرونه له تنگ چوکاټ څخه راوباسل او د ارتوالي لپاره یې پراخ قوانین وضع کړل. د دوی پنځونې د نړیوالو ادبیاتو لپاره الهام ښوونکی رول ادا کړ او هر انسان چې ادب او پوهې ته لاس اچوي اړکېږي، چې له دغو

لومړنیو اشخاصو او لیکنو سره یې ځان اشنا او له فکرونو، نوښتونو، ابتکاراتو او پوهنو یې ځان خبر کړي. (۱۰: ۲۷ م)

مذهب او ادبیات (منځنۍ ادبي دوره)

د اروپا منځنۍ تاریخي دوره پر څلورو دورو وېشنه مومي. لومړۍ یې لرغونې کلاسیکه، دویمه یې منځنۍ، درېیمه یې د روښانتیا (رنسانس) او څلورمه یې معاصره دوره بلل کېږي، چې له (۱۶۰۰م) څخه پیل مومي. منځنۍ پېړۍ په معمولي ډول په پنځمه پېړۍ کې د روم امپراطورۍ له پایښت څخه د عثمانی دولت په لاس د قسطنطنیې د سقوط او په (۱۴۵۳م) کال کې د رومي شرقي امپراطورۍ په پرځیدو سره پیلېږي.

دا منځنۍ دوره د اروپا په تاریخ کې یو مهمه دوره ده، چې له (۴۰۰م) څخه پیلېږي او تر (۱۴۰۰م) پېړۍ پورې ادامه پیدا کوي. په دې دوره کې دین د ټولنې پر مهمو برخو تسلط پیدا کوي او سیاست، ټولنه او فرهنگ اغېزمنوي.

په منځنۍ پېړۍ کې د یونان او روم امپراطورۍ له پښو غورځیري، دا حالات مسیحت ته لاره هواروي، خو په ټولنیز او اقتصادي نظام باندې لاس بری شي. دلته د غلامۍ دور منځ ته راځي او دوه ډلې فیوډالیستان او دکرنیزو مزارعو او لویو بزگرانو مشران پر نورو د واک د چلولو لپاره ګډې هڅې پیلوي. دلته فیوډالېزم د یو سیاسي نظام او کلیسا د یو فکري نظام په توګه له یو بل نه ملاتړ کوي، ترڅو ولس په تیاره کې وساتي او دوی خپلو اهدافو ته دوام وروښيي، خو په منځنیو کلونو کې دواړه ډلې (سیاست او دین) له یو بل سره ګډ فکري یووالی رامنځته کوي او کلیسا پر سیاست

واکمني تر لاسه کوي. دا به د طبيعت قانون وگڼو، چې کائنات په تېره بيا انساني قشرونه د تاريخ په بېلا بېلو دورو کې د تکامل او تحول په حال کې واقع کېږي، چې د تکامل دغه بهنځونه ساده نه، بلکې پېچلې بڼه لري. تاريخ شاهد دی، چې د اقتصادي، علمي، صنعتي، کلتوري، ادبي او ... پرمختگونو پر وړاندې بلاخره بيا داسې قشرونه، طبقې او ډلې راپيدا کېږي، چې دغه مسير له خنډ او ځنډ سره مخ کوي.

اروپا په منځنيو پېړيو کې د فيودالېزم ښکار شوه. په دغه دوره کې پاپانو، کشيشانو، اسقفو او نورو مذهبي مشرانو هڅه کوله د غلامۍ دور د ايجاد او بقا لپاره د يو طرز تفکر او ايډيالوژۍ څخه استفاده وکړي. دوی انسان د طبيعت له مخې گناهگار گناه، نو د همدې اصل پر بنياد يې ښه گڼله چې انسانان دې ټول مال، حيوانات او نور با ارزښته توکي کليسا ته وسپاري او پاتې ژوند دې په غرونو او سمخوکې په زارۍ تېر کړي. دوی د انسانانو د لوړو خيالونه، فکرونه او اندونه د مذهبي اساساتو خلاف او د طبيعت په برخه کې يې څېړنې او پلټنې شيطاني وسوسې گڼلې.

د اروپا منځنۍ ادبي دوره له پنځمې ميلادي پېړۍ څخه راپيل او تر پنځلسمې پېړۍ پورې رارسېږي. د وزيرې صاحب په خبره چې په دې دور کې پر لويديځه نړۍ د ختيځې کليسا برياليتوب دی. پاپانو او اسقفو شاهي نظامونه ميراثي گڼل او کليسا پر دې بريالی شوه، چې د نظامونو هر راز کنترول په لاس کې واخلي.

ادبيات او کلتور د سياسي، اقتصادي او ټولنيزو پېښو په شان تحول او بدلون مومي، دا چې ادبيات له ژبې سره تړاو لري، نو لاتيني ژبه هغه مهال د اروپا مذهبي او کلتوري ژبه گڼل کېده او پر ادب د مذهب تاثيرات هغه څه دي چې سړی ترې سترگې نشي پټولی. د دولسم او ديارلسم قرن په جريان کې

اروپايانو د نوښتونو د رامنځته کولو لپاره هلې ځلې پيل کړې او له مختلفو ادرسونو څخه يې د بردگۍ د خلاصون او سيکولرېزم د ايجاد او بقا لپاره د قلمي ځواک څخه په استفادې ډېرې پنځونې وکړې. د ايتاليا داستاني ادبيات د شعر، نقاشۍ او رسامۍ په برخه کې نوي موضوعات شرح او بيان کړل، چې په دې سره يې د (رنسانس) ادبي دورې ته لاره هواره کړه. دانته، پتراکه، سونېټ او بوکاچيو د هنري ادب له لارې ټولنيزې ننگونې انځور او په پايله کې د غلامۍ دوره له منځه ولاړه. ادبيات او هنر په دې وتوانيدل، چې د اروپا د اشرافو او پاپانو دورې ته د پای ټکی کيږدي او د روښانتيا پېر ته لاره هواره کړي. (۳: ۱۲م)

د رنسانس (روښانتيا) پېر

د رنسانس لغوي مفهوم د (نوي، روښانه او بيا راژوندي کېدو) مانا لري. د روښانتيا پېر د ۱۵م قرن په اواخرو کې د صنعت، ادبياتو او علومو بيا راژوندي کېدل ښودل شوي. رنسانس د نوي، کلتوري، ادبي او علمي انقلاب نوم دی، چې د نړۍ د تاريخ او په ځانگړي ډول په اروپا کې د انساني تفکر او ايديالوژيک بدلون سبب گرځيدلی دی. (۱۱: ۵۸۰م)

د روښانتيا دور د پيل او پای په هکله پوهان سره يوه خوله نه دي، بلکې بېلو دورو او مهالونو ته ګوت څنډونه کوي. پال اوسکارکريستېلر (Paul Oskar Kris teller) د رنسانس مخکښ څېړونکی په دې نظر دی، چې دغه دوره له (۱۳۰۰م) څخه پيل او تر (۱۶۰۰م) پېړۍ پورې ادامه پيدا کوي، خو نور څېړونکي يې بيا د پيداينست او پايښت نېټه له (۱۵م) پېړۍ له اواخرو او د (۱۹م) پېړۍ ترمنځنيو لسيزو پورې جاري ګڼي. دغه بحث هغه وخت تود شو، چې ايتالوي ليکوال ياکوب بورکات خپل اثر (په ايتاليا کې د رنسانس تمدن) په (۱۸۶۰م) کې له چاپه راوويست. خبره دا وه، چې په ۱۹مه ميلادي

پېړۍ کې ځينو څېړونکو داسې اټکل کړی و، چې گواکې منځنۍ پېړۍ د تورې دورې نوم نه دی. دوی هڅه کوله د رنسانس مفهوم تر پوښتنې لاندې راولي، خو بورکات بيا په دې کتاب کې دکلیسا او پاپانو په لاس د انساني ارزښتونو او معنویاتو تتوالي او نشتون ته گوت څنډنه کوي او په دې ډول د حقیقتونو ژورو ته دننه کيږي. (۱۲:۳۰۱م)

د ایتالیا د ۱۴مې او ۱۵مې پېړيو ادبیات د رنسانس د پیلېدو اساسي زړې تشکيلوي. فلورانس د ایتالیا تجارتي ښار و، چې د علمي، تاریخي او ادبي نوابغو ټاټوبی هم بلل کېده. همدلته پتر ارک، میکل انژ، لیوناردو داوینچي، رافیل، دانته او نورو شخصیتونو نړۍ ته سترگې پرانیستې دي او د رنسانس د پیل لپاره یې د پوهنو او هنرونو له لارې د ولسونو وینستیا ته مبارزې او ترخه حقیقتونه انځور کړي دي، چې نمونې یې تر ننه راپاتې دي.

پتر ارک (۱۳۰۳-۱۳۷۴م) د ایتالیې ستر شاعر او د انسان پالنې (هیومانیزم) سېمبول گڼل کيږي. نوموړی د خپلو اثارو له لارې د نړيوال ژوندانه د ښه والي پیغامونه خوروي، شاید لومړنی هنرمند به وي، چې له مودو وروسته په مقالو او اثارو کې د ښځې مقام بیانوي او لومړیتوب ورکوي.

لیوناردو داوینچي (۱۴۵۲-۱۵۱۹م) د ایتالیې په فلورانس کې زیږیدلی، چې مشهور ایتالوی مهندس، معمار او مجسمه جوړونکی شمېرل کيږي. دغه نامتو انځورگر د هغو کسانو له جملې شمېرل کيږي، چې د انسانانو څېرې یې د هغوی له رواني حالات سره برابري ترسیم او د هنر په واسطه یې د انسانانو ناوړه کړنې، خوښه، او د روښانه نوي ژوند هڅې انځور کړي دي.

رافايل (۱۴۸۳-۱۵۲۰م) يو بل نامتو ايټالوي مجسمه جوړونکی، لرغونپوه او انځورگر دی. د هغه هنري انځورونه د رنسانس د دورې ستره لاسته راوړنه بلل کېږي، چې د فردي ازادۍ تصويرونه په کې بيان شوي دي.

ميکل انژ (۱۴۷۵-۱۵۶۴م) د هيومانيزم ستر سرلاری، مجسمه

جوړونکی، انځورگر او د معمارۍ ښوونکی دی. د انسان پالنې د انعکاس او ترويج په باب د انژ او رافايل ګډې هڅې د ستايلو او يادولو وړ دي. د انژ زيات فکري تمرکز د انسان پر جسم باندې متمرکز و او په ډېرو اثارو کې يې بشر پالنه په څرګند ډول محسوس او د پام زړی يې هيومانيزم جوړاوه.

داوينچي، انژ، رافايل د هيومانيزم ستر هنرمندان بلل کېږي، چې د هنرونو او پوهنو په وسيله يې د خپل ولس حقونه راسپړلي دي. په اروپا کې د هيومانيزم له پيلېدو سره سم په ۱۶مې او ۱۷مې پېړيو کې د نوي علمي انقلاب پر لور خوځښتونه پيل شول. فرانسیس بيکن (۱۵۶۱-۱۶۲۶م) انگلسي فيلسوف په تجربو، تمرینونو او تحليلونو پيل وکړ. ستر فرانسوي رياضي پوه او فيلسوف دکارت (۱۵۶۹-۱۶۵۰م) د ټولنيزو اندېښنو په درلودلو ستر حقيقتونه راوسپړل. دانته (دورانته) اليګيري (۱۳۲۱-۱۲۶۵م) ايټالوي شاعر، چې د اروپا نامتو هنرمندان او شاعران ورڅخه اغېزمن شوي، په خپل منظوم

اثر (الهي کوميدی) کې د انسان پر روح بحث پیلوي او هغې بلې نړۍ ته د روح سفر او د اخرت اړوند پیچلې خبرې راڅرگندوي. پاتې دې نه وي، چې یو شمېر پوهان د دانه دغه ادبي او مذهبي حماسه د سوریې مشهور عالم ابو العالی معري تقلید گڼي. (؟)

بوگاجیو (۱۳۱۳-۱۳۷۵م) د ایټالې بل لیکوال دی، چې په خپل اثر دکامرون کې یې زیات شمېر وړې کیسه گۍ لیکلې او منځپانگه یې ټولنیز ناراضیتوب نیسي. همدرانگه جان ملتون (۱۶۰۸-۱۶۷۴م) انگریز مشهور حماسه لیکونکي هم ډېرې پنځونې کړې، چې د نوي ژوند او نوي پیل اړوند بحثونه په کې خوندي دي. (۱۳: ۱۷۹، ۱۸۲)

فیودور داستایوفسکي د نړۍ تکره لیکوال په نولسمه پېړۍ کې د امریکا د لویې وچې د موندنې را په دې خوا پر معاصرو ادبیاتو لنډه څېړنه کړې ده. نوموړي په خپل اثر (د ادبیاتو تاریخ) کې د سروانتس د رومان نوي سبک ته په اشاره سره ادبیاتو ته ورننوځي او د اروپا ادبي بهنځونه تر بحث لاندې نیسي. د هغه په اند په لومړۍ معاصره دوره کې د بویژه فلسفي اثر په فرانسه کې منځته راځي. ویلیام شکسپېر، جان ملتون او جاناتان سويفت د معاصرو ادیبانو په توگه راڅرگندېږي او د ۱۸مې او ۲۰مې پېړیو تر منځ په فرانسه کې لوی انقلاب پیلېږي، چې په دې سره کیسه ییز ادبیات او بشرپالنه په پراخه کچه اوج ته رسېږي. دلته لارډ بايرون په اروپا کې له رومانټیکو خیالاتو او پنځونو سره د ادب میدان ته راځلي او هانس گریستیان انډرسن په ډنمارک کې لکه ځلانده ستوری څلېږي. د امریکا، فرانسی او روسیې ستر لیکوال داستایوفسکي، تولستوی، مارک ټواین، انوردو، بالزاک او ویکتور هوگو په دغه دوره کې د انساني ارزښتونو د بقا او د ټولنیز ناراضیتوب له امله سرورنه

راپورته کوي او ليکنې او پلټنې کوي. دغه دوره تر نړيوالې لومړۍ جگړې پورې ادامه پيدا کوي او دويمه معاصره دوره بيا له دويم نړيوال جنگ ان تر ننه پورې غځېږي. (۱۴: ۳م)

کلیسا په منځنيو پېړيو کې ادبيات، کلام، فلسفه او هنر د مذهب په تنگ چوکاټ کې ساتلي وو، د انسان نوي مترقي افکار يې شیطاني وسوسې گڼلې او اروپا يې په علمي، اجتماعي او سياسي لحاظ ډېره شاته ساتلې وه، خو رنسانس د منځنۍ دورې پر خلاف په ټوله اروپا کې نويو سيمه ييزو، تاريخي، فرهنگي، ټولنيز او هنري ابتکاراتو، نوښتونو او خوښتونو ته لاره هواره کړه، چې په پايله کې په ټوله اروپا کې د فکر او بيان ازادي حاکمه شوه. ولسونه له ظلم او ستم څخه خلاصون پيدا کړ او په دې انقلاب کې د ليکوالو او هنرمندانو رول د پام وړ بدلون پېښ کړای شو.

نړيوال ادبي مکتبونه

نړيوال ادبي مکتبونه د لويديځې نړۍ (اروپا) د مکتبونو په نوم پېژندل کېږي. دغه ادبي ښوونځي د ۱۶ قرن څخه پيل ان تر ۲۰ قرن پورې ادامه پيدا کوي. هر ښوونځی ځانته اصول او ځانگړنې لري، د مختلو سياسي، ټولنيزو، کلتوري او فرهنگي شرايطو پر اساس ټاکل شوي چې پر ختيځ ادب يې په خاص ډول دکره کتنې په برخه کې ژور تاثيرات خواره کړي دي. د نړيوال ادب پرته شايد په عربي، پارسي، پښتو او ... ادبياتوکې يو پنځگر، ليکوال او شاعر په غير شعوري ډول په خپلو اثارو او اشعاروکې له غربي ښوونځيو سره گډې ځانگړنې وپالي، خو دا خصوصيات به د ټولنيز خصلت او ماهيت له مخې وي. (۱۵: ۵م)

د ختيځ په پرته په لويديځ کې د شعر محتوا په فلسفي مسائلو، ژور ټولنيز درک او ځانگړو افکارو راڅرخي، خو شرق بيا په خپله شاعرۍ کې

احساساتو او غوښتنو ته ځای ورکړی، چې پرکوم خاص ادبي، فلسفي او فکري محور نه راڅرخيږي. ځينې فلسفي مسائل بيا په لويديځ ادب کې نه تر سترگو کېږي، کوم چې ختيځ يې له ځان سره لري. لکه تصوف يا عرفان او داسې نور...

په شرقي ادبياتو د غربي ښوونځيو اغېز په شعوري ډول د شاعرانو او ليکوالو له لوري د نړيوالو ادبي مکتبونو مطالعه او د هغو د افکارو تقليد گڼي، چې وروسته يې په خپلو اثارو کې په نا څرگند ډول بيان کړې وي. خو دا پر ځای او منوکی دليل نشې کېدای. مورکه چېرې د غني خان بابا اشعار وپلټو، معلومه به شي، چې نوموړی يو رومانتيک شاعر دی او دليل يې په شعر کې بغاوت دی، چې دا د رومانتيک شاعر ځانگړی اصل دی. همداسې ريالېزم درواخله، چې د ختيځ زياتره شاعرانو او ليکوالانو د همدې مکتب له قوانينو سره سم شاعرانه پنځونې کړي او د نړيوالو ريالېستانو په څېر يې د خپل ادب له ادرسه د پانگوالی نظام پر ضد د جگړې اعلان کړی او د خپل قلمي ځواک په کارولو يې د غريبې طبقې حقونه رامنځ ته کړي دي. مور سل په سلو کې د شاعر او نړيوال مکتب تر منځ نږدې والی ته د تقليد نوم هم نشو ورکولی، خو د ځينو شاعرانو په برخه کې بيا پورتنی قضاوت د منلو وړ دی. (۱۶: ۲۰۴م)

غربي نړيوال مکتبونه شايد د پښتو له ځينو مکتبونو سره گډې ځانگړنې او اړيکي ولري، خو په کامله مانا د دغو مکتبونو اصول او قوانين پر پښتو او بل شرقي ادب د تطبيق وړ نه دي. د دې مکتبونو د زيريدنې ټاټوبي اروپا او نور غربي هېوادنه ښودل شوي دي.

کلاسیزم

څنگه چې ادبیات، ښکلا، حقیقت، خوند، رنگ او سبک د تعریف په تنگ چوکاټ کې نه ځایيږي، همداسې ادبي ښوونځي هم د پېژندلو په برخه کې واحد تعریف نشي خپلولی. د لرغونې دورې نړيوالو ادیبانو په خپلو اثارو کې د ادبي مکتب اړوند تعریفونه او پېژندنې نه دي خوندي کړي او دایرة المعارف هم یوازې له تاریخچو پرته نور څه نه وایي.

د کلاسیک اصطلاح په علمي او ادبي لحاظ پر هغو ټولو اثارو اطلاق کېږي، چې د یو ملت د ملي افتخاراتو او ویاړنو استازیتوب کوي. د یو هېواد ادبي زیږونې چې ملي ارزښت ولري، کلاسیک ادب بلل کېږي. د کلاسیزم کلمه د لاتینې ژبې له کلاسیکوس (Classic us) څخه اخیستل شوې ده، چې د لومړۍ (عالي) درجې مانا او د لرغونو، پخوانیو، تاریخي او لومړۍ درجې ادبیاتو او اثارو ته کارول شوې ده. د لومړۍ درجې کلمه هماغو اثارو او لیکوالو ته کارېدله، چې لیکنو یې لوړ ادبي او علمي مفهوم درلود.

دا ادبي ښوونځی د ۱۷مې میلادي پېړۍ په اوایلو، په فرانسه کې په رسمي ډول منځته راغلی، ځینې نور یې بیا په انگلستان کې بولي، خو تر ډېره بریده حق له فرانسې سره دی. کلاسیک ادبیات هغه اثار په غېږه کې رانغاړي چې تل پاتې ارزښت ولري او هر مهال د ویلو او لوستلو لپاره لوستونکي ولري. لکه په پښتو کې د ستر خوشال، حمید مومند او رحمان بابا اشعار او اثار چې همېشې ارزښت او لوستلو لپاره تل پاتې ذوق له ځان سره لري. (۵: ۱۵۵م)

کلاسیزم د اروپا لومړنی ادبي ښوونځی دی، چې په هنري، فرهنګي، ادبي او علمي لحاظ د یونان او روم له زړو ادبي ایجاداتو تقلید کوي.

کلاسېستانو په معمارۍ، موسيقۍ، مجسمه جوړونه او ادبياتو کې نوښتونه رامنځته کړي وو. د دغه ادبي ښوونځي پيدايښت په ۱۴مه ميلادي پېړۍ کې د هيومانېزم (بشرپالنې) د ظهور پر مهال د غلامۍ او فيودالېزم پر وخت ت راڅرگند او په اوولسمه او اتلسمه پېړيو کې اوج ته ورسېد او تر (۱۸۵۰م) کال پورې يې دوام پيدا کړ.

د هيومانيسټانو ادبي او کلتوري کړنې د کلاسېزم لپاره الهام ښوونکې شمېرل کېدې او لامل يې د رنسانس له پيل سره جوخت په څوارلسمه پېړۍ کې د سترو ايټالوي ليکوالو په لومړي ځل د يونان پخوانيو اثارو ته پاملرنه وه، چې د هر اړخيزو نوښتونو زړې يې وکړل. دغه لکيوال پتراکه، بوکاجيو او دانته نومېري، چې په اثارو کې يې دکلاسېزم رنگ او خوند محسوسېږي. د ايټاليې په فلورانس او نورو ښارونو کې کلاسېزم راڅرگند شو او په اوولسم قرن کې په يو لوی خوځښت واوښت، فرانسويانو ومانه او د باروک پر وړاندې ودرېد.

فرانسې د صنعتي انقلاب (۱۷۸۹م) نه وړاندې ډېر محدوديتونه درلودل. د قلم او انساني ازاديو نه شتون او په ښوونيزو امورو کې د دولت مداخلې ژبه او ادب د دربار په چوپړ کې ساتلي وو. له بلې خوا ملي مطبوعات د ذاتي اصولو خلاف د اشرافيانو په ستاينه بوخت وو، نو همدا علت و چې د علماوو، ادب طرفدارانو له فکري او معنوي موضوعاتو سره کومه ځانگړې دلچسپي نه درلوده. ولس د ليکوالۍ مقام ته کوم ځانگړی ارزښت نه ورکاوه او د پاریس اشرافو، مالکانو او ممتازې طبقې پرته نور چا دکتاب او مطالعې غم نه درلود او ليکوال هم د حاکمې طبقې خلک شمېرل کېدل، چې په ليکنو کې يې د خپل ذوق اړوند سکالو ته ځای ورکاوه

او د ټيټې طبقې افکار، خيالات او احساسات يې په بشپړ ډول له پامه غورځولي وو. (۱۵: ۲۲)

ولسي شاعران او نثر ليکونکي هم د دې دور پياوړي مطرح کسان شمېرل کېدل، چې له درباري شاعرانو سره يې اساسي توپير د ليکنو او اشعارو منځپانگه د لرغوني روم او يونان د ادبياتو له تقليد څخه غږېدلې بنودل شوي. په دې سبب فرانسويانو د يونان او روم له زاړه ادب سره بلدتيا پيدا کړه او په فرانسه کې يې رواج وموند. کلاسيک هنر په اصل کې هماغه د يونان او روم پخوانی هنر و، چې د فرانسې د اوولسمې پېړۍ شاعرانو او ليکوالو په خپلو اثارو کې ترې پېروي او د ارستو د عقايدو اقتباس په پام کې نيولو. په لومړي ځل فرانسوي بوالو د کلاسيک ښوونځي ستر مدافع او نقاد په (۱۶۷۴م) کال په يوه منظومه (د شعر فن) کې د دغه مکتب اصول او قواعد فرانسويانو ته بيان کړل. نوموړي د شاعر او ليکوال اصلي هنر دا گڼه، چې هغه اصول او قوانين چې په خپلو پخوانيو اثارو کې راوړي وو، په بشپړ ډول مراعات کړي، ترڅو اثر يې وکولی شي د ښکلا مقام خپل کړي. د هغه په فکر شعر بايد د طبيعت او عقل تابع واوسي او بس.

کلاسيک يوه فرهنگي او هنري خوځښت و، چې د غربي اروپا د ولسونو د زيار او کار محصول يې بولي. د رومانټيزم او سېمبوليزم په باره کې کولی شو، د ټولې اروپا نوم واخلو، خو کلاسيک ادب بيا تر ډېره حده د اوولسمې او اتلسمې پېړيو له روانو ادبي جرياناتو غږيري، چې په غربي اروپا پورې اړه لري. کله چې د منځينۍ اروپا د هېوادونو (المان، ايټالېي او هسپانيې) ادبپوهان د لرغوني دور د غنايي شعر، هنر، ادب، نثر او تياتر په هکله خبرې او بحثونه کوي، نو د کلاسيک مکتب پر ځای د باروک کلمه کاروي او په

دې ډول له کلاسیک ادب څخه ځان تیروي او ادعا کوي، چې کلاسیزم باید د باروک یوه برخه وگڼل شي. دا حقیقت دی، چې د کلاسیک مفهوم د باروک کلمه له ادب تاریخ څخه ایستلې او په خپله د اوولسم قرن ادبي جریانات غړوي، په نورو هېوادونو کې ځانته ځای پیدا کوي او د لرغوني تقلید پروسه سرته رسوي.

رومي څېړونکي اولیس جولوس د دې عصر لیکوال په عمومي ډول پر دوو ډلو وېشي، یو ډله (کلاسیک لیکوال) او بله ډله (عامه لیکوالان) معرفي کوي. نوموړی کلاسیک لیکوال هغه گڼي چې اثار یې د ټولنې د لوړې طبقې د مطالعې او لوستلو ذوق ولري. یعنې دغه صفت د وخت په تېرېدو واضحه مانا پیدا کوي او په هغو اثارو باندې اطلاق کېږي، چې د نوي نسل د تربیت او روزنې لپاره په ټولگيو کې لوستل کېږي، نو ځکه ورته د کلاسیک ادب د سرلارو خطاب کېږي. د کلاسیک لیکوالانو په اند د دوی اثار د پېړیو په تېرېدو هم خپل ارزښت ساتلی دی او له ژبې او ادب څخه نه دي غورځول شوي. لکه: د تولستوی، گویته او پروست اثار چې د روسي، الماني او فرانسوي کلاسیک اثار بلل شوي دي. کلاسیک ادب د باروک او رومانټیزم د سبک پر خلاف پر احساساتو او خیالاتو نه بلکې پر عقل او منطق تکیه کوي. لرغوني رسمونه را اخلي او هڅه کوي پر مسیحي عقایدو یې تطبیق کړي. د دې دورې اثار د نظم او ساده توب پلوي کوي؛ عمومياتو ته ترجیح ورکوي؛ د حقیقت ایډیال او ښکلا اړوند بحثونه پیلوي او د یووالي د ایجاد لپاره خپل نهایی کوشښ کوي. کلاسیک هنرمند پر دې باور لري، چې ټول شیان ویل شوي خو درک شوي نه دي. نو د همدې اصل پر اساس باید چې حقایق راوسپړل شي. ارستو د یونان ستر فیلسوف په

خپل اثر پوتیکا (بوطيقا) کې هنر د طبيعت تقلیدګني او باوري دي، چې د هنرونو تر منځ توپير په خپله يو ډول پېښې دي. (۱۷: ۵۹م)

د کلاسیزم تاریخي شالید

په غربي نړۍ کې کلاسیزم د لرغوني ادبي دورې نوم دی، چې لږ لږ لاسوهنه کولونه یې د ادبیاتو پر فضا پاچاهي کړې ده او دا تر ټولو اوږد عمر دی چې یو ادبي ښوونځی یې له ځان سره لري. د اوولسم او اتلسم قرن له کلاسیکو اثارو پرته د کلاسیزم خراغ خاموش پاتې نشو، بلکې د شلمې پېړۍ نامتو لیکوالو جان کوټکو او پل سارتر خپلو اثارو ته هم د کلاسیک ادب خوند رنګ ورکړ او ورسره د فرانسې د علمي طبقې د پام وړ وګرځید. د دې مکتب لومړۍ دوره د یونان لرغوني اثار دي، چې په پنځمه ق.م پېړۍ کې منځته راغلي او تر پنځمې میلادي پېړۍ پورې جریان پیدا کوي، دویم دور له پنځمې میلادي پېړۍ پیلېږي. غرب د یونان او روم له لرغوني تمدن او همدارنگه د لاتینې او یوناني ژبې سستي اړخونه خپلوي. درېیمه دوره د اوولسمې او دیارلسمې پېړيو تر منځ د لاتیني ژبې له حاکمیت څخه غبرېږي. لاتیني ژبه د پوهې او ادب ژبه ګڼل کېږي، غرب د اپلاتون او ارسطوله افکارو سره بلدتیا پیدا کوي او اروپایان دکلیسا پر وړاندې ودرېږي.

دیارلسم قرن له کلیسا د خلاصون، د هیومانیزم (انسان پالنې) د پیدایښت او د ادبي بیدارۍ پر بلل کېږي. لاتیني ژبه د ظالمانه امپراطوریو د سقوط او د ملي افکارو د پیدایښت له بابت له پامه غورځول کېږي او ځای یې قومي ادبیات او بومي ژبې نیسي. څلورمه دوره د دیارلسم قرن له واکمنی او اتلسم قرن تر اوایلو پورې ادبي مسائل په برکې نیسي. په دې مرحله کې پر ملي او بومي ژبو ټینګار کېږي، انسان پالنه د دې عصر د پام زړی جوړوي او د

ويښتيا افکار دلته خپل اغېزمنتيا شيندي. په پنځلسمه او شپاړسمه پېړۍ کې د ارستو او هوراس د شعر هنر تر نوم لاندې اثار مهم تاثيرات پيدا کوي، د لاتينې ژبې له کمزورتيا سره سم بومي ادبيات په مختلفو هېوادونو کې نوې بڼه غوره کوي او د وخت په تېرېدو هيومانستي او کلاسيکي هنر د ولسونو په ژبه له دوی سره روغېږکوي او په دې ډول د رنسانس لومړۍ مرحله په ايټاليا کې پيلېږي.

شپاړسمه پېړۍ د مخکښتيا او نويوالي نوم دی، په دې دور کې نوي فکرونه راتوکيږي، هنرمندان او ولسونه پوهنو او هنرونو ته لاس اچوي او د ترقي لوړو پوړو ته رسېږي. نوي ملي ادبيات راڅرگندېږي او فرانسويانو، په تېره بيا لوی پنځگر مونتني او رابله د خپلو ادبي نوښتنو له لارې دکلاسيزم مفهوم را ژوندی کوي او نړيوال ادبيات يې د همدې سبک لوی استادان گڼي. د ۱۶مې او ۱۸مې پېړيو تر منځ کلاسيزم په ټوله اروپا کې د هېوادونو له سرحدونو تېرېږي او د هرې ژبې او ادب په محتوا کې ځانته ځای پيدا کوي. بلاخره په فرانسه، انگلستان، المان او ايټاليې سربېره په نورو هېوادونو کې هم ډېر ليکوال خپلوي. (۱۸: ۷۲، ۷۹م)

دکلاسيک ادب د اصولو پيدايښت

د هنر او ادب لپاره د اصولو ايجاد او پېژندل اړين دي. سترو ادبي څېړونکو رنسارد (Ronsard) او دوبله په دې اند وو، چې د پخوانيو هنري اثارو له تقليد وړاندې بايد د هغوی نظريات مطالعه کړای شي. هغه اصول او قواعد چې دوی په خپلو اثارو کې راوړي، تر مطالعې لاندې ونيول شي او وروسته بيا پر خپلو ليکل شوو اثارو دغه قواعد تطبيق کړي. په دغه کار کې هسپانيان او ايټاليان له فرانسويانو وړاندې وو او د دې موضوع په هکله

يې بحثونه له (۱۵۹۶م) څخه تر (۱۶۴۰م) کلونو ترمنځ په هسپانيه کې پيل کړي وو. ايتالويانو هم د نوښتونو د موندلو او انساني اصولو د انعکاس لپاره هڅې ازمایلې وې، خو د څېړونکو په خبره چې فرانسويانو له هسپانوي خوځښتونو څخه کوم جوت تاثيرات نه دي خپل کړي، خو دا قضاوت بيا د ايتالويانو په حق کې معکوس دی. فرانسويانو د ايتالويانو په شان د ارستو له قوانينو څخه زده کړه کوله او د کلاسيک لومړی ښوونکی بوالو (Boileau) و چې په لومړي ځل يې د دې مکتب قوانين او قواعد فرانسويانو ته ور وښودل.

کلاسيک ليکوال په دې نظر وو، چې د دغو اصولو په رعايت سره کولی شي په خپلو اثارو کې د ښکلا څرک وويني. کوم اثار به چې له دغو قواعدو بې برخې و، کلاسيک اثار نه شمېرل کېدل. د کلاسيک مفهوم په هغه ليکوالو او هنرمندانو اطلاق کېده، چې په (۱۶۶۰م) کال د دغه مکتب پيروان بلل شوي وو. ننني ليکوال او څېړونکي راسين (Racine) بوالو (Boileau)، مولېر (Moliere)، لافونتين (Lafontaine)، بوسوئه (Bossue)، لابروير (La Bruyere) او مادام دولافايت (Mme de Lafayette) د کلاسيک مکتب پيرو گڼي چې په ټوله مانا يې دغه اصول او قوانين مرعات کړي دي. ځينې نور محققين بيا پر دې اند دي، چې يوازې د (۱۶۶۰ - ۱۶۸۰م) کلونو پرته د دې مکتب اصول په نورو اثارو او اشعارو کې نه دي مراعات شوي. (؟) (۱۸: ۹۴م) پایله دا شوه، چې فرانسويانو د غربي اروپا له پوهنو استفاده وکړه، زړې پوهنې يې را واخيستې او له هغو يې تقليد پيل کړ. هغه اصول يې زده کړل چې په دې پوهنو او هنرونو کې نغښتي و، بيا يې په خپلو اثارو کې رعايت کړل. دا اصول عبارت دي له: (طبيعت څخه تقليد، راوښي او ساده گي، د عقل او احساساتو تر منځ تناسب، فصاحت او بلاغت، د اخلاقو اصالت،

لنډون او ايجاز، له زمان او زړو پوهنو زده کړه، مذهبي او اخلاقي مسائلو ته توجه) او داسې نور ... .

دا اصول دکلاسيکونو په اثارو کې په څرگند او ښکار ډول مراعات شوي دي. د يونان ستر فيلسوف ارستو د ذکر شويو اصول پرته يو بل قانون ته چې د درې ګوني قانون (وخت، ځای او عمل) يووالی يې باله، اشاره کوي، چې دا دکلاسيک ادب نورې ځانګړتياوې په ګوته کوي.

اصول او قواعد

هر نړيوال ادبي مکتب ځانته ځانګړتياوې لري، چې له نورو ادبي مکتبونو جوت او بارز توپير پيدا کوي. کلاسيک هم په لاندې اصولو له نورو ادبي مکتبونو خپله لار بېلوي.

د طبيعت تقليد

د چاپېريال پېښې او پالنه دکلاسيک ادب مهمه ځانګړنه په ګوته کوي. هرکلاسيک ليکوال په خپله ليکنه کې له قانون او قاعدې سره سم بايد د چاپېريال پېښې او انځورونه وکړي. د دې اساسي رکن د مانا په هکله هيڅ يوه واحده او منل شوې توضيح نه ليدل کېږي. فرانسوی نیکولا بوالو (۱۶۳۶-۱۷۱۱م) په (د شعر فن) کې د طبيعت په اړه ليکي: ((حتی يوه شېبه هم له طبيعت څخه نه يم غافل شوی.)) (۹: ۳۷۴م) د بوالو هدف ممکن دلته دا وي، چې د لرغوني دور په شان طبيعت د هنر لپاره دکار محور وګرځوي. فيلسوف ارستو هم په پوتیکا کې هنر د طبيعت تقليد ګڼي او د هنرونو تفاوت په خپله يو ډول تقليد ښيي. ګتشد (۱۶۷۷-۱۷۰۰م) د جرمني ستر نقاد وايي: ((د انساني چاپېريال او ذهن توانايي هماغه ده، کوم چې دوه زره کاله

پخوا وه. نو په دې سبب له شعر څخه خوند اخېستنه هم بايد هماغه شان وي، چې لرغونو ولسونو انتخاب کړې وه. کلاسيک هنرمندان په دې معتقد دي، چې په چاپېريال کې هر څه ويل شوي، خو د انسان په ژوند کې مهمه مسله دا ده چې هېڅ څه په ټوله توگه نه دي درک شوي، نو د همدې اصل پر اساس بايد چې حقيقتونه همېشه تکرار شي.)) کلاسيکو هنرمندانو د يونانيانو او روميانو د اثارو پېښې کومه بندگي او غلامي نه، بلکې په دې نظر وو، چې دغه اثار له ځان سره ډېر نوي څه لري، چې په ويلو ارزوي.

دلته يو بل ټکی چې د نظر اختلاف راپاروي، له طبيعت څخه د تقليد په برخه کې دنورو ادبي سر لارو ادعاگانې دي. ويکتور هوگو د رومانټيزم ستر پيرو چې له کلاسيزم سره په مخالفت کې ولاړ دی، د طبيعت په اړه يو نظر څرگندوي او ليکي: ((نو بس طبيعت!! طبيعت يعنې حقيقت.)) همداسې سپاس زولا د ناتورالېزم بنسټپال ادعا کوي، چې د طبيعت په نوم يې نوي څه ادبياتو ته ور دننه کړل. خو کومه خبره چې روښانه او بېله ده، هغه د تقليد دغه بهنځ د هر يو ادبي ښوونځي څخه په مختلفو لاملونو توپير پيدا کوي. زياتره شاعران او هنرمندان خپل اشعار، انځورونه او تابلوگانې له طبيعت څخه غبروي، خو کلاسيک تقليد له نورو پر دې بېلېري، چې انځورونه يې څرگنده وي. د حقيقت د انتقال بهير په پراخه کچه سرته رسوي؛ د انځور دننه پرته واقعيتونه رابرسيره کوي؛ د هغې صورت ټولنې ته ښيي، تر څو ټولنه د چاپېريال په راز پوه شي. په کلاسيزم کې پنځگر يا هنرمند بايد د تقليد شپيلۍ له انساني طبيعت څخه وغبروي او هر څه چې بيانوي، د پراخو جزياتو پرځای يې لنډ بيان کړي. د طبيعت انځورول بايد د واقعيتونو هغه کامل صورتونه ترسيم کړي چې د بشريت له ارمانونو او هيلو سره تړلي وي. دلته د پام زړی دا دی چې که چېرې مور د چاپېريال له انځور

ولو غږپروو، موخه به مو انساني طبيعت وي. يعنې کلاسيک هنرمند د ټول طبيعت تقلید نه کوي. خبره دا ده، چې په (۱۷)مه پېړۍ کې هغه طبيعت چې وروسته يې جان جاک روسوکشفوي، نه دی پېژندل شوی. د دې پېړۍ ليکوال سانت اورمون (Saint Evremond) په دې اړه وايي: ((گفتاری که در ان فقط از درختانو رودها و چمنزارها و کوهها و باغها سخن رود و اثر رخوت اوری در ما دارد یا حد اقل، لذت تازه ای ایجاد نمی کند اما آنچه از بشرین گرفته شده است، از قبیل تمایلات و محبت ها و تاثرات، طبیعتا در اعماق روح ما نفوذ می کند و احساس می شود، زیرا زائیده طبیعت واحدی است و باسانی از روح هنرمند به روح خواننده یا تماشاگر منتقل می شود.)) (۱۳:۹۸م)

د انساني طبيعت په اړه بله پوښتنه د ستاینې مطرح کيږي. دلته کلاسيک هنرمند غواړي، له هغو صفتونو چې حقيقي بڼه او په انسانانو کې شتون لري، څرگند کړي يا نه. خو بوالو له دغه کار څخه ډډه کړې ده او له دې جوتيري، چې د انساني صفت له ستاینې سره جوړ نه دی راغلی او عقیده لري، دغه صفات په حیواناتو کې هم موجود دي، خو کوم مشخص توپيرونه چې انسان او حیوان سره بېلوي، ډېر لوړ او د تشریح او څرگندتیا لپاره يې باید فکرونه پکار واچول شي. د بوالو په اند حیوان اسیر او انسان حاکم پر حیواناتو دی. د انسان هغه صفات باید تر بحث لاندې ونيول شي، چې زر تېرېدونکي نه، بلکې تل پاتې وي. دغه همېشني صفتونه د انسان په روح کې ځای لري، لکه: مینه، حسد، غوښتنې او ... .

په پایله کې دومره لیکم، چې کلاسېټ د بشریت له داخلي طبيعت څخه غږپري او د خارجي چاپېریال هغه برخې تمثیلي چې له روحي ذوق سره ګډې اړیکې وپالي. نور ادبي ښوونځي له باندیني چاپېریال څخه ډېر

تأثيرات خپلوي، خو کلاسیک هنرمندان بیا خارجي طبیعت یعنی منظرو ته دومره لور تیا نه ورکوي او د څو محدودو کربنو له لیکلو پرته نور څه نه لیکي. دوی انسان ته له باندیني محیط څخه زیات اهمیت ورکوي او انساني خیالات، احساسات، جذبات، مینه او عواطف څېړي او دا ډول بحثونه د خپلو لیکنو په منځپانگو کې ځغدوي. بلاخره ویلی شو چې کلاسیزم د انساني طبیعت د انځورولو یو لوی ادبي پېر دی. (۱۹: ۲۰۱م)

له زړو هنرمندانو تقلید

دا حقیقت دی، چې له چاپیریاله نېغ په نېغه او بې له واسطې تقلید، زده کړه او پېژندنه اسان کار نه دی. طبیعت تل له ځان سره داسې پېچلي مسائل لري، چې پرې پوهیدل ډېرې ځیرکتیا او خواری ته اړتیا پېښوي. پخواني ولسونه پر دې توانیدلي وو، چې دغه راز پیدا او بیا په خپلو اثارو کې ترې استفاده وکړي. کلاسیک هنرمندان په پخوانیو (یوناني، رومي) اثارو کې د تل پاتې ښکلا لټون او پېژندنه غواړي. د دوی په فکر نوي اثار شاید ښه وي یا بد خو ډېر ژر د خلکو له فکرونو لویږي، یوازیني اثار چې تل پاتې ارزښت خپلوي، د ویرژیل د (انسی) او د اورپیدیز (ویفي جینی) په شان نور شکهارونه دي، چې له (۲۰۰۰) کلونو وروسته هم د لوستلو لپاره ذوق او علاقه راجلبوي. د کلاسیکې دورې لیکوال په دې هڅه کې دي چې دغه زاړه اثار چې په ښکلې سبک لیکل شوي پېښې وکړي، هغه نوښتونه ابتکارات چې دوی کارولي زده او په خپلو اثارو او اشعارو کې ترې استفاده وکړي، نو د کلاسیک ادب پیروان هم د زړو اثارو له موضوع، سبک او فن څخه زده کړه پیلوي او د دې لپاره چې اثار یې د کلونو لپاره ژوندي پاتې شي، په خپلو پنځونو کې ترې نه استفاده کوي. د یادولو وړ ده، چې راسین له اورپیدیز او

لافونتين له وپ څخه د تقليد مرحله پای ته رسولې ده. دلته يوه بله دا خبره اړينه ده، چې د زرو اثارو پيروي د غلامۍ په مانا نه، بلکې د موضوعاتو محتوا ته چې پخوانيو ليکوالو او هنرمندانو يې ذکر کړی دی، نوی رنگ او نوي مانا ورکول دي. هر هغه ليکوال چې دغه مرحله سرته رسوي، مجبور دی له غور او دقت څخه کار واخلي. د هر کلاسيک هنرمند په خوله يوه خبره ډېره کيږي. ((هر څه ويل شوي، يعنې څرگند شوي دي.)) خو ليکوال ان بيا په دې نظر دی چې: ((د بشر د ژوندانه جالبه خبره دا ده چې هر څه ويل شوي، خو هېڅکله په کامله توگه درک شوي نه دي.)) (۱۳: ۱۰۱م)

د کلاسيک ادب ليکوال د لرغونو اثارو کرکټرونه، ايډيالونه، مفکورې او موضوعات را اخلي او د اثارو په منځپانگه کې دغو نوښتونو ته ځای ورکوي. په کومه لار چې د ویرژيل قهرمان، ډايډن او د اورپيديز قهرمان، اندرومک د مينې ښار ته ننوځي، په هماغه لار د اوولسمې پېړۍ ليکوال خپل قهرمانان دغه ښار ته دننه کوي او هلته پرې د مينې اور بلوي. راسين د هغو ليکوالو په کتار کې ودرېږي چې د زرو دغه پېښې يې کړې دي. هغه د اتن او رومي ادبي ذخيرو ته په پام سره دا چل زده کوي، چې څنگه کولی شي د هغو په شان په خپل تياتر کې د ولس له سترگو اوشکي بهيدل وويني او بلاخره ځان پرې د ادب ځلانده ستوری جوړ کړي. (۲۰: ۲۰۳م)

عقل او منطق

د کلاسيک ادب له ډلې يو تن پنځگر په دې اند دی، چې زه يوازې په هغو مواردو کې د پخوانيو ليکوالو تقليد منم او کوم، چې له عقل سره مطابقت ولري. د کلاسيک ادب پلار نیکولا بوالو هم په (شعر پوهنه) کې وايي: ((له عقل او منطق سره مينه ولری؛ ښې ښکلاوې ترې زده کړی؛ خو

اثر مو لا ښکلا بيا مومي.)) دکلاسيکستانو په اند له عقل څخه پيروي دوی په هغه شان چې پخوانيو ليکوالو په خپلو هنري اثارو کې کړې ده، تعقيبي. پر عقل او هوش باندې ډېر ټينگار د هغې زمانې د اصولو يوه برخه وه. فيلسوف دکارت دې ټکي ته اشاره کوي او وايي: ((عقل پالنې د هغه وخت د پوهانو د فکر زړی جوړ اوه.)) ((٢١: ٢٤) د يادونې وړ ده چې کلاسيک ليکوال تخيل، احساس او هيجان ته ډېره پاملرنه نه کوي او پرته له څو محدودو کړنو نور څه ورباندې نه ليکي.

کلاسيکستان هڅه کوي، عقل او منطق تل پر احساساتو او خيالاتو پورته وښيي. دلته دکلاسيکزم له ايجاد سره سم په ټولنو کې د تفلسف او تعقل بازار گرم دی او له بل لوري د فلسفي مکتبونو اغېز هر چېرې خور دی، په دې اساسي وخت کې هنر هم له عقل او منطق څخه نشي محروميدلی، دوی ځکه د انسان تله درنه ښيي، چې د نورو ژونديو موجوداتو په توپير د عقل او تفکر قوه لري، نو پر دې اساس بشر پر نور حيواناتو غوره او لوړ معرفي کوي. د بوالو په خبره چې کلاسيکستان بايد منځنی حد په پام کې ونيسي، دلته له عقل څخه هدف راسيونا ليستي عقل دی چې دکارت هم په خپله فلسفه کې ترې يادونه کړې ده. د اوولسمې پېړۍ په شاوخوا کې کلاسيک ليکوال مجبور شول، چې د ارستو لاره خوشي او د عقل اصليت ته پرې لور تيا ورکړي. دوی د انفرادي عقل پر ځای د نړيوالو او ټوليزو طبقو د عقل پر اساس اثار ليکي او عقلي او اخلاقي ډول پنځونو ته ادامه ورکوي.

انگلستان د عقل پالنې په برخه کې لومړی خوځون پيل کړ. په عقل او منطق باندې عقیده دکلونو لپاره وغځېده، خو په فرانسه کې اخلاقيونو او شاعرانو (کلاسيکانو) مخالفت ورسره کاوه. د لومړنيو کلاسيکستانو ډېر تاکيد

پر عقل او منطق و، خو وروستيو ليکوالانو بيا د دې اصل پر توپير ورو ورو د انسان داخلي نړۍ انځورولو ته مخه کړه. د انسانانو هيلې، ارزوگانې، غوښتنې، خيالات، احساسات او جذبات يې په اثارو او اشعارو کې د عقل د اصل سره جوخت انځور کړل. دلته يو ګډ ترکیب رامنځته شو، خو توپير يې پر ځای او نه هېروونکې بڼه خپله کړه. (۹: ۳۷۸م)

کمال او برابري

هغه تفاوت چې کلاسیزم له نورو ادبي خوځښتونو بېلوي، د تعادل د موندلو ژورې هڅې دي. کلاسیستانو د دغه اصولو په رعایت سره خپلې پنځونې داسې ترتیب کړې دي، چې د پېښو تر منځ یو ډول برابري ښيي او د موضوعاتو د ټولو اړخونو په ښوولو سره د اعتدال او برابری اصل مراعاتوي. کلاسیک هنرمند د همدې اصل د رعایت لپاره د سختی او اسانی، خوند بې خوندي، غم او خوشالی... تر منځ یو ډول تعادل ساتي، چې له دې طریقې بیا ځان دکمال درجې ته رسوي. دلته مور یوه خبره زده کوو، هغه دا چې کلاسیک لیکوال د اعتدال او برابری د غوراوي لپاره ډېر زیارونه ایستلي او دغه اصول یې مراعات کړي دي.

ښکلا او زده کړه

ښکلا د هر هنري او ادبي اثر د ملا تیر جوړوي. په کوم اثر کې چې ښکلا، عاطفه، مینه، زړه سوی او مهرباني نه وي څرګنده ده، چې د لوستلو لپاره به ذوق ونه لري. کلاسیک پنځګر هم له دې سره سره بیا هم یوازې د یو اثر په تکمیل کې د هنریت رول کافي نه ګڼي. بلکې وایي هر اثر باید د یو پیغام په لرلو زده کړه ییز او اخلاقي مسولیتونه سرته ورسوي. دا یو معلوم

حقيقت دی، چې ليکوال خپله ليکنه د لوستونکو لپاره کوي، همدا لوستونکي د ټولنې مختلف قشرونه جوړوي. اثر د همدغې ټولنې له منځ څخه جوړېږي او په کې ورځېني پرابلمونه، ستونزې او يا واقعات پېښېږي. لوکرس (Lucrece) وايي:

((ترخه دوا ماشومانو ته په هغه لوبني کې ورکوي، چې چار چاپېره ترې خواږه راتاو وي، ماشوم له خوږو سره مصروفېږي او بلاخره دې ته چمتو کېږي، چې ترخه دوا وخوري.)) کلاسېستان په دې باوري وو، چې ادبي اثر د ښکلا تر څنگه بايد يوه اخلاقي بڼه ولري. کلاسېزم د ټينگ وعظ او نصيحت ښوونځی نه، بلکې يو اخلاقي مکتب دی چې په ساده بڼه په پوهنيز نظام کې شته توپيرونه په گوته کوي، په ښوونيزو امورو کې د هغو روښونو ستاينه کوي، چې ولس ته د منلو وړ وي او په گټه يې وي. (۱۳: ۱۰۳م)

ساده گي، څرگندتيا او لنډون

کلاسېزم کامل اثر هغه گڼي، چې ساده، واضح، لنډ او څرگند وي. له لنډون او ساده توب يې هدف د هنري اثر په محتوا کې د جملو او کلماتو کارونې او زيرکتيا ته اشاره ده. کلاسېستان په ساده روانه ژبه او لنډو ټکو کې د مفهوم ليردول غواړي. د کلاسيک ادب ژبه پراخه نه ده او ليکوال يې له محدودو کلماتو کار اخلي، لکه راسين چې په خپل اثر کې يې له اتو سوو ډېر کلمات نه دي کارولي.

کلاسېستان د اصطلاحاتو په استعمال کې له ډېرې سختۍ کار اخلي او د کلاسيک سبک له اصولو سره سم مفهوم په ښکاره او لنډه توگه بيانوي. ډرامه چې تر دوه زره بيتونو او پندونه چې له دوو کرښو زيات شي، اوږده يې بولي. دوی د هر ليکوال او پنځگر اثر د امکان تر حده په يو او د موضوعاتو

د پراخوالي له کبله کولی شي، پر دوو جلدونو کې خپله سکالو بيان کړي. او پر منځپانگه يې د ولتر معقوله (بايد هېڅ بې گټې خبرې ونه ليکل شي.) تطبيقوي. (۹: ۳۷۹م)

حقيقت

په کلاسيکو اصولو کې حقيقت څرگندونه پر ټولو اصولو عالي مقام لري. يوناني فيلسوف ارستو د خپل اثر (پوتیکا) په نهم څپرکي کې د دغې موضوع اړوند ځينې کرښې او تعريفونه کښلي دي، چې له پېرو وروسته نورو ليکوالو ترې اقتباس کړی دی، ارستو ليکي:

((له شکه پرته چې شاعر له هغه څه چې پېښ شوي دي، څه نه ليکي، بلکې له هغه څه غږېږي، چې د ضرورت يا حقيقت د څرگندولو وړ وي. شاعر او تاريخ ليکونکی په دې نه بېلېږي چې شاعر نظم او تاريخ ليکونکی نثر ليکي، بلکې تر منځ يې بنيادي توپير دا دی چې مورخ هغه څه ليکي چې پېښ شوی وي، خو شاعر بيا هغه حالت بيانوي، چې د نوموړي د تخيلي ځواک په مټ پېښ کړای شوي وي. شعر له کلياتو او تاريخ له جزياتو بحث کوي. کل هغه څه ته وايي، چې هر انسان د خپل روحي ذوق مطابق د اړتياوو او حقيقت د ښکاره کولو پر اساس ويل کېږي، پر شعر دا ډول خاص نوم د تطبيق وړ دی.)) (۱۳:۱۰۶م)

ارستو په ليکنو کې حقيقت ښودنه غواړي او کلاسيک ادیبان يې تر ډېره حده مني. د وخت ځينې نور ليکوال بيا د ارستو دغه اصل تر پښو لاندې کوي او ادعا کوي، چې نشي کولی د ادبياتو په ټولو برخو کې د دغو اساساتو رعايت وشي. دوباریک په کال (۱۶۵۷م) کې د تياتر په برخه کې د دې موضوع په هکله دا ډول څرگندونې کوي: ((حقيقت د ډارمې موضوع نشي

جوړيدلی، ځکه چې ډېر حقيقي شيان شتون لري، خو د ښودلو لپاره بايد وړاندې نشي او نه هم بايد د تياتر موضوع وگرځي. د دې کار دليل د ډېرو شيانو ترسره کولو امکان، خو ښودنه يې بيا خندا راپارونکې وي.)) (۱۳: ۱۰۷م) هر اثر بايد گټور وي، زده کړه ييزه بڼه ولري او ليکوال يې د خپل قلمي ځواک په مرسته د اخلاقي او اصلاحي هدف د ترلاسه کولو او د ولسونو لپاره د حقيقت په ښکاره کولو کې اغېزمن واقع شي. په هنر کې حقيقت هغه دی، چې د عمومي قشرونو فکري يووالی خپل کړي. نو له دې طريقه کلاسېست بايد د حماسې يا هنري اثر قهرمان داسې څوک وټاکي، چې خوی يې له موضوع سره ورته والی ولري. بايد له پامه ونه غورځول شي چې اتل د بشريت د احساساتو ښکارندوی او د سمون او اصلاح لپاره جوت پيغامونه لېږدوي.

ادبي سپېڅلتيا

ادبي نزاکت د کلاسيک ښوونځي له مهو اساساتو حسابېږي. يو اثر بايد په اخلاقي او تاريخي لحاظ هغه مسائل بيان کړي، چې ټوليزو ککړيو ته د منلو وړ وي. هر راز ليکنه بايد له ځان سره سپېڅلتيا ولري، اجازه ور نه کړل شي چې قلم چلوونکی انساني ارزښتونه قرباني کړي. دلته ډېروالی يا کموالی د ليکوالی له اصولو سره خيانت او اعتدال يې حق گڼل کېږي، خو دا چې د کلاسېزم ظهور د فيوډالېزم پر مهال شوی، څرگنده ده، چې د اشرافو يا لوړې طبقې د ستايلو لپاره به ډېر څه ليکل شوي وي. بيا هم کلاسيک ادب د يو نوي شکل د نېولو لپاره هڅه کوي او ورو ورو د انسانيت تر منځ د شته تاوتریخوالي مخه نيسي.

درې گونې قانون

د يووالي له درې گوني قانون هدف د (موضوع، وخت او ځای) يووالي دی. دا قانون د کلاسيک ادب له مهمو اصولو شمېرل کېږي، چې له يوناني ادب په تېره بيا د ارستو له اثارو په ميراث را پاتې دی. کلاسيک ادب په دې عقیده وو، چې د هر هنري او ادبي اثر دننه دغه قانون بايد مراعات شي او هغه اثر چې له دغې قانون څخه مستثنی وي، نشي کولی د کلاسيک ادب په کتار کې ودرېږي. پاتې دې نه وي چې دا قانون په تراژيدۍ کې ډېر محترم دی.

د موضوع يووالي

هر اثر روښانه او څرگنده موضوع لري، پر هماغه ټاکلې موضوع بحث کوي. د موضوع له يووالي هدف هغه فرعي او اضافي حوادث دي چې بايد اصلي موضوع ته وردننه نشي. ارستو په پوتیکا کې دا موضوع څېړلې او په اند يې د موضوع يووالی هېڅ کله د داستان د يو قهرمان په ټاکلو نه تر لاسه کېږي، ځکه يو سړی په ژوند کې له ډېرو پېښو سره مخ کېږي، نو له دې امله په اصلي موضوع کې دننه نورې وړې پېښې هم بايد له پامه ونه غورځول شي. هر ليکوال بايد د قهرمان يوه داسې پېښه انځور کړي، چې وړې برخې يې له اصلي موضوع سره په ټکر کې واقع نشي.

د وخت يووالي

دغه اصل هم د نورو په شان له ارستو راپاتې دی. ارستو وايي: ((تر اژيدې د امکان تر حده بايد خپل ځان په يوه شپه او ورځ کې ورک کړي او بايد چې له دې حدودو تجاوز ونه کړي.)) په ډرامه کې پېښې ونکي واقعيتونه بايد هغومره ژوند ولري چې د وړاندې کېدلو پر مهال ورکول شوی

وي. د کلونو او پېړيو پېښې په ډرامه کې ځايول د څلورو يا پنځو ساعتونو کار نه دی او د نمایش پر مهال د پېښو او واقعاتو د اجراء ناسمه موده تراژيدي له عادي حالت څخه گونگ حالت ته بيايي.

د ځای يووالی

د مکان د يووالي په هکله ارستو څه نه دي ويلي، خو ايتالوي عالم ماگي دغه بحث په (۱۴۵۵م) کې راپورته کړی. نوموړی دغه اصل د وخت له يووالي څخه اخيستونکی بولي. که چېرې د ډرامې موده لنډه او په هغه ځايونو کې چې حوادث پېښېږي له يو بل څخه ډېر لرې وي تراژيدي خپله طبيعي بڼه له لاسه ورکوي، نو له دې طريقه د امکان تر حده بايد چې يوه واقعه په يو واحد مکان کې پېښه شي. تراژيدي هغه وخت اغېزمنتيا شيندي، چې جامع نظم ولري. که چېرې يوه پېښه په مختلفو وختونو او ځايونو کې د کرکټرونو له لورې تمثيل شي، خوند او رنگ يې نه پاتې کېږي. په لومړيو کې د ډرامې د نندارې لپاره يو معلوم او واحد مکان ټاکل کېده، لکه يوه جزيره، يو ايالات او يا يو ښار. دوی داسې ځای غوره کاوه، چې له ۲۴ ساعتونو يې د تگ راتگ سفر نه اورديده. په (۱۶۳۵م) کال کې شاپلن دغه اصل له پامه وغورځاوه. (۱۳: ۱۰۹م)

پاتې دې نه وي، چې په (۱۷۷۰) ميلادي کال د دريو وحدتونو دغه قانون حتمي او قطعي وگڼل شو. هوراس په شعر پوهنې کې پر درې گوني قانون سربېره له څلورم قانون څخه هم غږېږي. که د هوراس دغه اصل ته پام وشي، شايد مختلف کميډيک او تراژيډيک اثار کلاسيک مفهوم له لاسه ورکړي. پر درې گوني قانون د پوهاوي لپاره د لوی استاد روهي صاحب نظر را اخلو چې په اړه يې ليکي: ((کلاسيک ليکوال بايد په خپل اثر کې

(د موضوع يووالی، د زمانې يووالی او د ځای يووالی) مراعات کړي. په دې ډول چې ليکوال مجبور دی، په خپل ادبي اثر کې ټوله موضوع په يو وخت او يو ټاکلی ځای کې راوړي او يوازې د يو عمل شرح او بيان وکړي. له يوه وخت نه بل وخت ته، له يوه ځای نه بل ځای ته او له يوه عمل نه بل عمل ته انتقال ونه کړي...)) (۹:۳۸۱م)

د روحي صاحب له خبرې داسې معلومېږي، چې کلاسېستانو په ادبي اثارو او علمي پنځونو کې دغه درې ګونې قانون مراعات کړی دی. دا قانون د موضوع په لحاظ باندني موضوعات د اصلي موضوع منځ ته نه پرېږدي، خو د اړوندې موضوع په محتوا کې پرته وړې پېښې او ايډيالونه انځوروي. د دغو پېښو انځورونه هم خورا مهم بحث دی. دا پروسه هم بايد د مکان او زمان په لحاظ ټاکلې او ثابته وي. هغه څه چې د اصلي او لومړني کرکټر په هکله يې ووايي بايد چې د زمانې او مکان په لحاظ سره تړلې اړيکه ولري. مور دلته د يو بل استاد نظر هم راځلو. سر محقق دوست محمد شينواری په خپل اثر (د ادب تيوری اساسونه) کې د اړوندې موضوع په هکله داسې ليکي: ((... د ادب درې ګونو (عقل، زمان، مکان يووالي)) اصولو مراعات يې لازم ګاڼه. د يوې موضوع ځای بايد يو او د اجرا وخت يې له څلرو پېښو ساعتونو ډېر تجاوز نه وای کړی. د موضوع پرمختګ لاره بايد نېغه وای او انحراف کې ورته اجازه نه وه. دغه اصول له هر څه زيات په تراژيدي اثر کې زيات محترم وو. تراژيدي اثر همپشه د دولتي پرنسپونو د فتحې، ظفر او په شخصي احساساتو د غلبې ايډيا درلوده. عمل د پردې تر شا اجرا کېده او د پر دې مخ استازيو ورنه حکايت کاوه. د افادې ژبه يې هيجان راوړونکې او لړزونکې وه.)) (۸:۱۴۲م)

کلاسیک اثار او لیکوال

که چېرې دکلاسیک ادب د سرحدنو په هکله خبرې کوو، باید پوه شو دا نړيوال ادبي مکتب یوازې په فرانسه کې محدود نه دی پاتې شوی، بلکې اروپایي او غیر اروپایي ادبیاتو ته یې هم لاره موندلې ده. ډېرو لیکوالو د مختلفو ادبي ژانرونو په مرسته دکلاسیزم د قوانینو په رعایت سره مختلفې پنځونې کړې او په دې برخه کې ترې پرېمانه اثار لاسته راغلي دي. کلاسیک اثار ټول طبقه بندي شوي، چې هر یو ډول یې په لاندې ډول درېژنو:

حماسه او رومان

د حماسې په برخه کې د ستر یوناني شاعر هومر لیکل شوی اثر ایلیاد نومېږي، چې د نړۍ په هر ګوټ کې د ولسونو په زړونو کې ځای لري. د همدې کامیابې او شهرت له وجې حماسې په ادبي ژانرونو کې د لومړۍ درجې موقف غوره کړ او دکلاسیکې دورې هر شاعر په دې اند و، چې ایلیاد ته ورته یوه حماسه ولیکي. د دغې حماسې دننه ستر عظمت، جګړه ییز شان او د اتلانو لاسته راوړنو او بریاوو ته ځای ورکړل شوی او د پېښو دننه یې مینه او اخلاص هم ځانګړی مقام لري. د حماسې اتل له هرې مانا کامل او تېروتنې یې هم له هېڅ راز قهرمانه کړنو خالي نه دي. کله چې داستان د شعر پر ځای نثر بیان کړي، بیا نو دغه ادبي ژانر ته رومان ویل کېږي. رومان هم حماسې ته ورته قواعد او اصول لري، توپیر یې دا دی چې په حماسه کې اساسي ځای جګړې اشغال کړی وي، خو رومان بیا د عشق او مینې تمځای بلل شوی. په رومان کې ډېر ارزښت حقیقت ښکاره کولو ته ورکړل شوی او ډېر ټینګار پر ګټور اخلاقي پیغام تمامېږي. د

ټولو کلاسیکو پنځگرو او شاعرانو فکري تمرکز رومان لیکلو ته وقف نه و، بلکې دلته یوازینی شخص چې مدام دولافیت نومېږي، رومان لیکلو ته متې رانغاړي او د لویو بریاوو تر څنګ د شهرت لوړو پورو ته رسېږي. د نوموړي رومان شهزادګۍ کلو نومېږي، چې په کلاسیکه دوره کې د اصولو په رعایت سره منځته راوړل شوی دی.

تراژیدي

تراژیدي له دوو کلمو (تراګوس tragos وورغومي او ode سندرې) جوړه ده. تراژیدي د ډراماتیکو ژانرونو په ډله کې هغه پوخ ژانر دی، چې تاریخي پس منظر یې د لرغوني یونان مذهبي سندرو ته رسې. د قبل المیلاد په پنځمه پېړۍ کې تراژیدي په لرغوني یونان کې د پرمختګ په حال کې وه، هغه مهال هنریت او مذهب ګډ جوړښت درلود، مذهبي رسمونه به د هنر له لارې ولس ته وړاندې کېدل او بنسټ یې د رب النوع (دیونیس) په ویاړ په میلو، اخترونو او مذهبي نمانځغونډو کې په سندرو او نڅاګانو ولاړ و. هغه وخت یونانیانو د یو او تل پاتې الهي ذات په پرتله انسانان خدایان ګڼل او دیونیس یې هم د شرابو او انګورو خدای باله. یونانیانو د ځمکو ښه حاصلات او زراعتي پراختیا د دیونیس مهرباني او پېرزوینه بلله. خلکو له دیونیس څخه د مننې په ویاړ جشنونه او نمانځغونډې ترتیبولې او بیا به یې قرباني شوی ورغومی (سیرلی) په اتنونو او نڅاګانو د دیونیس لوړ حضور ته وړاندې کاوه. د دغو سندرو محتوا د دیونیس په ژوند کې هغه پېښې انځورلې، چې نوموړی ورسره مخ شوی و. دغه سندري په دوه ډوله دي:

- ۱- هغه سندري چې د دیونیس تکلیفونه، ستونزې، سربښدنې او مړینه انځوروي، د همدغو سندرو پر اساس د تراژیدۍ بنسټ کېښودل شوی دی.
- ۲- دویم هغه سندري دي، چې په کې د رب النوع دیونیس بیا راژوندي

کېدل، پر مرگه غلبه او پر مصیبتونو او تکلیفونو بریا په کې انځور کړای شوې ده. همدغه سندري دکمپډی اساس منخته راوړي.

(۱۰: ۷۹.۷۸ م)

تراژیدي د یوناني ژبې کلمه ده او د بزې سندري مفهوم افاده کوي. تراژیدي د ډراماتورجي یو ډول ژانر دی، چې د پرسوناژو د تراژیک ټکر پر بنسټ جوړه او پایله یې تراژیدیکه وي. په تراژیدي کې هغه پېښې راغونډیږي چې د داخلي تضادونو غوټه جوړوي او واقعیتونه په کې په ډېر لوړ شان او جدي بڼه انعکاس مومي. د وزیري صاحب دغه تعریف پر ځای او مننونکی دی، خو نړيوال څېړونکي او ادب پوهان بیا د تراژیدي په تعریف پېژندنه کې د ارستو تعریفاتو ته مراجعه کوي. ارستو د گڼو نورو تعریفونو او اصولو تر څنګ په شعر پوهنه کې د تراژیدي تعریف هم وړاندې کړی دی. نوموړي تراژیدي د رېښتینو واقعاتو جدي، کامل او جامد تقلید گڼي.

ارستو د عمل او مضمون یووالي ته گوت څنډنه کوي او په دې اند دی چې په (تراژیدي کې هغه پېښې تمثیلېږي، چې په هغو کې د حق او رېښتیا فتح، د انساني عقل او احساس پر بریالیتوب، د اخلاقي شهکار یوه ښکلا او ښاغلیتیا څرگندوي.) (۸: ۲۱۸ م)

پخوانۍ تراژیدي د درې گونې (وخت، ځای او عمل) د یووالي قانون تر سیوري لاندې مخ ته تللي؛ د شعر په ژبه به لیکل کیدې او د لوړ سبک په وسیله به په کې توپیر څرگندیده. د لرغونو تراژیديو په هکله مهم ټکی د تراژیدي اتلان دي. د لرغونو تراژیديو اتلان د اشرافي طبقې خلک وو، چې د تراژیدي لیکوونکي لخوا به خدایان، امیران او پهلوانان معرفي کېدل. د معاصرې تراژیدي بنسټ په انگلستان کې ویلیام شکسپیر ایښودلی، ویلیام په رېښتیني او حقیقي بڼه خپل اتلان د واقعي مبارزې لپاره تیاروي او په کې د

ولسونو غوښتنې مطرح کوي. شکسپېر په تراژیدۍ کې لرغوني قوانین له پامه غورځولي، درې ګونې قانون او افسانوي اتلان یې هم له پامه غورځولي او په نوي بڼه یې تراژیدي وړاندې کړې ده.

په کلاسیکه مرحله کې فرانسوي پنځګرو کرنیل، وامپنه او نورو د کلاسیکې تراژیدۍ روښانه نمونې جوړې کړې وې، دوی له پخوانیو قوانینو ځان نشو خلاصولی، نو مجبور وو درې ګونې قانون مراعات کړي. له دوی وروسته شکسپېر او الکساندر پوشکین په دې بریالي شول، ترڅو دغه قوانین وښکاري. (۳: ۸۹، ۱۹۰م)

د تراژیدۍ اتل

د ارستو خبره ده، چې د تراژیدۍ اتل باید ګناهګار، ظالم او مجرم نه، بلکې پرهېزګار او سپېڅلی انسان وي. پر نورو زړه سوی او ترحم ولري، پاک زړه او د اخلاقو د لوړ معیار خاوند شخصیت وي. په تراژیدۍ کې د مرکزي کرکټر رول په ټولنه کې د مثبت تحول او انساني حقونو د دفاع یو بشپړ انځور دی. د تراژیدۍ قهرمان د ژوند په سترو ستونزو کې ډوب وي، خو ورته حل لاره نه لري او په پای کې له داسې برخلیک سره مخ کیږي چې زړه سوزونکی وي. دا اتل د لرغوني یونان په پرتله د رنسانس نه وروسته بله بڼه خپلوي او له فیوډالیزم سره په مستقیم ډول د مبارزې میدان ته وردننه کیږي. دلته د هیرو ژوند عامل د ارباب النوع په شان خیالي نړۍ نه، بلکې خپله د ټولني د وګړي او د ژونه دیو قشرونو د ژوند او شرایطو لپاره مبارزه ده.

کوميډي

کوميډي د نورو ډراماتيکو ادبي ژانرونو په څېر په لرغوني يونان کې منځته راغلې ده. په لرغوني يوناني ژبه کې ورته (komoidia) او په لاتيني ژبې ورته د (comoedia) کلمه کارول شوې ده. په اوسني مفهوم دکوميډي اصطلاح له (komos)، د خوښۍ او (ode) چې د سندرې مانا لري، اخېستل شوې ده. دا ژانر د تراژيدي په شان د قبل الميلاډ په پنځمه ميلادي پېړۍ کې د ادبي فورم په چوکاټ کې پر مخ ولاړ دی.

کوميډي په ظاهري بڼه خندا لرونکي کرکټرونه لري، ترشا هغه مسائل په برکې نيسي، چې د خندا په جامه کې نغښتي وي. په کوميډي کې د اتل شخصيت او ماتې د خوښيو باعث گرځي، نو له دې طريقه ليدونکي ورته خاصه توجه نه کوي. دلته ننداره کوونکي په دې پوهيږي، چې کومه لويه واقعه نه پېښيږي، بلکې داسې څه به پېښ شي، چې د اتلانو د خوښۍ سبب به وگرځي. مرکزي کرکټرونه يې د منځنۍ طبقې له افرادو جوړيږي او د فعل د اجراء پر مهال له داسې تېروتنو سره مخامخېږي چې د ليدونکو د خندا وړ گرځي. د اتل په لاس د پېښ کړای شوو مسائلو په اړه د ليدونکو کمزوری ليد لوری خندا راپاروي او ليدونکو ته خوښي وروبښي. ارستو ليکي: ((کوميډي د انسان د ناوړه خوښيو توصيف نه، بلکې د بدو اخلاقو او ناسمو رفتارونو پېښې دي. نوموړی کوميډي د شرمناکو اعمالو توصيف او تقليد گڼي، کوم چې د مسخرې او ريشخند سبب گرځي.)) (۳: ۹۰)

د ارستو له خبرې معلوميږي، چې په حقيقت کې مسخره د هغو عيونو ترجماني ده چې دکوميډي په وسيله تمثيل او چا ته يې تکليف او درد نه رسېږي. کوميډي په ظاهري شکل د فرد د خندا او خوښۍ سبب گرځي؛ تر شا يې ترخه حقايق پرته وي او ولسونه په ټولنه کې له شته ناخوالو او ټولنيزو

ننگونو خبروي. دغه خبرېدنه دکوميډي له لارې د خدا په څېره کې خپل هدف ته ځان رسوي.

د تراژيدي او کوميډي تاريخي مبدا تر ډېره بريده له يوې زمانې خړوبېږي. د شراب خداى (ديونيس) په وياړ جوړ شوو مذهبي مراسمو کې دوه ډوله سندرې ويل کېدلې: (اوله برخه يې د ديونيس د مړينې، کړاوونو او زحمتونو په ياد ويل کېدلې، دا د تراژيدى خوا وه. بل ډول سندرې او مراسم هغه وو چې د ديونيس بيا ژوندي کېدل، پر مرگ غلبه او د ده د کړاوونو پاى ته رسيدل په کې ستايل کېدل، چې دغه برخه دکوميډي بله خوا جوړوله.) (۱۰: ۱۵۸م)

د لرغوني يوناني کوميډيو جوړښت

تقريظ (Prologue): د يوناني کوميډيو په دې برخه کې لوبغاړو هونسيارانو طرحې مطرح کولې، تر څو خپلو عجيبو هيلو ته ورسېږي. دغه په زړه پورې طرحې د خدا لرونکو پېښو د بنيادي يا اساسي شکل د نيولو لپاره لومړنۍ هڅې وې، تر څو خلکو ته خوشالي راوړي. په دغه برخه کې د لوبغاړو اساسي انديښنې تخيلي او غير عملي بڼه درلوده.

پاراډوس (Parados): د پاراډوس کلمه په اصل کې د لرغوني يونان د نندارتون د جوړښت پر هغې برخې اطلاق کېده چې د اساسي صحنو دواړو طرفونو ته به موسيقي غبرونکي قرار درلود او له منځه به يې ننداره وړاندې کوونکي له سندريزو زمزمو سره يوځای راوتل او له همدغو زمزمو سره يو ځای به يې په پاراډوس کې خلکو ته ځانونه ورپېژندل.

اگون (Agon): دغه کلمه د مناظرې، خبرو اترو او بحث څخه عبارت ده. په

دې برخه کې هغه بحثونه شامل دي، چې د مرکزي کرکټر او د مخالفانو تر منځ جاري وي. ځينې وخت د عمل د اجراء يوه برخه ننداره وړاندې کوونکي د لومړني کرکټر په وړاندې ودرېږي او مجادله کوي. د نندارې مباحثوي بنياد د همدغو کرکټرونو په وسيله مخ ته ځي.

پاراباسيس (Pasabasis): پاراباسيس د نندارې وړاندې کولو ټولنيزې شاعرانه زمزمې دي، په دغه برخه کې نندارچيان مخ پر وړاندې گام اخلي او مخامخ له دوی سره خبرې اترې کوي. نوموړي په دغه خبرو کې مخامخ د ليکونکي نظريات بيانوي او ځينې وخت بيا د نندارې ليکلو سيالۍ په تياتري جشنوارو کې بيانوي او ځينې وخت په شوخۍ سره دوی ته اخطار ورکول کيږي چې لومړنۍ جايزه بايد دوی ته ورکړل شي.

ايگزودوس (Exodos): دا هغه برخه ده، چې لوبغاړي به خپلې اخرنۍ سندريزې برخې ته را رسيدل او بلاخره صحنه به يې خوشې کوله. په کوميدې کې د اتلانو اخري سندريزې شېبې په لوی جشن پای مونده. له دې طريقه د يوناني کوميدۍ اخرنۍ برخې دکوموس (Comos) په نامه ياديدې. دغه صحنه به ډېری وخت د موسيقۍ سره يوځای پای ته رسېده او په اخره کې به ټول کارکوونکي د جشن لپاره له صحنې دباندې وتل.

کوميدې د يو ادبي ژانر په توگه د نړۍ ډېرو ژبو او ادبياتو ته لار موندلې ده. ارستو د همدې ادبي ژانر په هکله کوم ځانگړي نظريات نه دي ليکلي او د کلاسيک ادب سرلارو کوميدې هغه په زړه پورې ژانر گڼلې، چې کسان يې د منځنۍ يا ټيټې طبقې اشخاص وي او د دوی ورځني پرابلمونه په کې مطرح شوي وي. دوی په کوميدۍ کې د حقيقت څرگندونه لازمي

گڼي او پايښت يې له خوشيو سره روغېر ښيي او نوي نوښتونه را ټوکېدل يې په زړه پورې اصل گڼي. (م:۲۲)

د لرغونو کوميډيو پرمختگ په ارستوفان (Aristofan) پورې اړه لري او انگلس يې دکوميډي پلار بولي، چې پوهان يې لامل دکوميډي بې ساری پرمختگ په گوته کوي. پخوا کوميډي د دريو تنو اکټرانو له لوري تمثيلېدله، سندري او نڅاوې به هم ورسره مل وې، دوی به له ځانگړو ماسکونو سره د نندارې ميدان ته دننه کېدل او په دې ډول به خلکو له دې صحنې زيات خوند اخيست. د ارستوفان په کوميډيو کې د ټولنيزو او سياسي پرابلمونو انځورونه او انعکاس تر ټولو لويه ځانگړتيا ښودل کېږي او تر څنگ يې د زياتوکوميډيو موضوعگانې د سولې اړوند مسائلو ته هم ځانگړې شوې دي. ارستوفان په سيمه کې جگړه ييز سنگرونه له نيردې څارل، په دې پوهيده چې جنگ يوازې د وسلو جوړونکو موسسو خاوندان بډای کوي او بس! ارستوفان د(پلوپوني) روانه جگړه په خپلو کوميډيو کې غندله او ورسره يې نورو ډېرو اجتماعي او اقتصادي مسائلو ته په خپلو کوميډيو کې ځای ورکړی و. د فقر اړوند موضوعات يې په (پلوتوس)، د بشري ټولني د جوړښت مسائل يې په (الوتونکي)، د ملي طبقې پر وړاندې د صنعتکارانو او تجارانو افکار يې په (سپاره) او د شعر او ټولنيز ارزښت افکار يې په (چونگښه) نومي کوميډيو کې راسپړلي دي.

دکوميډي اساسي پرمختک په اتلسمه پېړۍ پورې اړوند پيري. فرانسوی ډرامه ليکونکی مولېر (Molier) په مستقيم ډول په دغه پراختيا کې لوی لاس لري. د نوموړي کوميډۍ د فرانسوي کلاسېزم په مجرا کې لويدلې دي، چې هم قوي او هم کمزورې برخې لري. قوي اړخونه يې د ټيپونو او ټيپيکو

کرکترونو په تصویر کې وي. همدغه انځور د ده د پلان لومړۍ برخه تشکیلوي. ((ده هم د ارستوفان غوندې ټولنيز عبرت او نصیحت ته ډېره ترجیح ورکوله او ورسره د فرانسوي ټولني د ارستو کراتې طبقې عیاشۍ، بد اخلاقي، د روحانيونو ریا کاري، تېر ایستل او د ټولني د نورو بورژوازي عناصرو منفي ځانگړنو ته په کومیدپوکې ځای ورکړی دی.)) (۱۰: ۱۶۱، ۱۶۳م)

په اتلسمه پېړۍ کې پیرو بیو مارچیس (P. Beau Marchias) د مولبر غوندې ورته موضوعاتو ته اشاره او د زاړه نظام پر وړاندې د مبارزې اند خپل کړ. لنډه دا چې کومیدپي پر منفي حوادثو ملنډې وهي او د ټولني د روزنې لپاره یې د صحنې مخته وړاندې کوي. په کومیدپي کې د تراژیدي خلاف، اتل د پېښو جنجال او له کشمکش څخه بریالی راوځي. دکومیدپي تر څنګ په کلاسیک ادب کې نور واړه ادبي فورمونه هم ځای لري، چې عبارت دي له شپونیز او غنایي اشعارو څخه. دلته په لنډو ټکو دا دواړه فورمونه درپېژنو:

شپونیز شعر (Bucolique)

په دې شعر کې هغه شپونیزې کېسې انځور شوي دي، چې د طبیعت خوږې نغمې او د سپیڅلې مینې ایډیال غږوي. د دغو اشعارو ارزښت په روان والي، ساده گۍ او طبیعي رنگ کې نغښتی دی. دا ډول شعرونه زیاتره د بزگرې او شپونیزې طبقې لخوا لیکل او ویل کېږي.

غنایي اشعار (Lyrique)

دا ډول اشعار مختلف ډولونه لري، قصیده یې تر ټولو لوی شعري فورم دی چې په کې د خدایانو، لویو جگړو او سوبو ستاینه راځي. دا اشعار دا توانایي لري چې یوه په زړه پورې موضوع بیان کړي. (۱۳: ۱۸۸م)

کلاسیزم او فرانسه

په فرانسه کې د کلاسیزم د پیدایښت او پایښت په هکله مو ډېر څه ولوستل، دومره لیکم، چې په کال (۱۶۶۰م) کې په فرانسوي ادبیاتو کې یو نوی طرز تفکر ایجاد او ترویج شو. هېر مو نشي چې نامتو فرانسوي کلاسیستان نیکولا بوالو (۱۶۳۶-۱۷۱۱م)، ژان راسین (۱۶۳۹-۱۶۹۹م)، ژان ډولافنتین (۱۶۲۱-۱۶۵۹م)، مولیر (۱۶۲۲-۱۶۷۳م) او نور... لیکوال دي، چې د همدې ښوونځي په چوکاټ کې یې لیکنې کړې دي.

نیکولاس، نیکولا بوالو (۱۷۳۶-۱۷۱۱م)

د کلاسیک ښوونځي پلار بوالو نومیري، چې د څوارلسم لويي د سلطنت پر مهال یې په فرانسه کې ژوند کاوه. پاچا نه یوازې پر ولس بلکې پر لیکوالو هم ډېر نفوذ درلود. بوالو په (۱۶۳۶م) کال په پاریس کې نړۍ ته سترگې پرانیستې او پلار یې تندونویس یو سیاسي سړی او د پارلمان لوړ رتبه غړی و. نیکولا د حقوقو په برخه کې لوړې زده کړې

پای ته ورسولې او له قضاء سره یې کار پیل کړ. بوالو له ادب، سیاست او هنر سره د لیونۍ مینې له بابت له شعر ویلو او سیاست سره غاړه غاړې رالوی شو او ادبیاتو ته یې مخه کړه. نوموړي لومړی خپله ادبي تنده په شعر لیکلو ماتوله، وروسته ترې د ادبیاتو په برخه کې ستر نقاد جوړ شو. نوموړي په شعر کې ځانگړی مهارت درلود او په محفلونو کې به یې ملگرو ته خپل شعرونه وربښودل. د شاعرۍ ارزښت یې په دې کې و، چې د نقد او طنزي اشعارو په

وسيله يې پر نامتو شاعرانو حملې کولې او هغوی يې په دې ډول خلکو ته بې ارزښته کول. د نوموړي دغه دښمني ډېره اوږده شوه او ملگرو يې د پاچا دربار ته ور وپېژاند. په کال (۱۶۶۹م) کې نیکولا عامه افکار د ځان په گټه راوخرخول او په دې ډول يې ځان د بریا پولو ته ورساوه. کله چې نوموړي د هجويي اشعارو ترڅنګ قافیه وال شعرونه وپنځول، نو يې له شعري فورمونو سره زياته اشنایي پيدا کړه. په (۱۶۷۴م) کې بوالو د (شعر پوهنې) تر سرليک لاندې کتاب وليکه، چې د گرامر، شعري فورمونو، قواعدو او د ادب سره د بلدتيا د اصولو په برخه کې ډېر څه په کې ليکل شوي دي. بوالو دا کتاب څورالسم لويي (د فرانسې پاچا) ته ډالۍ او په دې ډول يې ځان دربار ته لا نيردې کړ. څلور کاله وروسته د پاچا او د ده اړيکې لا پخې شوې او د (۴۲) کلنۍ په عمر د پاچا مورخ او واقعه نگار وټاکل شو.

بوالو د درباري دندې په ترلاسه کولو له ولسه لرې او تر څنګ يې زيات کورني دښمنان پيدا کړل. د مورخ په توگه يې دنده د دې باعث شوه چې د زياتې مودې لپاره له ادبي پنځونو شاته پاتې شي، خو له يوې اوږدې خاموشۍ وروسته بېرته ادبياتو ته راستون او د (سترې بریا) تر عنوان لاندې يې يو قصيده وليکله. ده د طنز له لارې په لوی امپراطور سکندر مقدوني باندې هم حملې کړې چې هغه وخت دا ډول کار په رېښتيا اسانه خبره نه وه. په (۱۶۸۴م) کې بوالو له سرسختو داخلي مخالفتونو سره سره پر دې واتونيد، چې د فرانسې د اکاډمۍ غړی شي، د غړيتوب په ترلاسه کولو کې د پاچا پوخ ملاتړ له ده سره و، همدلته يې دگټورو او ښکلو اثارو په ليکلو سره د فرانسې په ادب کې دکلاسيک ادبي ښوونځي د ستر شاعر، اديب او سر

لاري مقام خپل کړ او په اوولسمه پېړۍ کې يې د بخت او شهرت ستوری وځلېد. بوالو د ژوند اخري کلونه په هغو کورونو کې تېرول، چې پاچا ورته اخیستي وو، خپل ادیبان ملگري به يې هلته وربلل، خو زړه يې خوښ او روح يې آرام نه و. د هېواد ناسمو شرايطو چې ولس ته د منلو وړ نه و، ډېر ځوراوه. په زړښت کې له ډېر غم او درد سره لاس اوگرېوان و او د وخت په تېرېدو لومړی کون او وروسته فلج شو. بلاخره دغه ستر شاعر او ليکوال تر سخت کړاو وروسته په (۱۷۱۱م) کال د (۷۵) کلونو په عمر له دې فاني نړۍ سترگې پټې کړې او په فرانسه کې خاوروته وسپارل شو. (۲۴: م)

د بوالو (شعر پوهنه)

شعر پوهنه د بوالو هغه اثر دی، چې کلاسېستانو ترې اصول اقتباس کړي دي. دغه اثر په څلورو برخو وېشلی شو، د دې کتاب په لومړۍ برخه کې الهام، له عقل سره د قافيې مطابقت او د فرانسوي شعر تاريخي پس منظر ته په کې اشاره شوې ده، دويمه برخه يې د شعري فورمونو (غنايي شعر، قصيدې) لپاره د قواعدو ټاکنه کوي، درېيمه برخه يې هم د سترو ډراماتيکو ژانرونو (حماسه، تراژيډي او کوميډي) لپاره د اصولو ټاکنه ترسره کوي او وروستۍ څلورمه برخه بيا اخلاقي روشونو ته ځانگړي شوې، چې انسان ته پرکار او پرهېزگاري ټينگار کوي. په اوسني مفهوم بوالو يو پوخ شاعر نه دی، د دې خبرې دليل په اثارو کې يې د احساساتو او تخيلاتو نه شتون ښودل کېږي، خو د ده دا خبره پر ځای ده چې وايي: ((زما شعر ښه دی يا بد، خو مانا او مفهوم لري.)) (۲۳: ۸۳م)

د بوالو شاعري که څه هم له استعارو او تشبیهاتو سره کوم ځانگړی اړخ نه لگوي، خو د ولسي افکارو مثبت او صحیح انعکاس یې د ستایلو او پاللو وړ دی. نوموړي په نظم او نثر دواړو کې اخلاقي مسائلو ته ډېره توجه کړې ده. نوموړی لیکي: ((پوهیږئ!! ولې زما اشعار د توجه وړ گرځي؟ د دې راز په ښکلا کې نه، بلکې پر دروغو د حقیقت غلبه ده.)) د ادب د قواعد د ټاکلو لپاره بحث ته اړتیا نشته. هماغه اصول چې په پاسنیو پاڼو کې د کلاسیک ادب د اصولو تر عنوان لاندې یاد شوي، اکثریت بوالو وضع کړي دي. دا اصول د جوړښت له مخې اکثر و کلاسیک پانوی، په خپلو اثارو کې یې ترې استفاده او د یوې اوږدې مودې لپاره یې پر ادب حکمراني کړې ده. (۲۳:۸۵م)

ژان ډولافتن (۱۶۲۱-۱۶۵۹م)

دغه نامتو فرانسوی لیکوال او شاعر په (۱۶۲۱م) کال د فرانسې په کلان کې زېږیدلی دی. پلار یې د ځنگل ساتنې او اوبو رسونې د ادارې مشر و. ډولافتن د کوچنوالي ورځې له خپلې کورنۍ سره یوځای تېرې او وروسته د ژبې او گرامر په برخه کې خپلې زده کړې پیل کړې. نوموړي له هر اړخیزې مطالعې سره بې کچې مینه درلوده، په حقوقو او الهیاتو کې یې خپلې رسمي زده کړې پیل خو په بیره یې د عدم علاقې له وجهې دواړه پرېښودې او پاریس ته ولاړ. په ادبي محفلونو او غونډو کې په گډون سربېره د لیکوالۍ هنر ته مخه کړه او په دې بریالی شو، چې ډرامې او منظوم اثار ولیکي. د نوموړي لومړنی اثر (کېسې او

افسانې) نومېري، د دغه اثر محتوا لنډې اخلاقي کېسې جوړوي، له کيسه‌يز ادب په دې توپيرېري، چې اتلان يې حيوانات او يا ځناوران دي او د انسانانو په څېر رفتار کوي. که څه هم دا ډول کېسې د ماشومانو ذوق راپاروي، خو ژان توانېري د عمومي قشرونو اذهان له دې موضوع سره جوړ راولي. دغه افسانې په شپږو جلدونو کې ترتيب شوې، چې منځپانگه يې داستان، نصيحت او ښې خبرې جوړوي. نوموړی ښکلا او بدرنگي د حيواناتو په ژبه (مجاز) بيانوي. دلته ژان د انسانانو له ژوندانه سره جوخت د حيواناتو ژوند ته هم گوتڅنډنه کوي او حقوقو ته يې پاندي ښيي. نوموړي ډېر اثار ليکلي، چې ډېر يې طبيعي، فلسفي او ټولنيز اړخونه په گوته کوي او د موضوع او محتوا په لحاظ ډير لوی مسائل بيانوي. پاتې دې نه وي، چې د ادب دا ځلانده ستوری په کيسه‌يز ادب کې ځانگړی مقام او پخه تجربه لري. نوموړي بلاخره په (۱۶۹۵م) کې د درې اويا کالو په عمر له دې فاني نړۍ سترگې پټې کړې. (۲۳:۹۶م)

ژان راسين (۱۶۹۹-۱۶۳۹م)

ژان راسين د اوولسمې پېړۍ د نورو نامتو ليکوالو (مولېر او گورني) په څېر اديب، شاعر، تراژيدي او ډرامه ليکونکی دی، ډېری وخت به يې د تراژيدۍ په ليکلو تېراوه. تر څنګ يې يو ښه کوميډي ليکونکی هم شمېرل کېږي، چې ترې ډېرې کوميډۍ په ميراث پاتې دي.

راسين په (۱۶۳۹م) کې د فرانسې د پيکارډي په يوه متوسطه کورنۍ کې نړۍ ته سترگې غړولې دي، په دوه کلنۍ کې يې مور او په څلورکلنۍ کې يې

پلار له لاسه ورکړ. د والدينو له مرگ وروسته يې له خپلې انا او نيکه سره ژوند پيل او د کلاسيکو پوهنو زده کړې ته يې ملا وتړله. په (۱۶۴۹م) کې يې د نيکه مړينې د لا زياتو ستونزو سره مخ کړ او انا يې د (پورټرويل) نومي صومعې ته کډه شوه او لمسی يې هم له ځان سره دې مقدس ځای ته راوست. ژان د پورټرويل په يو کوچني ښوونځي کې زده کړې پيل کړې او د يوناني او لاتيني ژبو سربېره له ادب سره هم اشنا شو.

راسين په تنکې ځوانۍ کې ليکلو ته مخه کړه او ورو ورو يې له ډرامې ليکلو سره لېوالتيا پيدا شوه. نوموړی د بوالو په څېر په (۱۶۶۴م) کال د ښکلو شعرونو په ليکلو د څوارلسم لويي دربار ته لاره ومونده. لومړی ډرامه يې (لوی سکندر) نومېږي، چې په (۱۶۶۵م) کال د مولېر او ځينو نورو لوبغاړو په مټ نندارې ته وړاندې شوه. په دې ډول د هغه دغه ډرامه د پاچا او عامو ولسونو ډېره خوښه شوه، خو د دويمې ډرامې د اجرا لپاره راسين دا ځلې مولېر له پامه وغورځاوه او په دې ډول مولېر د نوموړي دغه خيانت تر پايه ونه باښه.

راسين خپلې ډرامې د نورو تکړه لوبغاړو په زيار تر سره کولې، له لږ څخه وروسته راسين دوه اثره د (پورټ رويل) او (پخواني ښوونکي) تر سرليک لاندې وليکل او تر څنګ يې په تراژيدي ليکلو کې هم لوی لاس درلود. د ژان راسين نامتو تراژيدۍ (اندروماک - ۱۶۶۷م)، (بريتانيکوس - ۱۶۶۹م) او (فدير - ۱۶۷۷م) نومېږي. راسين د ژوند اخري شيبې په پورټ رويل کې تېرې کړې او د (۱۶۹۹) ميلادي کال په پاريس کې ومړ او د وصيت له مخې د يو پخواني ښوونکي تر څنګ خاورو ته وسپارل شو.

د راسين اثار

راسين په تراژيدي ليكلو كې ځانگړې مهارت درلود او تر څنگ يې د ټولنيز ژوند په نورو برخو كې هم كرنسې تورې كړې دي. د نوموړي اثار په لنډ ډول در پېژنو:

Bajazet-۷ (بايزيد) (۱۶۷۲م)	۱- La Thébaidé (دنبمن وروپه) (۱۶۶۴م)
۸- Mithridate (ميهداد) (۱۶۷۳م)	۲- Alexandre le Grand (لوی سكندر) (۱۶۶۵م)
۹- Iphigénie (ايغي ژني) (۱۶۷۴م)	۳- Andromaque (اندروماک) (۱۶۶۷م)
۱۰- Phèdre (فيدر) (۱۶۷۷م)	۴- Les Plaideurs (دفاع كوونكي) (۱۶۶۸م)
۱۱- Esther (استر) (۱۶۸۹م)	۵- Britannicus (بريتانيكوس) (۱۶۶۹م)
۱۲- Athalie (اتالي) (۱۶۹۱م)	۶- Bérénice (برنيس) (۱۶۷۰م)

مولېر (۱۶۲۲-۱۶۷۳م)

مولېر د اوولسمې پېړۍ مشهور فرانسوی هنرمند او اديب دی، چې دکوميډيو او ډرامو ليكلو په برخه كې ځانگړې شهرت لري او اصلي نوم يې (ژان باتيست پوكلن) دی. په (۱۶۲۲ م) كې په پاریس كې زيږيدلی او پلار يې د وخت د پاچا په قصر كې دنده درلوده. مولېر تر لومړنيو زده كړو وروسته د حقوقو په پوهنځي كې شامل شو، د ليكوالۍ او هنر سره

د ځانگړې مينې له كبله يې خپل دغه ځانگړی مسلک پرېښود او د پزارت په نوم له يوې كورنۍ سره يې اشنايي پيل كړه. د دوی همكاري وه، چې مولېر په پاریس كې دننه تياتر ورغاوه. په (۱۶۵۸م) يې ډرامې ليكلو ته مخه كړه او هم يې د اجراء لپاره ځان غوره وگانه. د لومړنيو پايلو وروسته مولېر ماته

وڅوره او چا ورسره چندان علاقه ونه ښوده. نوموړي بلاخره يوه گرځيدونکې ډله ايجاد او د فرانسې په مختلفو ښارونوکې يې خپلې ډرامې د خلکو په وړاندې نندارې ته وړاندې کړې او له مودو وروسته بېرته پاریس ته راستون شو.

مولېر په (۱۶۵۹م) کال يوه اخلاقي کوميډي وليکله، چې د متکلفينو افراطيت ته په کې ګوتڅنډنه شوې وه. يوه بله ډرامه يې چې (ښځينه ښوونځی) نومېږي، هم ټولنې ته وړاندې کړه. پاتې دې نه وي، چې مولېر په خپلو ډراموکې د فيوډالېزم سخته ګندنه او د هغه دور اخلاق يې په مسخرانه ډول وړاندې کړي دي. په ادبي فعاليتونوکې د مولېر بله هڅه سياسي کوميډي وه، چې په کې ټولنيزې ننگونې انځور شوې وې. د مولېر دغه سياسي اصلاح غوښتونکې هڅې نه واکمنو او نه هم د مولېر دښمنانانو زغملی شوې، نو پر دې اساس مولېر د همدغو افرادو له دسيسو سره مخ شو. مولېر د ژوند په دغه حساس پړاو کې ناهیلی شو او ناروغي يې لا زياته شوه، خو حوصله يې ونه بايلله او حتی د مرګ پرکال (۱۶۷۳م) يې هم د (خيالي ناروغي) تر عنوان لاندې ډرامه اجراء کوله، چې ناروغ او بې هوشه شو. کور ته پر لار و چې د (۵۱) کالو په عمر يې ساه ورکړه. کلیسا او پاپانو د ښار په رسمي هديره کې د ښخولو اجازه ورنه کړه، چې لامل يې معلوم او څرګند و. نوموړی هغه مهال په سينټ جوزيف هديره کې چې په هنرمندانو پورې يې تړاو درلود، خاورو ته وسپارل شو او په (۱۸۱۷م) کال يې هډوکي بېرته د پاریس پر لاشز هديرې ته راوړل شول او دلته يې خاورو ته د دويم ځل لپاره وسپاره. مولېر د ژوند تر پايه د قلم عفت وساته او اجازه يې ورنه کړه، چې د ځمکه والو په چوپړ کې ځان سترې کړي. د ده قلمي مبارزې د ولسونو په زړونوکې ځوان فکرونه را ژوندي کړل او د ټولنې مړ روح يې راوښ کړ. (م:۲۴)

بلز پاسکال (۱۶۲۳-۱۶۶۲م)

پاسکال نامتو لیکوال، فیلسوف، مخترع او ریاضي پوه دی چې په (۱۶۲۳م) کال یې د فرانسې په کلمون کې نړۍ ته سترګې غړولې دي. مور یې په درې کلنۍ کې له لاسه ورکړه او پالنه یې پلار ته ور په غاړه شوه. په کوچنیوالي کې ناروغ خو ذهن ماشوم و. پلار یې د ښه استعداد او نیوغت

په لیدو پاریس ته کډه شو، خو زوی یې سترې بریاوې تر لاسه کړي. پاسکال په طبیعي پوهنو او ځانګړې ډول د حساب ماشین الاتو په اختراع کې پوره مهارت درلود. نوموړي ډېره مطالعه کوله او زیاتره وخت به یې د لاتیني او یوناني ژبو ادبیات له نظره تېرول. د علمي روشونو په هکله یې لیکنې لور مفهوم افاده کوي او په دې برخه کې یې هڅې د ستایلو وړ دي. نوموړي د ژوند ډېره برخه تحقیق او څېړنې ته وقف کړې وه، چې محصول یې د نویو کشفیاتو منځته راوړنه ښودلې شو. پاسکال په شپاړس کلنۍ کې د انځوریزې هندسې په هکله لیکنې وکړې، چې د معاصر اقتصاد او ټولنیزو علومو په پیدایښت کې یې بارز رول افاده کړ. دغه فرانسوی عالم د اروپا او نړۍ یوه ښه انجینر، مخترع او ریاضي پوه و.

پاسکال پر ادبیاتو کومې ځانګړې څېړنې نه دي کړې، خو د نورو علومو په برخه کې یې څېړنې او پلټنې د ستایلو وړ دي. پاسکال په کلاسیکې دورې کې ژوند کاوه او په لیکنو کې یې هغه اصول مراعات کړي، چې یو لیکوال یې باید په پام کې ونیسي. شپاړس کلن و، چې لیکوالۍ ته یې مخه کړه؛ د مختلفو موضوعاتو په اړه یې لیکنې وکړې او د علومو او اختراع ګانو

په اړه يې زيات شمېر اثار چاپ شول. کلاسيک پوهانو پاسکال له ادب ډېر لرې نه دی گڼلی او ليکنې يې دکلاسيکې دورې له روشونه سره جوړې شمېرلي دي. پاسکال مخکې له دې چې فيلسوف شي، دکاتولیک مذهب لومړی درجه مدافع و. دی په دې اند و، چې د وحی په وسيله به ډېر څه حل کړای شي، خو وروسته خبره برعکس شوه. د نوموړي دغه نظريه د دې لامل شوه، چې پوهان پاسکال ته د فيلسوف خطاب، له فلسفې سره خیانت وگڼي. نوموړي په (۱۶۵۴م) کال د عرفان له مخې علمي کارونو ته شا وگرځوله او پاتې عمر يې هغه څه ته وقف کړ، چې د خدای پېژندلو فلسفې ته منسوب وو. په دې هکله نوموړي دوه کتابونه هم ليکلي، چې دلته يې يادونه اړينه نه ده. پاسکال کلونه ناروغيو وخوراوه او بلاخره يې د (۳۹) کالو په عمر له ژوند سره مخه ښه وکړه او انسانانو ته يې ډېر څه په ميراث پرېښودل. (۲۵: ۲۷۸م)

کلاسیزم او المان

کلاسیزم يوازې په فرانسه کې محدود نه دی پاتې شوی، بلکې د لويديځې او شرقي اروپا هېوادونو ته يې لاره موندلې ده. دا پوښتنه چې الماني کلاسيک ليکوال شتون لري؟ بې ځوابه پاتې ده. زياتره جرمنيان د خپلې ژبې لرغوني ادبيات د رنسانس محصول نه گڼي. د دوی په نظر الماني ادبياتو د رنسانس له اغېزمنتيا څه نه دي ترلاسه کړي، خو په اوولسم قرن کې له کلاسيکو ادبياتو سره د خپل ادب تړاو هم نه ردوي. حقيقت دا دی چې په دې دورکې د الماني ادبياتو د تقليد خوځون ډېر سست روان و، يوازينی شاعر او متفکر چې زموږ د فکر پام ځان ته اړوي، اوپيتيز (۱۶۳۹-۱۶۹۴ م) نومېري چې د الماني ژبې په اصلاح او بدلون کې لوی لاس لري. اوپيتيز د يو ځانگړي ښوونځي چې سيلزين نومېري، بنسټگر دی. ادیبان په

ځانگړي ډول شاعران چې د دې ښوونځي پيروان دي، د خيالاتو او احساساتو پر ځای پر فکر ډېر تاکيد کوي او دا هغه اصول دي، چې اوپيتيز ايجاد کړي دي. جرمنيان په باروک ټينگار او له فرانسويانو او کلاسيک سره بخيلې کوي. د دې دورې نور شاعران (گوتشد او ويلاند) د اروپايي ادبياتو منل شوې څېرې دي.

د اوولسمې پېړۍ پر مهال الماني ادبياتو د غنايي اشعارو په برخه کې ځانته شور او ځواک درلود، چې سرچينه يې له باروک څخه ترلاسه کوله. الماني ادبياتو په تياتر، رومان او ليکوالۍ کې دکلاسيک تاثيرات نه وو خپل کړي، خو لېسنيگ (Lessing)، هرډر (Herder) او شلېگل (Schlegel) په ترتيب سره دگويته او ځوان شېلر په گډون د فرانسوي کلاسيک پر څيړنو بوخت شول او د ستر شاعر ويليام شکسپير اثارو ته يې ترجيح ورکوله. همدا مهال وينکل مېن (۱۷۱۷-۱۷۶۸م) په ادبياتو او هنر کې د يوناني ادبياتو له تقليد څخه وغرېد، په دې ډول يې د فرانسوي کلاسيک مخه ونيوه او د تقليد لړۍ يې په مستقيم ډول له يوناني ادبياتو پيل کړه. ځينو ليکوالو بيا د عرفان، خيالي نړۍ او التهاب سره د مينې له کبله ځان ته شور ماشور جوړ کړ او دا په اصل کې د نوي رومانتيکي دور پيل و. گويته او شيلر دغه نوښتونه ونه منل او دوی خپلې منگولې پرکلاسيک ښځې وساتلې.

يوهان گويته او فريدریش شېلر د الماني ادبياتو، په ځانگړي ډول د کلاسيکې دورې نامتو اديبان دي. دغه دوره په (۱۷۸۶م) کال ايتاليې ته د گويته په لومړني سفر پيلېږي او د (۱۸۰۵م) کال په وروستيو کې د شېلر په مرگ پایښت مومي. (۱۸:۱۲۳م)

يوهان ولفگانگ فون (گویته) (۱۷۷۹-۱۸۳۲م)

يوهان گویته د المان د فرانکپورټ ښار په يوه اشرافي کورنۍ کې زېږيدلی دی، يو لوی خو ملي شخصیت دی. پلار يې د المان د شاهي دربار خادم و. غالباً شپاړس کلن و، چې د حقوقو د زده کړې لپاره لایپزک پوهنتون ته واستول شو. گویته د خپل ذوق له مخې ډېره توجه فلسفې او ادبياتو ته درلوده او تر څنګ يې په طب، انځورګرۍ، معمارۍ او کالبد پېژندنې کې هم زده کړې تر

لاسه کړې. له دغو پوهنو او هنرونو يوازې په ادبياتو او انځورګرۍ کې تم پاتې شو او خپلو افکارو ته يې له دې درکه انعکاس ورکړ. گویته په لاتيني، فرانسوي، انګريزي، يوناني او الماني ژبو غږېدونکی شخص و او تر څنګ يې پراخه هر اړخيزه مطالعه د دې باعث شوه، چې ډېری کسان پر ځان راټول کړي. په شرقي ژبو يې هم څېړنې کړې دي او د مسلمانانو د ستر لارښود حضرت محمد (ص) په اړه يې هم ښه فکر درلود. گویته په (۱۷۷۵م) کال د لوی ادبي شخص په توګه وپېژندل شو. (۲۵: ۲۳۱م)

گویته د (۱۷۸۶م) کال په سپټمبر کې دکارلسياد ښار پرېښود او په ترتيب سره يې د ايټالېي روم، ناپل او سيسيل ښارونو ته سفرونه پيل او بيا په (۱۷۸۸م) کال د وایمار جمهوريت ته ولاړ. نوموړي ټول هغه ورځني يادښتونه چې د سفر پر مهال يې ليکلي و، راجمع او د (د ايټالېي سفر) تر سرليک لاندې په (۱۸۲۹م) کال کې چاپ ته وسپارل. په دغه سفر کې گویته درې ډرامې چې په وایمار جمهوريت کې پيل کړې وې، پای ته ورسولې. کله

چې بېرته هېواد ته راستون شو، نو د (ایفي ژني په تاوریس کې) (۱۷۸۷م) (Iphigenie auf Tauris)، (اگمونت) (۱۷۸۸م) (Egmont) او (نورکو اتو تاسو) (۱۷۹۰م) (Torquato Tasso) نومي اثار چاپ کړل.

د اگمونت ډرامه د نظم او نثر په قالب کې جوړه شوې ده، اگمونت هغه تاریخي شخص دی، چې د ۱۶م قرن پر مهال یې د هالنډ د ازادۍ په جگړه کې د هسپانیې خلاف مېرانه ښودلې وه. گویته په دغه ډرامه کې تاریخي حقیقتونه راسپړلي او د اتل اگمونت له قوي ارادې او ځانگړي استعدادونو غږېزلی دی.

د (ا.ژ. په تاوریس کې) ډرامه دگویته لومړنی منثور اثر دی، چې په (۱۷۷۹م) کې د وایمار په تیاتر کې نندارې ته وړاندې شوی و. دا ډرامه د موضوع په لحاظ د یوناني ډرامه لیکونکي اپریدیس ډرامو ته ورته ده او ډېر پوهان په دې عقیده دي چې گواکې نوموړي دا اثر روم ته د سفر پر مهال د کلاسیک ادب په چوکاټ کې لیکلی دی.

دگویته درېیم اثر (ن.ا. تاسو) نومېږي، چې په (۱۷۸۹م) کې په وایمار کې بشپړ شوی دی. په دغه اثر کې د شپاړسم قرن پر مهال دفراره (Ferrara) د شهزادگانو د تاریخي وضعیت په اړه معلومات ورکړل شوي دي. په دغه منظوم اثر کې د شاعر تاسو او انتونیو چې یو دولتي شخص دی، تر منځ د سوال ځواب غوندې له حاکم وضعیت څخه د ناراضیتوب له امله له یو بل سره شاعرانه خبرې اترې تبادله شوې دي.

گویته د سفر پر مهال د جنوبي اروپا د ولسونو له نوښتونو سره اشنا کېږي، چې همدغه ابتکارات د هغه ذهن ته لاره مومي. د نوموړي یو بل کتاب خیالي نغمې (Romische Elegien) نومېږي، محتوا یې شل شعرونه جوړوي. دا شعرونه هغه وخت ولیکل شول، چې گویته له ایټالیې څخه تازه راستون

شوی و. دغه اثار له ځان سره نوي رنگونه او تازه موضوعات لري او د کلاسیک ادب له رنگ او بوی سره نږدېوالی ښيي. همدغه شعرونه په (۱۷۹۵م) کال د ډ.هورن (Die Horan) په مجله کې چې شپږ خپاروله چاپ شوي دي. (۲۶: ۱۸۰۱۹م)

دگويته بله منظومه چې لسگونه اشعار په کې خوندي دي، په (۱۷۹۶م) کې چاپ شوې ده. دگويته اشعار په ډېریو برخو کې د رومي شاعر مارتیال شعرونو ته ورته دي. دگويته اثار ډېر داسې مسائل په برکې نیسي، چې د کلاسیزم له ادبي ښوونځي سره ورته والی لري، نو د یوهان له اثارو یې تقلید ترسره او د همدې کلاسیکي سبک پر اساس ډېر څه ولیکل شول. مورکولی شو په الماني ژبه دکلاسیکو ادبیاتو بېلگې له گويته او شپږ وروسته په څرگند ډول ووینو، دوی دواړه په دې هېواد کې د کلاسیکو ادبیاتو سرلاري ښودل شوي او په دې برخه کې د دوي هڅې د ستایلو وړ دي. د گويته تر څنګه په المان کې د کلاسیک ادب بل نامتو استازی فریدریک شپږ نومېږي. ده دگويته سره اوږه په اوږه دکلاسیک مفهوم د انعکاس لپاره ډېرې ستړیاوې کالې دي. د دغه علمي شخصیت اندونه او فردي ځانګړتیاوې په لاندې ډول درېژنو:

يوهان کریستوف فریدریک (شپلر) (۱۷۵۹-۱۸۰۵م)

شپلر لوی شاعر، فیلسوف، تاریخ او ډرامه لیکونکی دی. په (۱۷۵۹م) کې د جرمني هېواد د ورتمبرگ ایالت په مار باخ ښار کې زېږیدلی دی. شپلر په ډرامه لیکلو کې لوی لاس لري او د ګوټه سره یوځای یې د کلاسیک ادب په غوړیدا کې ګډې هڅې کړي دي.

د یوهان پلار نظامي ډاکټر و، چې په مرسته او پېژندګلوی دشتوتګاټ اکاډمۍ ته شامل او د طب په برخه کې زده کړې پای ته ورسولې. شپلر د طب په پرتله له ادبیاتو، تاریخ او فلسفې سره ځانګړې مینه درلوده، د شکسپیر او روسو اثار یې ډېر لوستل او د همدغې ادبي ذوق او تجربې له بابت په دې وتوانیدو، چې د اتلس کلنې پر مهال لومړی کتاب ولیکي. شپلر د خپل مسلک تر څنګ په ادبیاتو او تاریخ ډېرې څېړنې کړې دي او په دې برخه کې یو څه اثار هم لري. د المان ولس شپلر د خپل هېواد یو وتلی او منلی تاریخي، ادبي او فرهنګي شخصیت ګڼي. (۲۵: ۲۱۹ م)

ډون کارلوس (Don Karlos) د شپلر هغه اثر دی، چې په (۱۷۸۷م) کې چاپ او یو تعداد نامتو ډرامې په کې خوندي او د ځانګړنو په لحاظ کلاسیک ادب ته ورته دي. دا ډرامې تاریخي بڼه لري؛ د لوړ تفکر او علمي اندېښنو څخه پیلې دي؛ ولسي ارمانونه، ازادي او حقیقت ښکاره کولو ته په کې پوره توجه شوې ده. شپلر په (۱۷۹۵م) کې د کلاسیکو اثارو په لیکلو پیل وکړ او له هغې مخکې یې د اثارو موضوع نظري او هنري مسائلو جوړوله.

يوهان د نثر په پرتله شعر ډېر لیکه، په (۱۷۸۸م) کال کې د يوناني خدايانو (Die Gotter Griechenland) تر سرليک لاندې فلسفي شعر چې د خدايانو او انسانانو نيردې والی ستايي، چاپ کړ. د روښانتيا پېر له خدايانو او ارباب النوع خالي و، خو د يوناني ادبياتو د تقليد پر مهال شپږ له هغوکيسو سره مخامخيري، چې په کې د يونان او روم پخواني خدايان ستايل شوي وو. دا ټکر د خدايانو سره په روښانتيا عصر کې د تېلي علاقې سبب گرځي، د زياتره نورو اثارو نومونه يې په لاندې ډول دي.

ډرامې

لار وهونکي (Die Räuber)

د فيسکو دسيسه

نيرنگ عشق

ډون کارلوس (Don Karlos)

ماريا سنوارت (Maria Stuart)

پيغله اورلئان (Die Jungfrau von Orléans) (ژان ډارک ته منسوب اثر)

د مېرمن مسيني واده (Die Braut von Messina)

تاريخي اثار

د هالنډ انقلابي تاريخ

د دېرش کلنې جگړې تاريخ

فلسفي ليکنې:

د اګوستبورګ ليکونه (Augustenburger Briefe)

ساده او حساس اشعار (Ber naive und sentimentalische Dichtung)

د فرزانيکي ازادي او دولت (۲۶: ۲۲م)

دکانت اثارو پر کلاسيکي دورې ژور تاثير غورځولی وو او شپلر له هغې ډېره گټه اخیستنه کړې ده. شپلر غوښتل دکانت په فلسفه کې له څېړنې وروسته ښکلا پېژندنې ته تعريف وټاکي، خو خبره برعکس را ووته. د شپلر له مرگ وروسته په (۱۸۰۵م) کې الماني کلاسيک ادبيات وتړل شول او يوهان گوته همدا مهال ټول کلاسيک اثار په يوه مجموعه کې راټول کړل. د الماني کلاسيزم د زوال پر مهال گوته کلاسيزم د سلامتيا او رومانټيزم د ناروغيو عصرگڼه. (فاوست) دگوته او الماني کلاسيزم وروستنی تراژيدي ده چې دويم ټوک يې په (۱۸۳۲م) کال کې له چاپه راووت. په دې تراژيډيوکې د منځني قرن او پخواني يونان مجراوې انځور شوې دي.

کلاسيزم او انگلستان

په انگلستان کې کلاسيزم د اوولسمې ميلادي پېړۍ له دريمې او څلورمې لسيزې د اتلسمې پېړۍ تر لومړۍ او دويمې لسيزې پورې جريان پيدا کوي. په دې دوره کې د جان ډرايډن John Dryden (۱۶۳۱-۱۷۰۰م)، الکساندر پوپ A.Pope (۱۶۸۸-۱۷۴۴م)، جوزيف ايډسن J.Addison (۱۶۷۲-۱۷۱۹م)، جانانان سويفت J.Swift (۱۶۶۷-۱۷۴۵م)، سامويل جانسن S.Johnson (۱۷۰۹-۱۷۸۴م) او گولډ سميت Goldsmith (۱۷۳۰-۱۷۷۴م) نومونه د يادونې وړ دي. دلته که چېرې د هر يو پر سبک او ځانگړنو بحث وکړو، دا نو ډېر وخت ته اړتيا پېښوي، مور يوازې د دوی عمومي سبک او طرز تفکر ته اشاره کوو. د انگلستان د کلاسيک ادب په هکله مشهوره خبره دا ده، چې ډېری کلاسيک پوهان د انگلسي ادبياتوکلاسيکه دوره د عقل او تعادل پېرگڼې او لامل يې د اوولسمې پېړۍ په لومړيو لسيزو کې پر فکرونو د جان لاک John Locke اغېزمنتيا ښيي. جان لاک عقل په انساني ژوند

کې ضروري او اړين ګاڼه او مسيحي دين يې هم د عقل پر اساس واقع يا حقيقي دين ګاڼه. له بل لوري په غربي نړۍ کې د اسحاق نيوتن ۱. Newton (۱۶۴۸-۱۷۲۱م) نوې اختراعګانې په (۱۷م) پېړۍ کې طبيعي قوانينو ته اشاره کوي او له دې طريقه ولسونو ته دا مفکوره ليردوي چې ټوله نړۍ د يو منظم سيستم او عقل پر بنياد پر مخ ځي. السکندر پوپ دنيوتن د ستاينې لپاره د انگلستان په يوه نامتو صومعه دا لاندې بيت ليکي:

Nature and Nature's laws hid in night

God Said "Let Newton Be"! And all was light

د اتلسمې پېړۍ په پيل کې انگليس ليکوالو د کلاسيکو اصولو سره سم ډراماتيک او غنايي اشعار وپنځول. دوی په انساني طبيعت پورې تړلي موضوعات شرح او بيان کړل او د ادبياتو او فنونو په ذريعه يې پرابلمونه او نوښتونه ولسونو ته وښودل. (۱۸: ۱۲۰م)

پاتې دې نه وي، چې کلاسېزم د يو ادبي ښوونځي په توګه ريالېزم ته الهام ښوونکی رول افاده کوي. له کلاسېزم وروسته د اروپا په ادبياتو کې يوه بله نوې دوره چې رومانټېزم نومېږي، منځته راځي. دغه ادبي ښوونځی د خپلو اصولو له مخې له کلاسېزم سره جوت توپير لري، اصول يې بېل دي، د اثارو محتوا د عقل پر ځای احساساتو او تخيلاتو ته ځانګړې کيږي او په ډېرو برخو کې د کلاسېزم اصول ماتوي.

رومانتېزم

رومانتېزم د غربي نړۍ له صنعتي او اقتصادي تمدن سره سم راوبښ او د زاړه فيوډال او کلاسیزم پر خلاف د منځنۍ طبقې پر اوږو ځان د بریا پولو ته ورساوه. دا حقیقت دی چې فيوډالېزم پر ټولې اروپا واکمن او د بورژوازي طبقې په هڅو له پښو ولوېد. هغه مهال د مختلفو قشرونو د فکر زړی نوو مدنیتونو، ازاد فکرونو، اقتصادي تحولاتو او جغرافیوي اکتشافاتو جوړاوه. د دغو تحولاتو په راتوکېدو د اروپا ټولنیز او وټه‌ییز وضعیت پوره بدلون وموند. رومانټېزم د ادبي مېتود په څېره کې د اروپا په لويديځې څنډې، د اتلسمې پېړۍ په پای او د نولسمې پېړۍ په پیل کې وزرې وغځولې او د اروپا او امریکا په فنونو او ادبیاتو کې په پراخه پیمانه مطرح شو. د پیدایښت او پراختیا لامل یې په (۱۷۸۹) میلادي کې د فرانسې د بورژوازي خوځون رامنځته کېدل وو. په هغه دور کې فيوډالان، روحانیون او د قدرت واکمن د لویو پانگوالو او تاجرانو له قدرت سره مخ شول او په پای کې ورو ورو له واک او فکره ولوېدل. پانگوال له صنعتي انقلاب وروسته د وټه‌ییزې فردي ازادۍ په لټه کې و، دوی غوښتل خپل ماشيني تولیدات څنګه یې چې زړه وغواړي وپلوري. د همدې ایډیالوژۍ محصول انډیویډوالېزم او لیبرالېزم هم ګنل شوي دي. دغو نظریاتو نه یوازې په سیاسي او اقتصادي تحولاتو بلکې پر ادبیاتو او هنرونو هم اغېز غورځولی و. بافکره انسانانو په لیکنو او رسمونو کې هم د خپلواکۍ نارې راپورته کړې، ترڅو ادب او هنر د کلاسیزم او فيوډالېزم له انحصاره راوباسي. (۹: ۲۸۳)

په رومانټېکو اثارو کې د واقعیتونو انعکاس ډېر تر سترګو کېږي، داسې لکه څنګه یې چې دوی غواړي، نه لکه څنګه چې دی. د رومانټېکو افکارو غټه نښه قوي ذهنګیري ده، انسان د هغې داخلي نړۍ او احساسات یې

مرکزي ځای لري او پر فردي ازادۍ ډېر ټينگار کوي. په دې ښوونځي کې تصور، خيال او د هنر طبيعت ته هم زيات پام اړول شوی دی. (۳: ۱۱۸م)

حقيقت دا دی، چې شاعر او پنځگر له يوې خوا ادب د فيوډالېزم او کلاسيک له انحصار څخه ژغوري او هم د پانگوالو بې رحمه او غير انساني کړنې له نيرودې نشي ليدلی. د فرانسې له انقلاب سره سم په ټوله اروپا کې مادې د انسان پام خپل کړ، د انسان ارزښت او اهميت له پامه وغورځول شو، د تيښې طبقې حقونه تر پښو لاندې شول او پانگوالو د صنعت او تجارت له ودې سره سم ماشيني پرزه جاتو ته د انسان پر وړاندې ډېر ارزښت ورکاوه. اديبانو له دغه رنځور حالت څخه د ژغورنې لپاره کومه خاصه دوا نه لرله، يوازې يې دومره کولی شول چې د خپلې خيالي نړۍ پر اسمانونو چکرې ووهي. الماني ليکوال گوټه (۱۷۴۹-۱۸۳۲م) لا دمخه دې ته اشاره کړې وه، چې: ((رومانټيزم ناروغي او کلاسيک سلامتې ده.)) (۱۸: ۱۹۰م) يوازينی واقعيت دا دی چې اروپايانو د اتلسمې پېړۍ په اوائلو کې دا حقيقت موندلی و چې نړۍ له هغه چې تصور يې کيږي، ډېره پيچده او کړکېچنه ده، نو د همدې اصل پر اساس اړينه نه ده، چې د گونگو اصولو رعايت ته دې غاړه کېښودل شي.

د پښتو ژبې ستر ژبپوه رښتين صاحب د رومانټيزم ښيگڼې په لاندې ډول راپېژني: ((په ادب کې رومانټيزم د يو خاص ادبي مسلک او ښوونځي نوم دی، د خيال او فکر ازادې، بې پروايې، اوچت الوت، له ادبي قيد و بند نه ځان ساتل دي. د ښکلا او جمال د خيالي جهان مشغولا، د لغاتو او تعبيرونو پراختيا، د احساس او تخيل لوړتيا او د ژبې او ادب سمسورتيا يې له ښيگڼو شمېرل کيږي. د دې سبک غرض د کلاسيک سره ښکاره مخالفت کول دي، په رومانټيزم کې د پخوانيو اصولو پابندي نشته او زاړه چوکاټونه په

کې ماتيري. يعنې رومانټيزم يو نوی هنري مېتود او نوې لار ده، چې د ژوندانه د نندارتون په انځور کې له تخيل احساس او ذوق نه زيات کار اخلي او پخواني قيدونه او شرطونه نه مني.)) (۱۵:۳م)

د رومانټيزم پيدايښت

د رومانټيزم پيدايښت
د ژان ژاک روسو
(۱۷۷۸-۱۷۲۱م) او ولټر
(۱۶۹۴-۱۷۷۸م) له
افکارو او اندېښتو
سرچينه اخلي. نړيوال
اديبان فرانسوی ليکوال
او فيلسوف ولټر د دې
عصر يو مخکښ نوم

بولي. د اتلسمې پېړۍ په درېيمې لسيزې کې دا جنجالي پوښتنه (کولی شو ټولو پوښتنو ته يوازې د عقل له لارې ځواب ورکړو؟)، راپورته شوه او د حل لپاره يې يوازینی لار عقل نه بلکې نورې لارې چارې هم وسنجول شوې. اروپايي ټولنه له پراخو ستونزو او وينې زبېښوونکو پانگوالو سره لاس اوگړېوان وه، نو له دې امله ځانگړو اصلاحاتو ته اړتيا پکار وه. له همدې طريقه ټولنيزو متفکرانو او ليکوالو وپتيله، چې د دغه اشرافي طبقې سنتي او غير بشري اعمالو ته دې پای ټکی کېښودل شي. دوی د ليکنو او پنځونو له لارې پراخو تحولاتو ته لاره هواره کړه او د اتلسمې پېړۍ په اوخرو کې يې همفکرې ډلې رامنځته کړې. په المان کې غنايي اشعار او په انگلستان کې د

کالريچ (۱۷۷۳-۱۸۳۴م) او ويليام ورډ زورث اثار ټولني ته وړاندې شول او په زنځيري شکل يې په ټولنه کې واقعي رومانټيزم ولسونو ته ور وپېژاند. رومانټيزم مخکې له دې چې يو ادبي او هنري جريان واوسي، اروپايانو ورسره يو ډول حساسيت څرگنداوه. دا ښوونځی لومړی د اتلسمې پېړۍ په لومړۍ نيمه لسيزه کې په انگلستان کې د ويليام بليک W.Blake، ورډ زورث W. Sworth، کالريچ Colreidge، په جرمني کې د نامتو هولډرلن Holderlin، په فرانسه کې د ويکتور هوگو، شاتو برين او لامارټين، په ايټاليا کې د منزوني Manzoni، لئو پاردي Leopardi او په هسپانيه کې د زور يلا Zorrilla په هڅو راڅرگندپرې. (۱۹۳:۱۳م)

ويي او ريښه

رومانټيزم يو انقلابي خوځون دی؛ شعارونه يې فلسفي او سياسي خبرې دي؛ د انسانانو حساسيتونه ښکاره کوي او شخص ته فردي حقونه غواړي. لومړی رومانتيک يو ستاينوم و، چې په اروپايي ژبو کې يې د بېلا بېلو کلمو ذکر راغلی و. (Romantic, Romantisch, Romantico, Romantique) يې بېلې بڼې تشکېلوي چې کره محصول يې د رومانټيزم کلمه ده. رومانتيک ستاينوم په اصل کې د منځنۍ پېړۍ د لاتيني ژبې له رومانتيکوس (Romanticus) څخه مشتق او په تدريجي ډول يې په اوولسمه پېړۍ کې رواج وموند. (۲۴:م)

لوی استاد روهي صاحب په (ادبي څېړنې) کې د رومانټيزم نوم د (Romantic) له صفت څخه مشتق شوی بولي او رومانتيک کلمه د زړې فرانسوي ژبې له رومانز (Romanz) څخه اخېستل شوې گڼي، چې مفهوم يې رومان (Romanc) يا ناول (Novel) دی. دغه کلمه د لومړي ځل لپاره په (۱۶۵۴م) کې په انگليسي ادبياتو کې کارول شوې ده.

ليکوال لیترنر د ویلیام شکسپیر پر ترجمه شوي اثر یوه مقدمه لیکلې او وايي: د رومانسک (Romanesque) کلمه او د (Pitroesque) لفظ د دې کلمې هغه لطیف تاثیرات او ملانکولي افکار نشي افاده کولی، چې په انگلیسي مفهوم کې ورسره شتون ولري، دلته دا بناغلی په انگلیسي ادب کې د رومانتيک کلمې ښکلې بڼه ښيي. دا کلمه نه یوازې په انگلستان، بلکې په فرانسه کې هم د فکر وړ وگرځېده او زیاتو لیکوالو او شاعرانو وموندله. په (۱۷۷۷م) کې روسو په (گرځندویه منزوي اندیښنو) کې د دغې کلمې استعمال وکړ. لنډه دا چې په (۱۷۹۸م) کال د اکاډمۍ له خوا رسماً ومنل شوه. (۹: ۳۸۶م)

د پانگوالۍ پیل او د فیوډالېزم زوال

د اتلسمې پېړۍ په لومړۍ لسيزه کې اشرافیان او فیوډالېستان ورو ورو د زوال خوا ته نږدې کېدل، دوی په غیر اخلاقي فساد ککړ او تر منځ یې داسې څوک نه وو، چې خپلې مېرمنې ته وفادار پاتې شوی وي. دغې طبقې د ټولنې داسې ککړۍ خوښولې، چې عیاشۍ او ځان مننې ته یې میلان ډېر و. دوی د پرمختللو اقتصادي او سیاسي طرحو په نه درلودلو له وټه ییزو او ټولنیزو ستونزو سره لاس او گړېوان وو، ولس نور دې ته تیار نه وو، چې د یوې فاسدې طبقې امرونو ته غاړه کېږدي. اروپایانو د کلاسیکو لیکوالو له جوړو شوو اصولو څخه لرې والی اختیارکړ، نور یې دا فکر نه کاوه، چې هر راز نوې عقیده او فکر دې له کلاسیزم سره مخالف واوسي.

د لویدیځې اروپا ولسونه له حاکم وضعیت څخه د خلاصون او د ځان او مکان د تکامل په اړه په فکرونو کې ولوېدل، د فرانسې له ورځپاڼو یې لوستل پیل کړل او د نورو وچو د افرادو د ژوند او اند په هکله یې معلوماتو

ترلاسه کولو ته علاقه پيدا شوه. دوی غوښتل چې د اوولسمې پېړۍ له جهل او تورو تيارو ځانونه راوباسي او يوازې د طبيعت او د نه تغيرمونکي عقل تر څنګ په نور واقعيتونو هم پوه شي. دغه نه تغيرمونکو اصولو د دوی فکرونه او ولس په تياره کې ساتلي وو او د موضوعاتو دننه هېڅ ډول تفکر، تجزيې او تحليل شتون نه درلود. د اتلسم ميلادي پېړۍ په اوایلو کې اروپايان د دې معقولې پر اساس چې (نړۍ له هغه چې تصور يې کيږي، ډېره پيچده او کړکېچنه ده، نو ضروري نه ده، چې دګونګو اصولو رعايت ته دې غاړه کېښودل شي). (۱۸: ۱۶۶م) نور ځانونه اړ نه بلل، چې دغه پخواني کلاسيک اصول مراعات کړي. دوی غوښتل په ادبياتو، هنر او شخصي ژوندانه کې پر نويو لارو چارو غور وکړي. په اتلسمه پېړۍ کې نامتو فيلسوفان ولټر او مونتسيکو راولاړ شول او د روح قوانين، فلسفي ليکنې او د څوارلسم لويي د عصر تر سرليک لاندې اثار يې منځته راوړل. حاکمې طبقې لا دمخه د علومو په برخه کې داسې قوانين وضع کړي وو، چې د زغملو وړ نه وو، خو په (۱۷۵۷م) کې د قانون له مخې کوم اثر چې محتوا به يې د اخلاقي مسائلو خلاف سکالو غبروله، ليکونکي به يې په مرګ محکومېده. زياتره ليکوالو د همدغو اصولو په ماتولو سره ډېرکلونه د تورو تمبو شاته تېرل کړل، خو په اتلسمه پېړۍ کې دغه قوانين له پامه ولوېدل او کله به چې ليکوال ونيول شو، د څو محدود ورځو وروسته به د ټولني د عمومي فشار په پايله کې بېرته راخلاص شو. په (۱۷۶۲م) کې د ژاک روسو اثر محکوم کړای شو او روسو مجبور شو، سويس ته وتبتي. نظام لا وړاندې په (۱۷۵۲م) کې د دائره المعارف چاپ ممنوع اعلان کړ، خو چاپ يې ونه درول شو.

د اتلسمې پېړۍ په لومړيو کې ولسونه له اشرافو په تنګ راغلل او د هر اړخيزو اصلاحاتو لپاره متفکرانو او ليکوالو د اشرافو پر ضد له پانګوالو (بورژوازي) سره لاس يو کړ. د دوی مبارزې رنگ راوړ، د قلم او بيان

ازادي، د ديني تعصب ختميدل او پر جرم د تورنو کسانو نه رېږونه او وهل هغه لاسته راوړنې دي چې نومونه يې اخېستلی شو. د دغو لاسته راوړنو اصلي سرچېنه د دائرة المعارف چاپ و، چې د دوو ټولګيو ډيډرو او ډ. الېمېرېه زيار ليکل شوی و. د دايرة المعارف چاپ فکري انقلاب ته لاره پرانيسته او د خلکو په اذهانو کې يې نوي فکرونه را وټوکول. په (۱۷۶۰م) کې فرانسويانو د ادبياتو نوي والی احساس کړ او د ښکلا، هيجان او خيال پر لوري يې تمايلات زيات شول. د رومانټيزم تيوريکي بحث په المان کې شلګل شلېنګ او نوواليس د ستر ليکوال موريتس د خبرو او بحثونو په پام کې نېولو سره مطرح کړ. له بلې خوا ماډام دواستال (۱۸۱۷-۱۷۶۶م) د المان په اړه يو اثر وليکه، دې اثر د رومانټيک ښوونځي په پيدايښت کې ډېر ژور تاثيرات خپل کړل. البته ناپليون د دغه اثر زياتې نسخې نابود کړې او په (۱۸۱۳م) کې په لندن او (۱۸۱۴م) کال په پاريس کې بيا ځلې چاپ شو. دغه کتاب په حقيقت کې د الماني ټولني انديښنو ته ځانګړی شوی و او په دې ډول دوی فرانسويانو ته ور زده کول، چې نور د دې وخت رارسيدلی، چې نوي پړاو ته وردننه شو. دا کتاب د فرانسويانو لپاره الهام ښونکی و.

شمالي اروپايي هېوادونه که څه هم دکلاسيزم سرسخت ملاتړي وو، خو د روسو عقايدو د دوی پر اذهانو مثبت تاثير غورځولی و، ډنمارکي شاعر ايوالډ (Ewald) هم د لويديځې اروپا د بدلونونو هرکلی وکړ او دغو نوښتونو ته يې په خپلو اثارو کې ځای ورکړ. همداسې په سويډن، هسپانيې، ايټاليې او نورو هېوادونو کې دغه پراخ ادبي جريان وده ومونده او په دې ډول رومانټيکو افکارو په انگلستان، المان او شمالي اروپا پوره نفوذ وموند. البته په فرانسه کې د رومانټيزم يوازينی استازی چې د يادونې وړ بلل کېږي، ژان ژاک روسو نومېږي. ژاک د خپلو اثارو له درکه په ټوله اروپا د رومانټيزم اغېز

خپور کړ او روسي ادب هم له فرانسوي ادبياتو څخه په دې برخه کې تاثيرات خپل کړي دي.

د رومانتيک کلمه د اوولسمې پېړۍ پر مهال په انگلستان کې په شاعرانه ډول تته راښکاره شوه، مخکې فرانسې ته وردننه شوې وه، د ډېر وخت لپاره په مترادف شکل د خيال او افسانې تر سرليک لاندې وکارول شوه او تر (۱۷۷۵م) پورې په اوسني مفهوم رومانټيزم ونه کارېدله. هغه مهال دا کلمه هغو کلاسيکونو چې ماته يې خوړلې وه، د رومانټيزم د ملاتړو د مسخرې لپاره کاروله. کله چې د اتلسمې پېړۍ په اخرو کې رومانټيزم په انگلستان کې منځته راغی، له هغې ځايه يې المان ته لاره ومونده او په (۱۸۳۰م) کال فرانسوي ادبياتو ته وردننه شو او بيا يې هسپانوي او روسي ادبيات تر اغېز لاندې راوستل. دا ښوونځی تر (۱۸۵۰م) کال پورې په اروپايي ادبياتو حاکم و.

فرانسوي رومانټيزم د انگلستان او المان له رومانتيک ادب خړوبيري. د لومړي ځل لپاره بريان انگليسي او ماډام دواستال الماني منظوم اثار فرانسوي ژبې ته را وژباړل. په فرانسه کې د ريچارډ سون، ولټر، گوېته او شېلر اثارو د رومانټيزم په پراختيا کې مهم رول افاده کړ. په لومړيو کې رومانټيزم په فرانسه کې د پرديو ادبياتو تر تاثير لاندې و، خو وروسته دومره غښتلی شو چې متفاوت او نه پخلا کيدونکي ادبان يې هم سره پخلا کړل. لامارټين، الفره، الکساندر دوما، ويکتور هوگو، سنت، او ژرژ سانډ چې د طرز تفکر پر اساس له يو بل ډېر لرې وو، د همدې ښوونځي په برکت تر ډېره بريده د يوې واحدې فکري دستگاه خاوندان شول. تر ټولو مهمه يې دا چې په اواخرو کې رومانټيزم په فرانسه کې دکمال درجې ته ورسېد چې د المان او انگلستان لپاره الهام بښونکی شو. (۱۸:۱۶۴م)

د رومانټيزم اصول

رومانټيزم د يو ادبي ښوونځي په توگه ځانته اصول او قواعد لري چې له نور مکتبونو په دې ډول خپله لاره بدلوي. د رومانټيک مکتب اصول پيچلي، بېل او مغلقي دي، چې په لاندې ډول يې درېژنم:

- ۱- په دې ښوونځي کې هنرمند فرد او احساس ته اهميت ورکوي.
- ۲- عاطفه د عاطفې لپاره او احساس د احساس لپاره د اهميت وړ دی.
- ۳- د ذهني خواهشاتو پيروي او له ثابتو اصولو څخه سرغړونه د رومانټيزم له مهمو اصولو شمېرل کېږي.
- ۴- د انساني عواطفو او معنوي مسائلو لوړوالي ته ترجيح ورکول د دې مکتب مهمه ځانگړنه ده.
- ۵- رومانټيکان د احساساتو په راپارولو کې هنر د يوې وسيلې په توگه کاروي.
- ۶- دوی د داسې ازادۍ غوښتنه کوي چې هنرمند په کې د ژوند هره برخه انځور کړای شي.
- ۷- طوفانونو او سرغړونکي طبيعت ښودلو ته ليوالتيا ښيي.
- ۸- پر داسې خوځون فکرکول چې د مانا له پلوه له رنگ او حرکت څخه ډک وي.
- ۹- پنځگر د ژوندانه د پېژندنې حالاتو ته په اندېښنه کې وي يعنې کشف او ناڅاپي پيدا کول يې ذاتي حيثيت دی.
- ۱۰- د رومانټکانو زياتوالي يا افراط د دې باعث کېږي، چې واقعيت ته ورننږدې شي. (م.:۲۴)

د رومانټيزم ډولونه

رومانټيک ادب په خيالي نړۍ ټينگارکوي او د ژوند مبارزې او هيلې انځوروي. په دې ترسيم کې غير عادي هېرو غير عادي قرباني ورکوي، چې

دا ډول رومانټيزم ته د اکتيف رومانټيزم مفهوم کارول کېږي. ځينې بيا ورته د مترقي رومانټيزم نوم هم ورکوي. مترقي رومانټيزم او ريباليزم د ادب هغه دوه مهم مېتودونه دي، چې د خپلو ذاتي ځانگړتياوو په لحاظ د پېښو په انځور او دژوندانه په باب د ستونزو د حل لارو په پيدا کولو کې له يو بل سره نه بېلېدونکي اړيکې خپلوي. دا ډول په ټولنه کې د نيمگړتياوو په مقابل کې له مبارزو سره د بشر دوستۍ د پرنيښوونو ايډيال نه يو ځای کوي.

د رومانټيک ادب بل ډول ارتجاعی رومانټيزم دی. استاد دوست شينواری صاحب په دې اړه داسې ليکي: ((... ليکوال واقعيت ډېر ښکلی کوي او بيا د هغه سره د هېرو د پخلا کولو کوښښ کوي، که له واقعيت نه د هغه پاملرنه د ژوند ژورو ته د تفکر، فلسفې او نورو په باب هېرو يو غير عادي انسان ښودل کېږي. د رومانټيزم دغه ډول ته ماکسيم گورکي بسيف رومانټزم وايي)). (۸: ۱۳۳م) دا ډول رومانټيزم انساني تفکر له ژوند او د هغه په باب له حياتي پوښتنو لرې کوي او په غير حياتي موضوعاتو يې مصروفوي او د انساني ژوند لپاره ځانگړی ارزښت نه لري. دا ډول صفات په څرگند ډول په ناتوراليزم او سېمبوليزم کې شتون لري، چې وروسته به پرې بحث وشي.

د رومانټيزم برنامه

ازادي

(۱۸۳۰) ميلادي کال د ادبياتو انقلابي نېټه ده، په همدې کال ويکتور هوگو له ملگرو سره يو ځای رومانټيزم د تاودو بحثونو او مجادلو په ترڅ کې د ازادۍ هنر او شخصيت تر عنوان لاندې ټولنې ته وړاندې کړ. رومانټيک هنرمند روحي غوښتنو او احتياجاتو ته ډېر ارزښت ورکوي او د دوی په فکر هغه څه چې هنرمند ته الهام وروښيي، مينه او علاقه ده. علاقه بايد ازاده

واوسي، که هنرمند د اخلاقي قوانينو او ټولنيز فشار لاندې راوستل شي، نو دا حق لري چې له ټولنې او اصولو څخه لرې والی اختيار کړي او د ځان لپاره داسې وړ چاپېريال برابر کړي، چې مخکښتوب يې په کې خوندي وي. ادبيات بايد داسې قاعده ونه وسي، چې مينه او علاقه تر پوښتنې لاندې راوولي. ادبيات کولی شي د ژوند هره برخه د موضوع په توگه ومني. دلته ښکلا، بدرانگي، ښه او بد ټول کولی شي ادبياتو ته دننه شي او د انځورولو لپاره يې هرې تاريخي دورې او يا د نړۍ له هرې ښکلې منظرې گټه واخلي.

شخصيت

رومانتيک هنرمند له کلاسيکو قواعدو د خلاصون په لټه کې و، په هنر کې له فردي ازادۍ غږېدنه ځانگړی هدف بولي. دوی د هنر په وسيله غواړي د زړه غوښتنې او د روح دردونه وقايه کړي. د رومانتيک هنرمند دغه روش ته بايد د ځان مننې او له بشر څخه د تېښتې بڼه ور نه کړل شي. کلاسيکونو د کرکټرونو د تمثيل لپاره خپل هېرو له ارباب النوعو، خدايانو او پهلوانانو ټاکه، خو رومانتيکان بيا د دغه تمثيل اجرا د رښتيني، غښتلي او احساس پال مبارز پر مټ ترسره او د کلاسيکونو دا اصل هم تر پښو لاندې کوي. شخصيت ټاکنه د هر ادبي ښوونځي د اصولو ښکارندوی کوي، نو له دې کبله له يو بل توپير لري.

احساس او هيجان

عقل او طبيعت، زړه او احساس هم بېل وضعيت ته اړتيا لري. د انسان په روح کې داسې احساس غزونې کوي، چې له تفکر څخه خړوبيري. هيله يې له اغېزمن حقيقت پرته بل څه نه دي، نو له دې طريقه د روح احساسات او ميل د امکان تر حده د اخلاقو په چوکاټ کې تر بحث لاندې نيول کېږي.

الفره دوموسه وايي: ((بايد چې (هذيان) ساندي ووايو. مور بايد هغه څه بيان کړو، چې د شاعر له هيجان سره اړيکه لري او هغه څه چې بايد لاسته ته يې راوړو، د خلکو هيجان دی.))

تېبسته

د چاپېريال ناروغي او د ټولني له مريض روح نه فضا، اسمانونو او پخوانيو تاريخي دورو ته تېبسته د روماتيکو اثارو يوه خاصه ځانگړنه ده. روحي صاحب هم دې موضوع ته داسې اشاره کوي: ((کله چې شاعر د ټولني د مريض روح لپاره د علاج وسيله نه شي موندلی او د اجتماعي اصلاحاتو لپاره څه چاره نشي سنجولی، د خيال پر وزرو سپريري، په شنو چمنونو، سمسورو باغونو، وچو دښتو، گڼو ځنگلونو، د اسمان په لمن، د شفق په سره گربوان او د تيارې په ناپايانه بحر کې د نسيم په شان سرگردانه گرځي. ... له مړو سره خبرې کوي، شپې له تيارې سره راز او نیاز کوي، خپل سرکش او طغياني احساسات او ماليخوليایي افکار اظهاروي او له عقل څخه انتقام اخلي.)) (۹: ۳۸۳م)

تاريخي، جغرافيوي سفرونه

ليکوال او پنځگر د ټولني له رنځور حالت څخه د تېبستې لپاره تاريخ او جغرافيې ته پناه وړي، په خيالی نړۍ کې بلې ځمکې او هېوادو ته پرواز کوي. موسه په خوب کې طلايي دوره او د رنسانس جلال او عظمت ويني. هنرمندان، ليکوال او شاعران په خپلو اثارو کې د هغه وخت احساس، فکر، مهرباني او د انسانانو کره وړه ستايي.

تياتر

د کلاسیزم او رومانتيزم ترمنځ د مبارزې اصلي ميدان د تياتر صحنه ده. ويکتور هوگو په (۱۸۷۲م) کال د (کرامول) د ډرامې په مقدمه کې دغه

مبارزه پیل کړه او د ډرامې له لارې یې د حقیقتونو انعکاس د بېل طرز له لارې ښه وبله. کلاسیکونو حقیقت په تنگ چوکاټ کې ساتلی و، اجازه یې نه ورکوله، چې د ژوندانه هره برخه دې صحنې ته لار بیا مومي. دوی حقیقت له ښکلا لرې ساتلی و او د فردي صفاتو پر ځای یې عمومي ستاینو ته ترجیح ورکوله. دلته د فرد خیال، هوسنیارتیا، اند او ... د زغملو وړ نه و، خو رومانټیزم بیا د واقعي طبیعت غوندې سلوک غوره کړ. دوی اجازه ورکړه، چې د انساني ژوندانه هره پېښه وکولی شي تیاتر ته لاره بیا مومي. په اوولسم قرن کې تیاتر له حرص او تنگ نظری سره لاس او گریوان و، په نولسم قرن کې دغه حرص او تنگ نظري له ټولو ځانگړتیاوو سره یو ځای صحنې ته وړاندې کېده. کلاسیک قهرمان په ایډیالي نړۍ کې ژوند کاوه، چې په هېڅ هېواد او دوره پورې اړه نه لري. کلاسیک هنرمند هم خپلو قهرمانانو ته یو بېل رنگ او یا بېل چاپیریال نه و ښلې. ښه پوهیږو که چېرې صحنه رنگونه او نوبتونه ونه لري، بې گټې ده. رومانټیزم د کلاسیک ادب پر خلاف انساني طبقه ازاده پرېږدي، له دې طریقه ازاد ژوند کوي او د محیط اغېزمنتیا مني. ویکتور هوگو وايي: ((تیاتر د واقعیتونو ښکاره کوونکی دی. هر هغه څه چې په نړۍ تاریخ او ژوند کې وجود لري باید په تیاتر کې وړاندې شي.)) (۱۳: ۱۸۷م)

رومان

د رومان د پیدایښت پړاوونه لرغونې ښه لري او تر میلاده رسیدلی شي. کلاسیک لیکوال رومان لیکلو ته زړه نه ښه کاوه او نه یې هم په خپله دوره کې د ارزښت وړ بللی. په رومانټیک پېر کې رومان د نورو ژانرونو په پرتله لا مخکښتوب او اهمیت تر لاسه کوي، رومانټیکان د رومان په موضوع کې

رواني او شخصي موضوعات انځوروي او دا ډول موضوعات شخصي رومان رازيرووي. په دې عصر کې د جالبو او زړه بوږنونکو حوادثو شتون تاريخي رومان او له مينې سره اړيکې او له ژوند سره علاقي دې ته لاره هواره کړه، چې عشقي رومان رامنځته شي.

رومان ليکنه په اساسي ډول په رومانتيک عصر کې په داسې ډول منځته راځي، چې هره موضوع په کې بيانيدلی شي او د ليکوال روح انعکاسوي. په دې دوره کې تحليلي او رواني رومانونو ډېر ژور تاثيرات شيندلي وو. د نثر په برخه کې ويکتور هوگو يو غښتلی نوم لري، نوموړی په خپل اثر (سړی، چې خاندي) کې باندیني نارضايتوب له داخلي ښکلا سره گډوي او په (بينوايان) کې بيا د انسان ژوند له شومو قوانينو سره دکشمکش په لومړۍ مرحله کې انځوروي او د هغه ناخوالو او بدمرغيو يادونه کوي، چې روح مايوسه کوي. سره له دې چې رومانتيک رومان له ريالستي رومان سره جوت توپير لري، خو رومانتيک رومان د ريالستک رومان لپاره الهام ښونکی رول افاده کوي. د وخت او ځای له هماهنگۍ سره علاقه، ټولنيز مسائل او د فرد او ټولنې تر منځ اړيکې هغه ټکي دي، چې د دغو دواړو رومانونو ترمنځ اړيکه پيدا کوي. لکه څنگه چې په رومانتيکو ټولنيزو رومانونو کې د رياليزم نښې راڅرگندېږي، همدا شان د رياليزم دورې ستر ليکوال بالزاک، استاندال، جنبه داسې رومانونه ليکي، چې رومانتيک خوند او رنگ لري، يعنې دلته يو ډول همرنګي رامنځته کېږي. (۱۸: ۱۹۳م)

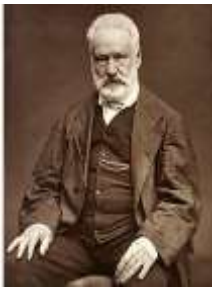
رومانتيزم په اروپا کې

فرانسه

په (۱۸۳۰م) کې رومانتيزم په فرانسه کې دکمال درجې ته رسيدلی و. په همدغه کال په فرانسه کې سياسي ستونزو د ليکوالو کډ فکري بنسټونه له

منځه يو وړل، دوی په يوه او بله بڼه له يو بل جدا شول. ځينې ليکوالو ان تر دې چې په مستقیمه توگه سياست ته وردننه شول. د سياست او قدرت سره علاقه د دې باعث شوه، چې ځينې ليکوال له رومانتيک بنوونځي ځانونه لرې وگڼي. الفره دوموسه په (۱۸۳۶م) کال يو کتاب چاپ کړ، چې محتوا يې د رومانتيکو اصولو هېڅ راز پيروي نه کوله. نوموړی همدا شان له هوگو سره د عقيدې او نظر په اساس اختلاف پيدا کوي او په دې ډول ورو ورو رومانتيزم مخ پر ځوړ روانيږي. يوازې ويکتور هوگو و، چې تر ډېرې مودې پورې يې اشعارو ليکلو ته د همدغې مکتب د سبک په پيروي ادامه ورکړه. هوگو ته د رومانتيزم د پلار لقب هم ورکړ شوی دی. رومانتيزم په فرانسه کې د اتلسم قرن له نيمايي وروسته د منځه تلنې په حال کې و. په فرانسه کې رومانتيک ليکوال عبارت دي له: ويکتور هوگو (بنسټ اېښودونکی)، ژان ژاک روسو، شاتو بريان، لامارټين، استاندال، الکسند دوما او ... (۲۷: ۱۳م)

ويکتور هوگو (۱۸۰۲ - ۱۸۸۵م)

هوگو د (۱۹) مې ميلادي پيړۍ نړيوال نامتو فرانسوی شاعر، ليکوال او سياستوال دی، چې په (۱۸۰۲م) کال يې د فرانسې په بزانشون کې نړۍ ته سترگې غړولې دي. له وړکتوبه يې له هنر، ليکوالۍ او ادب سره مينه درلوده، په ۱۳ کلنې کې يې د ښه شعر ليکلو له امله جايزه واخېسته او د شاتو بريان لخوا ورته د عالي ماشوم لقب ورکړل شو.

د هوگو کوچنيوالی د ناپيلیون امپراطورۍ پر وخت په اروپا کې د جگړه ييز شور ماشورکوربه و. پلار يې د ناپيلیون وتلی جنرال و، چې د هسپانيې او ايټاليې په جگړو کې ويکتور له ده سره هلته څه وخت تېرکړی و. له ټولنيز او

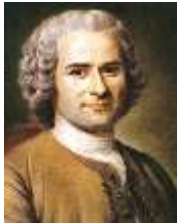
سياسي چاپيريال زده کړه او له لويو ليکوالو سره ناستې نوموړی د لا سترو برياوو پر لور وهڅاوه. هوگو د ښوونځي تاند او هڅاند زده کړيال و، چې په شعر او ادب کې يې پوره نوم ايستلی و. هوگو لومړی شعري مجموعه په اوولس کلنۍ کې له چاپه راووپسته، په (۱۸۴۱م) کې يې د فرانسې د فرهنگستان غړی شو او لس کاله وروسته يې ډېر ښکلي اثار (د مجازاتو پال، ليدنې، افسانوي پېړۍ) وپنځول. (۹:۳۷م)

هوگو په (۱۸۴۸م) کال په فرانسې کې د واک پر سر راپورته شوو نندريو کې د سلطنت غوښتونکو له ډلې سره يوځای شو. ناپليون د ده په شمول لسگونه سياستوال د تاوتريخوالي په تور له فرانسې تبعيد اعلان کړل، هوگو بلجيم او ورپسې انگلستان ته ولاړ، خو د تبعيد ډېره موده يې دکرنسي په جزيره کې تېره کړه. په (۱۸۷۰م) کال هوگو بېرته فرانسې ته راستون شو، چې د فکر زړی يې هنر او ادب جوړاوه. پاتې دې نه وي، چې هوگو همدا مهال د ستر شهکار (بينوايان) په ليکلو پيل وکړ. د دې اثر ارزښت دومره زيات دی، چې د هر وگړي لپاره د لوستلو ذوق راپاروي.

زياتره ليکوال هوگو د رومانټيزم پلار بولي او پراخ پرمختگ يې د ده پر غاړه وړ اچوي. هوگو په (۱۸۲۷م) کال دکرامول تر عنوان لاندې ډرامه وليکله. په دې اثر باندې پراخه، له ارزښته ډکه او نوې مقدمه وليکل شوه، چې د ادب خواخوږو د رومانټيزم د مرانامي نوم ورکړ. رومانټيزم له دغه مقدمې سره جوخت رسمي بڼه پيدا کړه او ولسونو د يو خپلواک ښوونځي په توگه ومانه. هوگو بلاخره د (۸۳) کالو په عمر د زړه ناروغۍ له امله له دې نړۍ سترگې پټې کړې، وصيت يې له خپلې پانگې بې وزلو ته د پنځوس زرو پړانگو وېشنه او له ولس دعا غوښتنه وه. نوموړی له کليسا بې زاره او پر خدای (ج) د تينگ ايمان خاوند و. د رومانټيزم د پيل او پای سره د هوگو نوم تړلی دی، په فرانسوي ادب کې د هوگو نوم او ادبي کارنامې، لکه

ځلانده ستوري څلیري. دا یوازې فرانسه نه ده، چې په خپل تاریخ کې یې هوښو ته ځای ورکړ، بلکې د اروپا ډیری هېوادونه د ده ادبي زیرونې ستایي او د ده لوړ خیالونه او ادبي ځواک یې ساری ګانې. (۲۵: ۲۵۳م)

ژان ژاک روسو (۱۷۱۲ - ۱۷۷۸م)

ژاک روسو په (۱۷۱۲م) کال په ژنیوکې نړۍ ته سترګې غړولې دي، مور یې له زیږیدو نهه ورځې وروسته ژوند له لاسه ورکړ، چې پالنه او روزنه یې پلار ته ور په غاړه شوه. پلار یې هم د ځینو جرمي کړنو له مخې د زوی پالنه خپل ورور ته چې یو کشیش و، وسپارله. د روسو اسلاف له اصله فرانسویان وو، خو په (۱۵۴۹م) کې دکاتولیکانو له وېرې ژنیو ته را کوچیدلي وو.

ژان تقریبا د دولسو کالو و، چې د پلار له اجازې پرته یې ژنیو پرېښود او فرانسې ته ولاړ. په دې هېواد کې نوموړي له یوې فرانسوۍ کاتولیکې مېرمنې لوییز دو وارانس سره اشنایي پیدا کړه او د هغې په ملګرتیا کاتولیک ته واوښت. روسو په خپل اثر (اعترافات) کې دا مني، چې دا مېرمن چې له ده دیارلس کاله مشره وه، ورسره د مینې تارونه غځولي وو. روسو بېل انسان خو رېښتینی دی، د ځان په اړه یې ټولې سمې او ناسمې کړنې بیان کړې دي او همدا علت دی، چې ناسموکړنو یې شخصیت ته ډېر زښت زیان رسولی دی. دکاتولیک مذهب د منلو په برخه کې یې دومره لیکلي، چې نوموړی له فقره د خلاصون له مخې دا کار کړی و، نه د ایمان او عقیدې له مخې. (۲۴: م)

روسو ډېر اثار او مقالې لري، له مطالعې سره یې زیاته مینه لرله او د فرانسې له وتلو لیکوالو شمېرل کېږي. ژان له څه وخت وروسته ساوو ایالت ته سفرکوي، خو ډېر ژر په (۱۷۴۲م) کې بېرته د یو نوی سبک د ایجاد په

لټون پاريس ته راستنيري او له مهمو کسانو سره ملگرتيا پيلوي. د همدغو پېژندنو پر اساس نوموړي د يو څه وخت لپاره په ويتزکې د فرانسې د سفير د منشي په حيث خپله دنده پرمخ وړله. روسو د مذهب سره کومه خاصه دلچسپي نه درلوده، تل يې له کليسا او پاپانو څخه د ولسونو د خلاصون فکر درلود. دې ليکوال د نورو مشهورو ليکوالو (ولټر، بوفون، منتسکيو) سره يوځای د دايرة المعارف په ليکلو پيل وکړ او د فرانسې حکومت او مذهبي روحانيونو يې د نېولو امر صادر کړ. په دې دايرة المعارف کې داسې فلسفي او ويښونکې ليکنې ځای پر ځای شوي وې، چې د عامه شعور د وېښتيا لپاره يې زمينه برابروله. د نوموړي نور اثار (نوی هلوئيز، اميل، اجتماعي ترونونه، د موسيقۍ فرهنگ، له غرونو ليکونه) نوميري. (۲۵:۳۷م)

د ژان روسو اخري ژوند له سختيو او کړاوونو سره مل و، چې وروسته ورته عصبي ناجوړي هم پيدا شوه. نوموړي بلاخره په (۱۷۷۸م) کې له دې نړۍ سترگې پټې کړې، خو ځينې نور بيا ادعا کوي، چې گواکې روسو په خپله ځان وژلی دی. (؟)

انگلستان

ويليام بليک (۱۷۵۷-۱۸۲۷م) رومانتيک شاعر او انځورگر وايي: ((په هغه ځای کې چې خوښي نه وي، مانا چې انسان شتون نه لري!!)) رومانټيزم په انگلستان کې ډېر اوږد تاريخي پس منظر لري، د اوولسم ميلادي قرن په پای کې د فرانسې له انقلاب وروسته انگلستان د نړۍ په سطحه د شهرت له پلوه د پرمختگ لوړ پړاوونه وهل. د رومانټيزم دورې د ليکوالو او هنرمندانو (کالريج، زورث، بليک) ترمنځ واحد او منلی شوی نظر نه و موجود، چا د فرانسې له انقلابه ملاتړ نه کاوه، ځينې يې بيا په مخالفت کې ولاړ وو. دا مخالفتونه د انساني طبيعت نورو برخو ته هم

وغزېدل، خو ځينې يې په دې وتوانېدل، چې د ريبليستي رومان لپاره لار او زمينه برابره کړي. انگليس نامتو رومانتيک ليکوال ويليام ورډ زورث، لارډ بايرون، ويليام بليک، سامويل ټېلر کالريج نومېږي.

سامويل ټېلر کالريج (۱۷۷۲-۱۸۳۴م): شاعر، ليکوال، فيلسوف او د

رومانتيک سبک ستر نقاد کالريج په (۱۷۷۲م) کال د اکتوبر مياشتې پر (۲۱) نېټه نړۍ ته سترگې پرانيستې دي. نوموړی د ويليام زورث سره يوځای په انگلستان کې د رومانتيک ښوونځي له بنسټ والو شمېرل کېږي. د کالريج دوه منظوم

اثار (زور جاله وان، ...) نومېږي او منثور اثري يې (ادبي بيوگرافي) دی، چې د شهرت په برخه کې يې سامويل نړيوالو ته ورپېژندلی دی. ټېلر د شکسپېر په اثارو هم څېړنه کړې ده او په فلسفه کې له امرسون زيات متاثر شوی دی. پاتې دې نه وي چې دا ليکوال تر ډېره بريده له رواني ستونزو سره لاس او گربوان و او د ژوند ډېره برخه يې تشوېش او اضطراب خوړلې وه. کالريج بلاخره د (۶۱) کلونو په عمر ومړ او په انگلستان کې خاورو ته وسپارل شو. (۲۲م)

ويليام ورډ زورث (۱۷۷۰-۱۸۵۰م):

ليکوال او شاعر زورث په (۱۷۷۰م) کال د اپريل پر (۷) مه د انگلستان په کامبرلېنډ کې نړۍ ته سترگې پرانيستې دي. پوره نهه کلن و، چې مور يې له لاسه ورکړه او په روحي فشار اخته شو. په (۱۷۸۷م) کال له خپل پلار سره يوځای کېمبرېج، چې د خونبې وړ يې نه و، راوکوچيد. زورث هغه مهال بدلون وموند، کله چې په (۱۷۹۰م) کال د تحصيل پر مهال داسې فرانسې ته ستون شو، چې د انقلاب او مثبت خوځون لپاره حالت

جوړ شوی و. د فرانسې انقلاب د ویلیام شعوري وېښتیا راوېښه کړه او په چټکتیا یې په انگلستان کې د بې عدالتۍ او فقر پر وړاندې مبارزې ته را ودانگل. زورث په دې مبارزې کې له بل هڅاند سړي کالریج سره په برېستول کې اشنا او له ده سره یې د رومانټیک شپیلۍ غږولو ته ملا وتړله. په (۱۷۹۸م) کال دوی دواړو (د غنایي اشعارو ترانې) تر عنوان لاندې د اشعارو مجموعه له چاپه را ووبسته او په دې ډول یې په انګلیسي ادبیاتو کې یوه نوې دوره پیل کړه. (۲۴:۰)

دغه طبیعت پالونکي شاعر په (۱۷۹۹م) کې له خپلې خور سره د انگلستان په شمال غربي سیمه لېک ډېسرت کې استوګنه پیل کړه او له ګلانو، چمنونو، ښکلو زړه راښکونکو منظرو او دریابونو سره یې ورځنۍ ناسته پاسته درلوده، له همدې کبله یې په شعرونو کې طبیعت ډېر غږېدلی دی او همدا لامل دی، چې ورته طبیعت پال شاعر هم وایي. په (۱۸۰۲م) کې زورث له م. هاجینس سره واده وکړ او د عمر تر پایه یې شعر لیکلو ته ادامه ورکړه، چې بلاخره یې د اتیا کلونو په عمر خپل ژوند له لاسه ورکړ او ځان یې د مرګ غېږې ته وسپاره. د (۱۸۴۳-۱۸۵۰م) ترمنځ نوموړی د انگلستان ملک الشعراء یاد شوی، چې دا عنوان ورته د هغه وخت د سترو هستیو له لوري ټاکل شوی وو. پاتې دې نه وي، چې په انگلستان کې رومانټیزم تر (۱۸۳۴م) او له هغې وروسته یې هم په انګلیسي ادبیاتو راج وچلاوه.

المان

په المان کې د رومانټیزم پیدایښت له (۱۷۹۷م) کاله راپیلېږي. په همدې کلونو کې الماني لیکوالو د رومانټیک ادب په پیروي رومان او مقالې ولیکلې. د دغو لیکنو په محتوا کې خیال، درد او عاطفې ته ځای ورکړ شوی و. الفر دوموسه لیکي رومانټیزم الماني شعر دی. الماني رومانټیکان هم

په اواخرو کې د نورو په څېر د ناراضیتوب له امله د الماني کلاسېستانو ګوښته او شپلر افکارو ته ستنېږي او د رومانټېزم له مفهوم څخه ځانونه لرې کوي.

روسیه

په روسیې کې د لومړي ځل لپاره شاعر ژوکووسکي (۱۷۸۶-۱۸۵۲م) د تقلید له مخې ډېر اثار ولیکل، خو په روسیې کې یې ځلانده ستوری الکساندر پوشکین (۱۸۳۷-۱۷۹۹م نومېږي. پوشکین د فوق العاده استعداد او هیجاني روح په درلودلو داسې احساساتي اشعار ولیکل، چې قفقاز او کریمیې ته یې تبعید کړ. نوموړي د ولتر غوندې حماسي اثار ولیکل، دی له شکسپیر او بایرون الهام اخیستونکی بلل شوی. د ده یو بل اثر چې غنایي اشعار په کې خوندي دي (قفقاز زنداني) نومېږي. پوشکین نه یوازې په روسیې کې د نوي شعر باني دی، بلکې د نړۍ په سطحه د سترو رومانټیکو شاعرانو په کتار کې راځي. په شعرونو کې یې تخیل، ښکلا، عاطفه او احساس له ورايه ښکاري. په روسیه کې بل رومانټیک شاعر لرمانتف (۱۸۱۴-۱۸۴۱ م) نومېږي، چې رومانټیک اثار او اشعار یې پنځولي او له بایرون او الفره څخه یې په مستقیم ډول تقلید کړی دی. (۲۴: م.)

الکساندر سرګیویچ پوشکین (۱۷۹۹-۱۸۳۷م)

لیکوال او شاعر پوشکین د رومانټیک سبک یو نابغه لیکوال دی، په (۱۷۹۹م) کال د جولای میاشتې په (۶) مه نېټه په مسکو کې نړۍ ته راغلی، چې د روسي ژبې ستر شاعر او د معاصرو روسي ادبیاتو بنسټ اېښودونکی بلل کېږي. اسلاف یې اصیل روسان او با فرهنگ خلک ښودل شوي، چې اورده تاریخي سابقه لري. دا شاعر په خپل لومړي شعر چې د عمر په پنځلس کلنۍ کې یې لیکلی، د ټولنیزو اصلاحاتو په ملاتړ انتقادي خبرې

غږوي. د ده زیاتره اشعار سیاسي، ټولنیز او اصلاحی مسائل بیانوي او ډېری شعرونه یې فصیح او روان دي. نوموړی له فرانسوي ژبې سره د ځانگړې علاقې له مخې فرانسوي ادب ته ورننوځي او د دغې ژبې په چوکاټ کې لیکل شوي ادبي کتابونه او رسالې مطالعه کوي. الکساندر په شعر کې د دولت خلاف د ټولنیز عدالت او د ولسي سمون ایډیال غږاوه، نو له دې وجهې د حکومت لخوا د انقلابي اشعارو د ویلو په تور په ونیول شو. د ژوند له دې ترڅو خوږو وروسته یې مالداویا ته سفر وکړ او د فیلیکي اتریا د سیاسي خوځوون د هغې برنامې ملاتړی شو، چې له عثماني امپراطورۍ یې د یونان ازادې او استقلال غوښت. دا ښاغلی بلاخره په (۱۸۲۳م) کې اودېسا ته راستون او د مامور په حیث یې دنده پیل کړه، تر څنګ یې د غربي ادبیاتو پر مطالعې بوخت شو او هم یې د دې ښار له فرهنگ پالو سره نږدې اړیکې پیدا کړې، خو د حکومت لخوا ډېر ژر تبعید کړای شو. پوشکین د ستونزو د هوارې په موخه له تزار (لومړي الکساندر) سره خبرو ته کېناست او ډېرې ستونزې یې راکمې کړې. د ده منظوم اثار خورا زیات خو ښکلي او زړه وړونکي دي، بېل ټولنیز، عشقي او سیاسي مسائل یې په دغو اثارو کې بیان کړي دي. د ځېنو اثارو نومونه یې په لاندې ډول دي:

- روسلرن او لیودمیلا (۱۸۲۰م)
- د قفقاز زنداني (۱۸۲۲م)
- دواړه ورونه (۱۸۲۲م)
- گاوریلیادا (۱۸۶۱م)
- کولیه (۱۸۲۴م)
- بوریس گودونوف (۱۸۲۵م)
- پولتاوا (۱۸۲۹م)

- کولومانه سراچي (?)
- طلايي مارغه (۱۸۳۴م)
- د بوکاجف د شخړې تاريخچه (۱۸۳۴م)
- دوپروفسکي (۱۸۴۱م)
- تابوت جوړونکی (?)
- تور دام (?)
- مسخره او ژوند (?)
- تورې نجونې (?) (۲۲: م.)

په (۱۸۳۱م) کې پوشکين له کوميدېک ليکوال نیکولی گوگول سره لیده کاته وکړل، د هغه له کوميدېکو داستانونو ډېر متاثر او په همدې کال يې له اغلې ناتاليا گونچارووا سره واده وکړ. له واده وروسته نوموړی دربار ته لا نږدې شو، خو تزار ورسره کومه ځانگړې دلچسپي ونه ښوده او په دې ډول د پوشکين زړه مات شو. په (۱۸۳۶م) کې يې مور د سختې ناورغۍ له امله خپل ژوند له لاسه ورکړ او مړينې يې پر نوموړي بده اغېزه وکړه. له بله پلوه يې مېرمنې له يو فرانسوي ځوان جورج دانتهس سره د مينې تارونه غځولي وو چې پوشکين يې دغه کرڼه ونشوه زغملی او له دې ځوان سره د فزيکي شخړې وروسته د چاکو د سختو ټپونو له امله په (۱۸۳۷م) کې ساه ورکړه او په روسيه کې خاورو ته وسپارل شو.

ريالېزم (رېښتيا پالنه)

د ريالېزم بنيادي زړی د يوې تاريخي پديدې په ډول د بشر له رېښتيني فکري تکامل سره سم راشين کيږي. کله چې انسان د ټولني د پېژنگلوی او د تکامل بهير تر غور لاندې ونيو، نو پوه شو، چې د انسانيت مفهوم د مادې پر سيوري پټ دی. ريالېزم خپله موضوع له معاصرې نړۍ او په هغې کې د شتو مسائلو له جملې ټاکي او پر ځان د حقيقت پېريان کېږي، تر څو د رومانټيزم پر خلاف پر تخيل او هيجان حاکميت پيدا کړي. دا يو عيني او غير شخصي ښوونځی دی، چې د رومان اتل يې عادي وگړی او د ټولني د غريبې طبقې برخه جوړوي. د ريالېزم کلمه په اصل کې د لاتيني ژبې له (Realis) څخه چې مانا يې واقعيت ده، اخېستل شوې او د (۱۸۳۰-۱۸۸۰م) کلونو ترمنځ اوږده دوره په برکې نيسي.

د اتلسمې پېړۍ له اولې لسيزې تر پنځمې لسيزې پورې د رومانتيکو هنرمندانو ترڅنګ فيلسوفانو، ټولنپوهانو او مورخينو ناسته ولاړه درلوده، چې ځيني وخت به يې رومانتيک تمايلات تائيدول او ځيني وخت به يې بيا داسې مسائل بيانول، چې په کلي توگه له رومانتيکانو مختلف وو. رومان ليکونکي يې زيات سرکش او ځانونه به يې د دې ښوونځي له قوانينو ناپامه اچول. د رومانټيزم سقوط هم له دغې ځايه پيلیږي، چې په پايله کې يې احساساتي رومانتيکانو ماتي وخوړه او ټولنيز رومانټيزم رواج وموند. د ناپليون د امپراطورۍ له سقوط وروسته ځينو ليکوالو هڅه کوله، چې ټولنيز نظام تغير کړي، خو له احساساتي رومانتيکانو سره يې توپير په دې کې و، چې شخص يې پر ټولني لور نه گانېه. دوی په يو نه يو ډول د سوسيالېزم پر لورې ځانگړی تمايل درلود او په دې اند وو، چې په ټولنه کې ټولې بې نظمۍ له دې لارې پيدا کيږي، چې يوه کوچنۍ طبقه د هېواد سرمايه په لاس

کې اخلي او بيا په خلکو ستم کوي. دغه نظريات د دې باعث شول، چې رياليسي افکار ورو ورو راټوکيږي او د بدلون لپاره لار پرانېزي. د دغه نظر خاوندان ريبلسټان نه وو، خو د دوی نظرياتو او څېړنو دې ته لار هواره کړه، چې په راتلونکي کې کوم ليکوال او هنرمند په خيالاتو کې ډوب نشي، بلکې واقعيت بيا مومي او هغه ته د عمل جامې ور واغوندي. (۱۳: ۲۶۹م)

دا حقيقت دی، چې نولسمه پېړۍ د بشر په تاريخ کې له خاص اهميت او ارزښت نه برخمنه وه، په دې پېړۍ کې د انساني ژوندانه په هره خوا کې نوښتونه رامنځته شول او پر ډېرو مغلقو او پېچلو مسائلو يې څېړنې پيل کړې. اختراعگانې رامنځته شوې، نوو موندنو ته لاره هواره شوه او دغه ټولې لاسته راوړنې د انسان د فکر او څېړنو محصول شمېرل کېدې. ماشين الات، د اورگاډي د بخار بدلونونه، برېښنايي الات، الوتکې، فضايي بېړۍ او په صنعت کې وده د (۱۹مې پېړۍ د انسانانو په زيار رامنځته شوي دي. د فرانسې له انقلاب وروسته سرمايدارو د مشين الاتو په ذريعه وکولی شول ټولنه تر خپل واک او اغېز لاندې راولي. تجارانو او لويو پانگوالو د فردي سرمايي د ډېرښت لپاره د انسان په پرتله ماشين الاتو ته ډېره ترجيح ورکوله، د الاتو په ډېروالي سره پرېمانه بې کاري رامنځته شوه او په دې ډول د بزگرې او کارگرې طبقې حقوق تر پښو لاندې شول. د پانگوالو کړنو د انسانانو تر منځ په اجتماعي اړيکو او د خلکو په ذهنيتونو کې هم پراخ تغير راوټوکاوه. په دې دور کې طلا د شرافت او حيثيت معيار وگڼل شوه، د طلا څښتنو له خپلو شتمنيو څخه د ازادۍ ناره پورته کړه او په دې ډول د سياست، اقتصاد، تجارت، هنر او ادب له اړخه هم د ازادۍ غبرونه پورته شول، روحي صاحب په دې اړه ليکي:

((دغه تاريخي نهضت چې د لبرالېزم په نامه يادېږي، د خپل وخت شعار گرځي، د اقتصاد لبرالېزم تقليد په هنر او ادب کې د ازادۍ عنصر غلبه مومي او د ريالېزم ادبي مکتب منځته راځي.)) (۹: ۳۹۳م)

((ريالېزم د رومانټېزم پر خلاف واقعيت ښکاره کوي او هنرمند د ريالېزم پر بنا د ټولني ښکلاوې، ناخالې او حقيقتونه راسپړي. بنيادي غوښتنې يې د ملت، تاريخ، لوړ هنريتوب او د اروا ترسيم دي. د ريالېزم اساسي حقيقت ته د ورته والي تناسب او په واقعيت کې د انساني ژوند روح جوړوي، ريالېزم د ژوند د نويو بڼو جوړونه د نويو روحي او ټولنيزو ټيپونو په انځورونو کې د ښکاره کولو وړتيا لري.)) (۳: ۱۲۰م)

رومانټېزم او ريالېزم داسې ادبي مېتودونه دي، چې له حقيقت سره د هنرمند دوه ډوله اړيکې ښيي. ارستو په بوتیکا کې دغه حقيقت ته لا وړاندې گوتځنډنه کړې ده، نوموړي د لرغوني يونان له دوو انځورگرو (سفوکل، ايفريډه) يادونه کوي، چې لومړی يو يې انسان داسې انځوروي لکه څنگه چې بايد وي او دويم يې داسې ترسيموي لکه څنگه چې دی.

د اتلسمې پېړۍ تر نيمايي وروسته رومانټېزم مخ پر ورکېدو و، يوازې ويکتور هوگو او نورو پنځگرو رومانټيکو اشعارو ليکلو ته دوام ورکاوه. ريالېزم له (۱۸۳۰) ميلادي کال وروسته په تدريجي ډول راڅرگند شو، دا ښوونځی ((د ژوند د هغو رېښتېنو واقعيتونو انعکاس دی، چې هنرمند او ليکوال يې د خپل چاپيريال د اړيکو په هينداره کې گوري. ريالېزم په ادب او هنر کې يوه داسې مېتوديکه لاره ده، چې له ليکوال او هنرمند څخه د پېښو د بشپړيدو رېښتيني ترسيم او تصوير غواړي. د همدې اصل پر اساس کوم اثار چې ژوند يې په حقيقي ډول راسپړلی وي، ريالستيک اثار بلل کېږي.)) ريالېستان د پانگوالو پر ضد راپاڅېږي او د نوي تفکر په کشف سره نوې لاره پيدا کوي. (۲۸: ۱۱۰م)

د بالزاک تياتر (د ريالېزم تاريخي شاليد)

فرانسه د ريالېزم د پيدايښت لومړنی زيرنځی دی، ريالېزم په هنر او ادب کې يو داسې مېتود دی، چې پنځگر يې د واقعاتو ترسيم او انځورونه په حقيقي بڼه غواړي. ريالېزم له انساني ژوند او واقعيت سره نه شلیدونکې اړیکې ساتي او د تخليق اصلي کرکټرونه داسې جوړوي، چې د يوې ځانگړې ټولنې د انسانانو مشخص صفات د پېښو په تفصيل کې منعکسوي. د ريالېزم رېښې اوسنی نه، بلکې د هومر تر دورې پورې رسېږي او ريالېستان بيا هومر د ريالېزم او ايډيالېزم پلار گڼي. په اتلسمه پېړۍ کې د اجتماعي او اقتصادي حالت د بدلولو لپاره يو نوی ادبي جريان رامنځته کېږي، چې د منځنۍ طبقې غوښتنې او ارزوگانې انعکاسوي. دوی د اشرافيت پر وړاندې ودرېږي، حال دا چې د نولسمې پېړۍ ريالېزم بيا د موجوده وضعې د اړولو فکر لري. (۹: ۳۹۶م)

بالزاک (۱۷۹۹-۱۸۵۰م) د ريالېزم ستر سرلاری او بنسټ اېښودونکی گڼل کېږي، د اتلسمې پېړۍ په منځنيو لسيزو کې يې دوه اثار (انساني کوميدۍ او (؟)) وليکل او په دې ډول د علم او ادب بحر ته دننه شو. نوموړی تيوريست نه و، خو د دغه اثارو په چاپ سره د ريالېزم ستر لارښود وگڼل شو. بالزاک د رومانتيکانو په دور کې ژوند کاوه، خو ځان يې تخيل او حسرت ته تسليم نه کړ، بلکې د قرن د ناروغۍ پر وړاندې يې مبارزه پيل کړه، د محيط له افکارو څخه د ژغورنې لپاره بېرته د عقل او منطق دور ته ستون شو او اثارو ته يې د هغه پخواني دور موضوعات وردننه کړل. نوموړي د پيسو او پانگوالۍ نفوذ په ټولنه کې انځوراوه او په يو داستان (د طلايې سترگو نجلۍ) کې يې د پاریس د مختلفو طبقو افرادو ته ورپېژانده او په دې ډول يې وليکل: ((دغه خلک يا سره غواړي يا خوشي!!)) (۱۳: ۲۷۰م)

بالزاک په دې پوه و چې هغه مسائل چې رومانتيک ليکوال او شاعر يې وايي، نور بازار نه لري. په (۱۸۴۰م) کې نوموړی د يوې ليکنې له مخې دې پايلې ته ورسېد چې رومانتيک افکار نور زاړه شوي او هر اړخ يې کمزوری او له فکره لويدلی دی. بالزاک وښودله چې د رومان ليکونکي کار بل څه دی، ټولنه بايد په حقيقي ډول ولس ته ورپېژندل شي او ترمنځ يې موجود ټيپونه ور وښودل شي. دی د ليکوال او تاريخ ليکونکي کاري ورته والي ته اشاره کوي او وايي چې په حقيقت کې ليکوال د مورخ په شان د ټولني د ملا تير جوړوي. رومان ليکنه په دې دور کې يو نوي پړاوو ته وردننه کيږي او نوي موضوعات بيانوي. بالزاک د رياليزم لومړی بنيادگر دی خو د رياليزم د قوانينو او اصولو په برخه کې ترې څه نه دي لاسته راغلي. هغه څېړنې چې وروسته ترسره شوې، معلومه شوه چې د نوموړي عمل او طرز کار په خپله د رياليزم اصول جوړوي. پاتې دې نه وي چې (استندال) هم د رياليزم يو ستر معنوي لارښود بلل شوی. په انگلستان کې د چارلېز ديکنز د رومان د بالزاک لاره تعقيبوي او همداسې روسی ليکوال لئو تولستوی اجتماعي نيمگړتياوې په خپل شهکار (جنگ او سوله) کې خوندي کړې دي.

د رياليزم مبارزه

د رياليزم په هکله تر ټولو مهمه موضوع دا ده، چې رياليزم د يو عکس العمل په توگه د (هنر د هنر لپاره) د ايډيا پر خلاف منځته راغی. د ريالستي افکارو انعکاس لومړی په ادبياتو کې نه، بلکې په انځورگرۍ کې مطرح کيږي. د رياليزم لارښوود گوستا کوربت (۱۸۱۹-۱۸۷۷م) په دې هکله وايي: ((د هنر د هنر لپاره د نظريې هدف پوچ او بې مانا دی.)) (۱۸: ۲۷۳م)

د کوربت اثار او تابلوگانې په رومانتيکو نندارتونونو کې د تحقير سبب شوې، همدا دلايل و، چې نوموړی د خپلو اثارو د دفاع په برخه کې له دوی

سره ښکر په ښکر شو او ځانته يې بېل نندراتون جوړ کړ. کوربټ له دوه کلنې (۱۸۴۸-۱۸۵۰م) مبارزې وروسته په دې بريالی شو، چې عمومي افکار ځانته ته راجلب کړي. د نوموړي برياليتوب د ادبياتو په برخه د رياليستي ليکوالانو لپاره هم موثر گام بلل کيږي.

د رياليزم ښوونځی لومړی په فرانسه کې منځته راغلی، د دې مکتب سرلاري د هنر او ادب لومړني هنرمندان او ليکوال وو، چې له هغې جملې شانفلوري، مورژه، دورانتي د يادونې وړ دي. د رياليزم نوم او قواعد لومړی شانفلوري په (۱۸۴۳م) کال په خپله يوه ليکنه کې ولس ته ور وپېژندل. نوموړی په دې اند دی، چې د رياليست عنوان نسبت ما ته کېده، همغسې لکه څنگه چې د رومانيتک نسبت په (۱۸۳۰م) کال رومانتيکو ليکوالو او شاعرانو ته ورکول شوی و. شانفلوري او دورانتي دواړه د رومانتيزم مخالف وو، دوی د بورژويانو له منځه تللی ژوند او د عادي وگړو د اندېښنو صحني رواخيستي او په خپلو اثارو کې يې هغوی ته ځای ورکړ. دورانتي ډېر ټولنيز او د خلکو په عاداتو مين شخص و، ښه هنري هغه گانې چې د ټولني لپاره گټور واقع شي. دورانتي د (رياليزم) تر عنوان لاندې مجله خپروله او په دې ډول يې د رومانتيکانو پر وړاندې درانه گوزارونه پيل کړل. هوگو، موسه او ځينې نورو ته يې سپکاوی او د نړۍ تر ټولو وروسته پاتې شاعران يې بلل. د رياليزم مجله له پنځو مياشتو وروسته ودرول شوه، خو په دې سره د رياليستانو فکرونه ساړه نه شول، بلکې د رياليزم او د بالزاک د اثارو د اصولو په پېروۍ يې کتابونه او رومانونه منځته راوړل، چې د زياتې توجه وړ ونه گرځيدل، لامل يې دا و چې دوی دومره مهارت نه درلود او د منځنۍ درجې ليکوال وو. هر ادبي جريان او دوره ځانگړتياوې لري، له نورو

دورو جوت توپيرونه خپلوي، لکه اووم قرن چې د تراژيدۍ او اتم دنثراو شعر عصر بلل کېده. رومانتيک رومان هم د خيالي نړۍ او شاعرانه عالم سره تړاو درلود. تئوفيل ګوتييه په (۱۸۶۷م) کې د هماغه دور پر شعري ذوق غبريږي او د وخت ذوق نور له شعر څخه مخ اړولی بولي. د رومانتيزم په پای کې ليکوالو د شعر او خيال پردازۍ په پرتله ډېره توجه علمي، تاريخي او ټولنيزو مسائلو ته کوله. همدا مهال الکساندر پوشکين (هنر د خلکو لپاره) تر عنوان لاندې يو پېچلی بحث منځ ته راوړ او په دې ډول له يو لړ نيوکو سره هم مخ شو.

بايد له هر څه دمخه پر دې موضوع فکر وکړو، چې ريباليزم انتقادي بڼه لري او دا انتقاد په پوهنو او هنرونو کې پټ دی. په رومانتيک دور کې رومان ډېر پرمختګ کړی و، د (۱۸۵۰ - ۱۸۹۰م) کلونو دننه په غربي ادبياتو کې رومان مخکېن پړاو او د اولې درجې نوم او ارزښت له ځان سره درلود. رومان د رومانتيزم پر خلاف واقعيت راسپړي او له افسانو، خوبونو، خيالاتو او اشباحو څخه لرې والی اختياروي. کوم شی چې د دغو دواړو ادبي مکتبونو ګډ ټکي جوړوي، زماني او مکاني سفرونه دي، چې دا برخه په رومانتيزم کې ډېره قوي ده. په ريباليزم کې د خيالي نړۍ د جوړولو پر ځای لرې پرتو سيمو ته د واقعيت په وزرو سفرونه کيږي او ليکوال شانفلوري په (۱۸۷۲م) کال د ريباليزم په تعريف کې وايي: ((نننی انسان، په نوي تمدن کې.))

مور نشو کولی ريباليزم او رومانتيزم د دوو واقعي او غير واقعي ښوونځيو تر عنوان لاندې د يو او بل په وړاندې ودروو. رومانتيزم يوه محسوسه نړۍ کشف کړې وه، کوم چې د ريباليزم لپاره يو نوی پيل و او په دې ډول ريباليزم د رومانتيزم ځای ناستی ټاکل کيږي، خو بيا هم ځمکه او اسمان توپير لري.

ريالېزم د عادي او غير شخصي مکتب په توګه

رومانتېزم يو داسې ادبي ښوونځی دی، چې په کې ليکوال خپلو ليکنو ته خصوصي او شخصي بڼه ورکوي، په داسې ډول چې ريالېزم بيا خپل اثر په عمومي او خارجي چوکاټ کې رانغاړي. ريالېست ليکوال د اثر د پنځونې پر مهال په خپله تماشه کوونکی دی او خپل احساسات او افکار په داستان کې نه ښکاره کوي. ريالېزم غواړي ټول واقعيتونه کشف او د لوستلو پر مهال يو احساس وزيږوي، چې واقعيت ته نږې او ښکاره وي. رومان ليکونکی ځان په اثر کې دننه نه ښکاره کوي او له کونګو احساساتي رمزونو او فلسفي خيال پردازۍ نه لرې پاتې کېږي. ليکوال دا حق هم ځانته نه ورکوي، چې خپل غبر د اثر د اتلانو له غبر سره يوځای کړي، يا يې په اړه قضاوت وکړي او د هغه سرنوشت وټاکي. دوی د اتلانو په اړه دومره پوهاوی لري، چې يو عادي لوستونکی يې هم احساسولی شي. په رومان کې دننه د کرکټرونو تر منځ خبرې يوه نوې مجارا انځوروي، چې کلمات يې ولسي او عام فهمه دي. دلته يوه د تامل وړ خبره په رومان کې د ليکوال څرګندیدنه ده، د رومان قهرمان په خپله د ليکوال د فکر انعکاس څرګندوي.

دا حقيقت دی، چې ريالېزم د اشرافي ټولني پر ضد راپاڅېږي او هدف يې د عامه او ټيټې طبقې د ولسونو ژغورل دي. ريالستان په واقعي نړۍ او هم د ليکوالۍ پر مهال دا ټکی په پام کې نيسي، چې ليکنې او کړنې مو د ولس او عادي ټولني لپاره دي، نو د همدې اصل پر اساس ټول داخلي او خارجي کرکټرونه بايد اصلاح او د دوی لپاره وي. دوی دا ښوونځی يوازې په ريالستانو نه، بلکې په ټولنه پورې تړي او د شخص نوم له منځه وباسي.

د ريالېستي ادب موضوع

د ريالېستي ادب موضوع معاصره ټولنه او د هغې اړوند مسائل جوړوي. د يوې داسې نړۍ شتون چې بشر په کې ژوند لري، نو ادبي اثار مجبورېږي په خپل غېږه کې دغه مسائل بيان او تشرېح کړي. رومانتيکانو د داخلي تشوېشونو د رفع کولو لپاره طبيعت ته پناه وړې وه، د دريابونو غاړې، ژور والي، ځنگلونه او اېشارونه يې د زړونو د راز محرم يادول او د تخيل لپاره په نړۍ کې په نويو موضوعاتو پسې گرځېدل. زوال، غم او هيځانات يې نورې موضوعگانې يادولې شو.

د ريالېستي ادب د اثارو موضوعات تر ډېره بريده داستاني بڼه لري او اتلان يې عادي وگړي دي. د انساني ژوند د واقعيتونو بيان د دې هېروگانو اصلي ځانگړنې په گوته کوي، دغه فرد بايد ټول خصوصيات ولري، چې د اجتماعي او محيطي موقعيت په واسطه ټاکل شوي وي. اتل بايد ځانگړي اوصاف او د مشخصې طبقې نماينده اوسي، روحي صاحب يې په اړه داسې ليکي: ((د ريالېزم د کېسې يا رومان جوړښت د طبيعي او اجتماعي قوانينو پر اساس بنا کوي. روحي مظاهر د (اجتماعي علت) په رڼا کې څېږي، د انسان د سرنوشت رېښه په فردي خصوصياتو او محيطي شرايطو کې لټوي، ټولنه د يوه ژوندي او متحرک موجود په شان گڼي. د دې پر ځای چې انسان د ژوند پوهنې له مخې تشرېح کړي، له يوه اجتماعي او تاريخي انسان سره اړه لري. تصادفي پېښو ته ارزښت نه ورکوي او انسان په تکاملي سیر کې مطالعه کوي.)) (۱۸: ۴۰۲م) دغه اتلان په واقعي ډول په ټولنه کې ژوند کوي. لوپړي، زړپړي او تر مرگه پورې پر واقعيت ټينگار او له مبارزې لاس نه اخلي.

ريالېست ليکوال اړ نه دی، چې د داستان لپاره يو مشخص، غير عادي او

عجیب قهرمان وټاکي. دوی خپل اتل د ولس له منځه چې په هر محیط پورې اړه ولري، انتخابوي. دا سړی په اصل کې یو بريالی او وتلی شخص دی، چې په کوپړۍ کې یې درانه فکرونه پرته دي. کله چې ریالیست لیکوال جگړه د خپل اثر موضوع ټاکي، نو د اتل رول د لښکر مشر (قوماندان) پر ځای یو افسر یا ساتونکي ته ورکوي، چې لامل یې په جگړه ییز ډگر کې د هغه نږدې شتون ښيي. دا د ریالېزم د ټیټې او بې اهميته طبقې د انځورولو یو ښه نمونه ده.

نړيوال ریالېزم

په کلي توګه ریالېزم په فرانسه کې پیل شو، د (۱۸۵۰ - ۱۸۹۰م) کلونو دننه په غربي ادب کې د رومانټېزم پر خلاف تمایلات اخري کچې ته ورسېدل او ریالېزم یې ومنه. په انگلستان، المان، روسیې امریکا او نورو هېوادونو کې یې رواج وموند، په دې هېوادونو کې لیکوال له یو واحدې فکري دستګاه د نړيوال ریالېزم هغه هڅې پالي چې دکمزورو طبقو حقونه په کې خوندي وي او ډېری یې د مارکسیستي ستر تیږی لپاره کار کوي.

انګلستان

په انګلستان کې ریالېزم د فرانسي په کچه هومره چې تمه کېده ونه ځلید. انګلیسي ریالېزم د مالکې ویکتوریا د واکمنۍ پر مهال را څرګندېږي. دا دوره په انګلستان کې د غنايي ادبیاتو یو روښانه انځور دی، خو په انګلستان کې یې د رومانټېزم په څېر ځانته شور او ګرانښت پیدا نه کړ. په انګلستان کې ریالېزم له خوریدو سره جوخت د پام وړ ونه ګرځید او په پځ او بې خونده ډول رانښکاره شو. د ژوندانه د واقعیتونو په بیان کې له طنز سره ګډ شو او له

خپل اصلي حالت ووت. په (۱۸۳۵م) کال ريبالېزم د رومان ليکنې له لارې په ازادنه ډول انگليسي ادبياتو ته لاره پيدا کوي، په دې هېواد کې د ريبالېزم تر ټولو ستر سرلاری چارلېز ديکنز (۱۸۱۲-۱۸۷۰م) نومېږي، چې خوارلس رومانونه يې ليکلې دي. ديکنز په طنز او احساساتي ډول د ټيټې طبقې غېر راپورته کړ او خپله يې هم له ورکتوبه د رزق د پيدا کولو لپاره سختې تجربې ازمايلې وې. د ديکنز ريبالېزم پر انسانيت او بشردوستۍ ولاړ دی، له بې چارو او ساده گانو سره يې ځانگړې مينه درلوده، له دې مخکې هېڅ ليکوال کوچنيان خپل اثر ته نه و دننه کړي، خو نوموړي دغه کار ترسره کړ. د نوموړي رومان بېله بڼه لري، په يوه پاڼه کې لوستونکی خندوي، خو په بله کې مجبورېږي، چې وژاړي. د ديکنز اثار په المان کې له گرم استقبال سره مخ او د هغې هېواد ليکوال ترې ډېر اغېزمن شول. کوم ليکوال چې له فقر او بې وزلي کېدلي وو، په کلکه يې د هغه ملاتړ وکړ، خو د اثارو په ليکلوکې يې له شدت او بدبيني هم کار اخيستی او د نورو سببونو تر څنگ له ځان سره ځانگړي پاملرنه نه لري. (م.:۲۲)

المان

الماني ادبيات دگويته له مړينې او د رومانټېزم له زوال سره سم ساړه شول. د الماني ادب په دې دوره کې داسې غښتلي اثار نه تر سترگو کيږي، چې د ريبالېزم تنده پرې ماته شي. ريبالېزم په دې هېواد کې په مستقل ډول نه راڅرگندېږي. دوی د فرانسوي ريبالېستانو پر خلاف په صداقت سره د رومانټېزم پر پلاوی مبارزه نه کوله او په دغه دوره کې راغلی اثر د کلاسيزم او رومانټېزم تر هماغه زاړه تاثير لاندې و او له وړو شاعرانو پرته د ريبالېزم غېر چا نه پورته کاوه. د بورژوا ريبالېزم پر هغه الماني ريبالېستي جريان اطلاق

کیري، چې د نولسم میلادي قرن په دویمه نیمايي کې منځ ته راغلی دی. د (۱۸۴۸م) کال د انقلاب له ماتې وروسته د المان بورژوازي طبقه له سیاسي او اجتماعي وضعیت څخه ناخوښې ښيي او لامل یې د اقتصادي ازاديو وضع کول په ګوته کوي. دا ګام د ادبیاتو لپاره هم ګټور تمام شو، خو ریالېزم تر ډېره بریده د فکر وړ ونه ګرځید.

روسیه (روسی ریالېزم)

په (۱۸۵۲م) کال په روسیه کې د لیف تولستوی او تورګنیف په زړه پورې اثار چاپ شول او رومان د شعر ځای ناستی شو. پر دې خبرې ځان پوهول لازمي دي، چې رومانټېزم په روسیې کې په یو ډول نه یو ډول لا وړاندې په خپله ریالېزم و. د پوشکین ادبي زیروني او شعرونه زیاتره ریالیستي غنایي اشعار ګڼل شوي. نوموړی وايي: ((شعر چې څومره د اسمان پر لورې خیري، هغومره سپرېږي.)) (۱۸: ۲۹۸م) نوموړی له هغو ارزښتونو دفاع کوي، چې کاملاً غیر رومانټیکي بڼه لري. ریالېزم په روسیې کې تر فرانسې ډېر متفاوت دی. روسی ریالېزم د ژوندانه د ژورو او خامو برخو تحلیلونه ته لومړیتوب ورکوي. د لیکوال چخوف په خبره په موضوع کې د داسې انسانانو ژوند انځوروي چې له خوړلو، څښلو، ویده کېدو او مرګ پرته بل کار نه لري. روسی ریالېزم په درې دورو وېشل کیري.

الف: لومړنی ریالېزم   ب: انتقادي ریالېزم   ج: سوسیالیستي ریالېزم

لومړنی ریالېزم

دغه دوره د روسي ادب د عظمت او جلال پېر بلل کیري، په دې دور کې د پخو لیکوالو شتون او د معنوي اثارو لیکل د روسي ادب په هېڅ کومه دوره کې نه تر سترګو کیري. د (۱۸۴۰-۱۸۸۰م) کلونو ترمنځ په ادبیاتو کې

داسې شهکارونه رامنځ ته شوي چې د دغه هېواد ادبيات يې د شهرت اوج ته رسولي دي. د لومړي ځل لپاره ريبالېزم د داستان له لارې ادبياتو ته لاره ومونده، چې د دغه داستانونو لومړنی ليکوال گوگول ښودل شوی. د دغه ليکوال سبک له طنز سره مخلوط دی او د واقعي اتلانو پر ځای يې د هغوی څېرې د خدا او فکر وړ انځور کړې دي. دا اثر د تزاري روسيې د ټولنيز وضعيت يوه ښه نمونه ده.

د گوگول وروسته گونچارف (۱۸۲۳-۱۸۹۱م) د (اوبلموف) تر سرليک لاندې رومان په لومړي ځل د بالزاک د سبک پر پېړۍ وليکه. بل ستر ليکوال تورگنيف (۱۸۱۸-۱۸۸۳م) دی، چې د ژوند زياته برخه يې په پاریس کې تېره کړې وه او دفرانسوي ليکوالو (فلوير، الونس دوده، زولا) سره نږدې دوستي درلوده او د الفره دوموسه د رومانتيک سبک پر پېړۍ يې کوچنۍ کوميډۍ ليکلې دي. له دې وروسته يې رومان ليکنې ته مخه کړې، اثار يې ښکلي خو ژوره بديني لري. پاتې دې نه وي، چې ډېريو انگليسي، ډنمارکي او ناروېژي ليکوالو د تورگنيف له سبک او افکارو متاثر او له ده يې تقليد کړی دی. ليو تولستوی (۱۸۲۸-۱۹۱۰م) په روسيې کې د ريبالېزم له لويو بنسټ اېښودونکو شمېرل کيږي. تولستوی د روس هېواد يو بزرگ ليکوال دی، له کارگرې طبقې سره يې ليونۍ مينه او په (۱۸۷۹م) کې يې د بزگرۍ ژوند اختيار کړ. د ولس د واقعي تپونو په راڅرگندولو، د ټولنيز رنځ او د دردونو د راسپړلو په برخه کې يو رېښتيني رياليسټ ليکوال شمېرل کيږي. د ده ريبالېزم ساده او روښانه بڼه نه لري، د ژوند په مسائلو کې له ژان ژاک روسو ډېر متاثر او د ټولنيزو ستونزو حل يې د انجيل په اخلاقي واعظ او نصيحت پورې تاري. نامتو رومان يې (جنگ او سوله) نومېږي، چې د روسيې د مختلفو طبقاتو تپونه او د ولس د ژوندانه مختلفې بڼې را

څرگندويي. دغه رومان دوکتور لطيف بهاند پښتو ژبې ته ژباړلی دی. د تولستوی تر څنګ داستایوسکي (۱۸۲۱-۱۸۸۱م) هم له لوړ استعداد او علمي قدرت څخه برخمن دی، د ولسي درد انځور ته يې په خپلو اثارو کې ځای ورکړی، ډېری لیکوال د ده ترڅنګ راغلي او د هغه د سبک پیروي يې کړې ده. دا ادبيات د درد بدیني له احساس سره تر هغې ادامه پیدا کوي، چې ماکسیم ګورکي (۱۸۶۸-۱۹۳۶م) له نوي طرز او روش سره راڅرګندېږي او د (انتقادي ریالېزم) بنسټ ږدي. (۱۸: ۳۲۰م)

انتقادي ریالېزم

که په ژوره پیمانه دګورکي ژوند وڅېړو، پوه به شو چې د ژوند ډېری برخه يې غربت او ستونزو خوړلې ده. ګورکي په لومړيو کې خاص سبک نه درلوده او د لنډو رومانتيکو لیکنو له لارې د ادب بڼې ته ورننوت. نوموړی د بشري احساس او له ژوند سره د خوږې مینې پر بنسټ ټولنيزو ژورو مسائلو ته وردننه کيږي، په اثارو کې ولس ته ډېر ځای ورکوي او داسې داستانونه او رومانونه لیکي، چې د ژوند خواږه او ترخه رنگونه په کې مطرح شوي وي. (پاماګرديف) او (مور) رومانونه يې خورا مشهور دي، له عادي ریالېزم تېرېږي او د انتقادي ریالېزم بنیاد منځته راوړي.

په دې مرحله کې لیکوال خپل هېرو له چاپېریال څخه غږوي، نوي ټولنيز وضعیت ته د رسیدو لپاره هڅه کوي، له موجوده حالت سره په جګړې اخته او د بدلون لپاره شپه او ورځ پر ځان یوه او مخکې ځي. د ماکسیم ګورکي لیکوالي د روسیې له سوسیالیستي انقلاب نه کلونه وړاندې پیل کيږي او تر انقلاب شل کاله وروسته هم ادامه پیدا کوي. ګورکي د یو سوسیالست په توګه د انتقادي ریالېزم تر څنګ سوسیالیستي ریالېزم هم ترویجوي او مخکې

ځي. دوست شينواری انتقادي ريالېزم په طبقاتي ټولنو کې د استثمار او هر ډول ظلمانه روابطو پرده لرې کول بولي او ډېريو څيزونو ته د انتقاد له زاويې گوتخنډنه کوي. دوی ذات اليني اړيکې غندي او پر ځای يې داسې روابط چې د ټولنيز عدالت او بشر دوستۍ په احساس تړل شوي وي، ستايي او دې ډول اړيکو ته لومړيتوب ورکوي. په ريالېزم کې دوه ډوله تپونه تر سترگو کېږي: ((لومړی د وري او ماړه، د بادار او مزدور ، داستمار شوی او استثمارگر تر منځ اړيکې او جنجالونه او دويم يې د واکمنې طبقې او زېبناکگرو تر منځ مبارزه ده، چې د يو بل دکمزوري کولو په عرض سره خوري)) (۸: ۱۲۱م)

د انتقادي ريالېزم وده او پراختيا په ټولو هېوادونو کې يو شی نه، بلکې له تاريخي، کلتوري او ذهني شرايطو سره سم په بېلا بېلو وختونو کې منځته راځي. دا ريالېزم په انگلستان کې په اتلسمه پېړۍ، چين کې شلمه او په پښتو او ختيځ ادب کې د شلمې په اوایلو کې را زرغون شوی. په پښتو کې د قيام الدين خادم اثر (څو ورځې په شمال کې) نومېږي، په (۱۳۲۰ هـ ش) کې يې ځينې برخې د (اصلاح) په ورځپاڼه کې چاپ شوې چې د انتقادي ريالېزم نښې نښانې له ځان سره لري.

سوسيالستي ريالېزم

سوسيالستي ريالېزم د شوروي اتحاد د ټولو هېوادونو په ادبياتو او هنرونو کې د يو رسمي ښوونځي حيثيت درلود. په (۱۹۳۴م) کال په مسکو کې د شوروي اتحاد د ليکوالو دکنگرې لخوا د يو واحد زده کړه ييز مکتب په توگه شهرت او بڼه خپله کړه. دا ښوونځی د شلمې پېړۍ په لومړيو کې د ماکسيم گورکي د انقلابي پنځونو په پايله کې منځته راغلی دی. په (۱۹۳۲م) کې د کمونېست گوند مرکزي کميټې په شوری اتحاد کې ټول ادبي هنري

سازمانونه او ډلې منحل کړې او د هغوی پر ځای یې د موسیقۍ، ادبیاتو او فنونو یو واحد مرکزیت ایجاد او نظارت لاندې ونيو، پر دې اساس کمونېستانو د خپلې سوسیالیستي ایډیالوژۍ، مارکسیستي افکارو د خورونې لپاره لیکوال مجبور کړل، ترڅو د ترویج لپاره یې په هر اړخیزو اثارو کې ځای ورکړي.

په انتقادي ریالېزم کې مور ټولنه د داسې شخص د مقدراتو په انځورولو کې گورو چې له ټولنیزو بې عدالتیو سره په مبارزه بوخت دی. په سوسیالیستي (اجتماعي) ریالېزم کې مور د یو خپلواک فرد مقدرات گورو چې د یوې ناپېیلې ټولنې د جوړښت او پرمختګ لپاره مبارزه او جد و جهد کوي. د شوروي اتحاد کمونېست گوند مرکزي کمېټه سوسیالیستي ریالېزم په هنر کې د ((گوندي توب او ولسي توب پر اصولو ولاړ دی، د ژوند په بدیعي تمثیل کې شجاعانه نوښت د جهاني کلتور د ټولو مترقي تمایلاتو د گټې اخیستلو او پراختیا سره یو ځای شي.)) (۸: ۱۲۶م)

دا ډول ریالېزم په ادب او فن کې یو روش دی، پنځگر په کې واقعیتونه راسپړي، کوم چې په سوسیالیستي روحیه د انسان پالنې او روزنې هدف ترې څرگندېږي. په لوستلو سره یې په فرد کې د بشر پالنې او هېواد پالنې احساس را ژوندي کوي او د فردي ښیګڼو پر ځای ټولنیزو ښیګڼو ته لومړیتوب ورکوي. سوسیالیستي ریالېزم د دیموکراتیکي خپلواکې ټولنې د ترقۍ او انکشاف هنداره ده، چې په اثر کې له یو عادي فرد څخه ستر هېوادپال او ولسي مبارز جوړوي. دا ډول ریالېزم د هغو ولسونو او ملتونو په ادبیاتو کې ننوتی، چې طبقات او طبقاتي مبارزې له منځه تللي او سوسیاليتي نوې ټولنیزې، سیاسي، اقتصادي او کلتوري اړیکې ټینګې یا یې په حال کې دي. د انتقادي ریالېزم هېرو غالباً لوړ کس دی، چې د ټولنې له شرایطو او ټولنیزو بې عدالتیو سره په مبارزه کې ماتې خوري، خو د سوسیالیستي ریالېزم هېرو

عادي وگړی دی، چې د ازادې ټولنې مثبتو شرایطو روزلی او له هغه یې گټور شخص جوړ کړی دی. (۱۹۰۵:۵۰۴م)

ماکسیم گورکي (۱۸۶۸-۱۹۳۶م)

دغه ځلانده ستوری د نولسمې پېړۍ د روسي نوي ادب ستر لیکوال، ډرامه لیکونکی او مقاله نویس دی، چې په (۱۸۶۸م) کال د مارچ پر (۲۸مه) یې د روسیې په لرغوني او تاریخي ښار سیژني

نوگړد کې نړۍ ته سترگې پرانیستې دي. اصلي نوم یې الکسي ماکسیمویچ شکوف دی، چې د روسیې د مارکسیستي ادب په تاریخ کې ځانگړی مقام لري. السکي د ژوند په اوږدو کې له بدمرغيو او سختو مبارزو سر مخ و، په کوچنیوالي کې یې پلار له لاسه ورکړ او پالنه یې انا او بیا نیکه ته پاتې شوه. دغه هڅاند تنکی ځوان د ځان ساتنې لپاره له موجي، ډوډۍ پخوونکي او ... سره کار ترسره او هم له کتاب سره د لیونۍ مینې له بابته یې د لیکوالو خوږې خبرې او زړه راښکونکي اشعار له یاده تېرول.

گورکي د ژوند او نړۍ په محتوا کې له پرتو واقعیتونو هغه مهال خبریږي چې له میخائل اوماس سره په ناوایی کې کار پیلوي، اوماس د الکسي پټ استعداد او زیرکتیا له نږدې څاري او خپل کتابتون د ده په واک کې ورکوي، تر څو فکر یې وده وکړي. دا وخت په روسیه کې تزاریان د لیکوالو او سیاسي مشرانو د ویښوونکو اندونو د ځپلو او د همدغو افکارو د خورونې د مخنیوي په موخه ښوونځي، پوهنیز او روزنیز مرکزونه تړي، خو گورکي په پټه مطالعه کوي او ډېر نوې څه زده کوي. نوموړی له دې وروسته د روسیې سهيلي سیمو ته حرکت پیلوي؛ د حذر غاړو ته رسېږي؛ بیا په کازان

کې پاتې کېږي او هماغلته په کازان پوهنتون کې د مارکسيستي ادبياتو سره روغېږکوي او د همدغې ايډيالوژۍ د ترويج او تبليغ لپاره قوي اراده خپلوي، خو زړه يې نه لگي او بېرته خپل ښار ته راستانېږي. له هغو سياسي او ادبي ککړيو سره يو ځای کېږي چې د تزار لخوا تبعيد ته مجبور کړای شوي دي، له مشهور ليکوال کرلینکو سره پېژني او د خپلو اشعارو ټولگه وړسېي او نوموړی ورته د انقلابي اشعارو د پنځولو سپارښتنه کوي. (۲۴:م.)

گورکي يو سياسي او مبارز ليکوال و، د ده ډېری ليکنې د مارکسيستي ريالېزم په فورم کې ليکل شوې دي. رومانونه، ناولونه او نورې کبسې يې له ولسي ستونزو غږېږي اوله ځان سره ځانگړی پيغام لېږدوي. الکسي د روسيې له نامتو شاعرانو او ليکوالانو سره له نيردې پېژندل او هم يې له چاپي رسنيو سره خپله قلمي همکاري جاري ساتله، د ژوند په اوږدو کې يې امريکا، اروپا او نورو هېوادونو ته سفرونه کړي دي او د سفرونو پر مهال يې ډېرې سفرنامې هم ليکلې دي. بلاخره د ادب دغه خور بلبل د (۱۹۳۶م) کال د جون مياشتې پر اتلسمه نېټه د (۶۸) کالو په عمر ومړ. د مړينې علت يې د ابهام ملگري دی او تر ډېره بريده ويل کېږي چې د مخالفينو له لوري په زهرو وژل شوی دی. (۲۵:۲۴۱م)

د گورکي اثار

دگورکي اثار په لاندې ډول درپېژنو:

رومانونه

- ۱- درې ملگري (۱۹۰۰م)
- ۲- مور (۱۹۰۶م)
- ۳- د ارتامانوف سوداگري (۱۹۲۷م)

110 // نړيوال ادبي مکتبونه

۴ - يو اعتراف (۱۹۰۸)

لنډې کبسي

۱- دکوچينوالي دوره (۱۹۱۴م)

۲ - مالوا (?)

۳ - (شپروېشت سړي او يوه نجلۍ (۱۸۹۹م)

ناتورالېزم (طبیعت پالنه)

ناتورالېزم یو ادبي او هنري مکتب دی، چې نچرالېزم یې هم بولي. د لاتیني ژبې له (Natura) چې د طبیعت مانا لري، اخېستل شوی دی. د نچرالېزم لغوي مانا ((د طبیعت دقیق تقلید او ډېرې زیاتې ستاینې ته وايي او په ادبي اصطلاح په ادبیاتوکې د علمي تجربې له روش څخه کار اخېستلو باندې عقیده او باور څخه عبارت دی. هر لیکوال یا شاعر د خپل چاپېریال او طبیعي شرایطو لکه: نژاد، روزنې، تربیې او د خپل وراثت د عواملو تر اغېز لاندې وي، چې جسمي او روحي ځانگړنې یې هم پر اثارو اغېز کوي.)) (۵: ۱۸۸م)

ناتورالېزم د ژوند د واقعیتونو یو داسې انځور دی، چې لیکوال یې مهم او غیر مهم ته لومړیتوب نه ورکوي، بلکې د ژوند ټولې لورې ژورې او سرې تودې رانغاړي. د بشریت هر موضوع په دې برخه کې انځوریدای شي او ناتورالېزم په دقیق ډول هڅه کوي، چې د پېښې له هرځای ښه یا بد انځور واخلي، خو د انځور اخېستونکې کمرې په شان د مادې منځ نشي انځور ولی. دا مکتب د اشخاصو، پرابلمونو او کانفلیکتونو د ترسیم او تصویر سره کار نه لري. ((... یو ریالیست لیکوال چې څومره د انسان اخلاق او روحي نړۍ راسپړي، بالعکس یو ناتورالېست لیکوال خپل ټول کوشنېن د جسم د ښې او د هغه د ظاهري چاپېریال انځور ولو ته ښيي.)) (۸: ۱۳۵م)

د دې ښوونځي د نوم ټاکنې نېټه (۱۸۷۷م) کال ښودل شوې، کوم چې په (تراب) رستورانټ کې د فلورې، اډمون، دوگنکور، زولا او د (مدان) ډلې لخوا ورته انتخاب کړای شوی دی. له اووم میلادي قرن راهیسې په فرانسې کې د ښکلو هنرونو اکاډمۍ له طبیعت څخه تقلید لازمي او ضروري گمانه، چې دا کار په اصل کې د ناتورالېزم د پیدایښت سبب وگرځید. دغه اصطلاح

په ځانګړي ډول د انځورګرۍ لپاره کارول شوې وه، ناتورالېزم په فلسفه کې د هغو افرادو نظام دی، چې طبیعت یې د لومړني اساسي عنوان په توګه منلی وي. ویکتور هوګو په خبره چې دا کلمه په هغو لیکوالو د اطلاق وړ ده، کوم چې غواړي د ټولنیزو مسائلو سره داسې چلند وکړي، لکه څنګه یې چې له ژونديو حیواناتو سره پوهان کوي. بوډلر په (۱۸۴۸م) کې بالزاک یو لوی پوه او ناتورالېست شمېرلی. د ناتورالېستانو هنري ابتکارات زیاتره وخت ریالېزم ته نږدې کېږي، ځینې یې بیا په معلومو او تاریخي شرایطو کې د ریالېزم د ایجاد لپاره لومړی پړاو بولي. په ناتورالېزم کې د واقعیت کوچنی او بې مانا خواوې انځورېږي، چې په ظاهري لحاظ له انځور او تمثیل نه بل څه نه دي.

ریالېستي هنر د ناتورالېزم د مقدماتي په توګه

په نولسمه پېړۍ کې له ټولنیزو څېړنو او مسائلو سره مینه د بالزاک او اوژن سو په اثارو، د دومیه او هنري مونیې په انځورونو او تابلوګانو کې محسوسیدلی شي. له (۱۸۵۰م) کال وروسته دوو ریالېستانو شانفلوري او دورانتي په رومان کې د ناتورالېزم د برنامې ځینې زړې کرلي وو. ریالېزم په جدي ډول د رومانېزم پر وړاندې ودرېد، د خیال او ښکلا په کیسه کې نه و، بلکې پر ځای یې د انسان ټولنیزو اړخونو ته لومړیتوب ورکاوه. دورانتي په اصل کې له تاریخي پېښو تېښته کوي او د حاکم وضعیت مطالعې ته ترجیح ورکوي. دغه دواړه رومان لیکونکي د ناتورالېزم په شان عادي اشخاص او د دوی عادي کړنې انځوروي. شانفلوري غواړي مسائل او پېښې لکه څنګه چې دي شرح او بیان کړي. فلورېو احساساتي فردپال و، له مېرمنېزم او معاصرانو سره یې هم حساسیت درلود، د خلکو په اند د ریالېزم ستر پیغام راوړونکی او د ناتورالېزم پلار بلل کېده. ادمون او ژول کنگور چې دواړه

سره وروڼه وو، د شانفلوري او دورانتي له هنري سبک سره زيات توپير درلود، خو د واقعيت په پالنه کې بيا سره نږدې وو. دوی د تپتي طبقې د حقيقتونو په راسپړلو کې هر اړخيز جريانات دننه کړل او په دې ډول يې ورو ورو د طبيعت انځورولو پر لور گامونه پورته کړل، چې د ريالېزم او ناتورالېزم ترمنځ يې يو پل رامنځته کړ.

د ناتورالېزم لنډه فلسفه

د ډاډپرو (۱۷۱۳-۱۷۸۴م) په خبره په اوولسم قرن کې ناتورالېستانو د طبيعت له مشاهدې او ائين څخه هدف په خپله طبيعت و، سنت په (۱۸۳۹م) کې د اوولسم م. قرن فلسفه ماده پالنه، مذهب پالنه او طبيعت پالنه ناتورالېزم بولي. د پوهانو په اند ناتورالېزم له نولسمې پېړۍ دمخه ژورې رېښې لري، ريټان (۱۸۲۳-۱۸۹۲م) او برتو (۱۹۰۷-۱۸۲۸م) د بشر خيالات او احساسات بيا را ژوندي کوي او د اوولسمې پېړۍ وروسته د مختلفو هېوادنو په ادبياتو باندې څېړنه کوي او د طبيعت پالنې اړخونو ته اشاره کوي. (۱۸: ۳۹۷م)

په ناتورالېزم کې د شوپنهاور (۱۷۸۸-۱۸۶۰م) فلسفي نظريات ډېر د پام وړ او په پراگنده ډول يې زيات شمېر ليکوال تر اغېز لاندې راوستي وو. ناتورالېستي ليکوالو دغه تاثيرات منلي او د وخت له بدبيني يې د مخ اړونې په موخه عمومي اړخونو ته پناه ورې ده. په زرو فلسفوکې طبيعت پالنه داسې بيان شوې، چې ماده پرستي، خوند اخېستنه او له دين څخه ناراضيتوب په خپله غږه کې رانغاړي. دا مفهوم تر پېړيو د انسانانو په ذهن کې تم پاتې کيږي، خو ناتورالېستي فلسفه ذهن د مادې له طبيعت سره تړلی بولي او په هنر او ادب کې، چې د ريالېزم له واقعيت پالنې سرچينه اخلي، توپير يې پر ځای او حقيقت بولي. زيات شمېر خلک د ناتورالېزم پر ځای د اميل زولا نوم مهم گڼي. شايد چې دليل يې د نوموړي د داستانونو خاص

سبک وي، چې طبيعتي رنگ لري. له اميل سره اشنايي مور صنعتي انقلاب ته بيايي. (۳۰: ۴۰۳ م)

ناتورالېزم د سياست او اقتصاد له زاويې

لوی ليکوال اميل زولا ټولې هغه مقالې چې د (Salur Publique) ورځپاڼې لپاره ليکلې وې، د ناتورالېزم د زېږېدنې خبر ورکاوه. په دغو مقالاتو کې زولا د ښوونځي د نوم لپاره کومه ځانگړې کلمه نه وه کارولې، خو په هغو اصولوکې چې وروسته يې د هنر لپاره ټاکل، تقريبا په ډېره اندازه په کې د دې کلمې بيان شوی و. زولا چې يو ښاري ځوان و په (۱۸۵۸م) کال د فرانسې له اکس ښار پاريس ته راکډه شو او د دويم امپراطور (دريم ناپليون) د امپراطورۍ پر مهال يې سياسي او اقتصادي چاپېريال مطالعه او تجربې يې پخې شوې. زولا د ځوان نسل ارزوگانو ته ځانگړي تمايلات درلودل، چې دغه تمايلات يې په ډېر جدي ډول د تيوري په بڼه بيان کړل. دا په اصل کې دوگوني (سياسي، اقتصادي) انقلاب او ذهني تحول و، چې د (۱۸۶۰-۱۸۶۴م) کلونو تر منځ د احساس وړ و. د معاصرو مورخينو له نظره (۱۸۵۹-۱۸۶۰م) کلونه د فرانسويانو په سياسي ژوندانه کې ځانگړی ارزښت لري، فرانسويان له سستۍ او خوب رابيداروي او جمهوريت غوښتونکي نوی قيام کوي، دغه ويښتيا د رژيم په طرز عمل کې بارز تحول پېښوي. دغه تغير نه يوازې په سياسي بلکې په اقتصادي لحاظ هم بدلون رامنځته کوي، د اور گاډي ډېری لارې، د بانکونو ځانگړي شبکې او لوی ښارونه يې اقتصادي ميراثونه گڼل کيږي. د دغه مبارزو په لړ کې زولا د ورځپاڼو له لارې له نور همفکرو ملگرو سره د ناتورالېزم او معاصرو اختراعگانو په هکله ډېر څه وليکل.

ناتورالېزم او پوهنه

فيزيولوژي، ځمکپېژندنې او د پوهنو پرمختګ له وړاندې د زولا فکر محاصره او په وجود کې يې نوي فکرونه راتوکولي وو. زولا د (۱۸۶۶-۱۸۸۰م) کلونو تر منځ يو شمېر اثار وليکل، چې (تجربوي رومان) يې تيوريکي بڼه درلوده. پر دې اثار سربېره يې نورې تحليلي ليکنې هم وکړې، چې ليکنې او اثار يې د ورځپاڼو لخوا تر انتقاد لاندې ونيول شول. زولا يې هم دفاع ته ودرید او په خپلو تيوريکي متونونو کې يې دا خبره په ډاګه کړه چې: ((د ناتورالېزم ښوونځی په ادبياتو کې وجود نه لري، ناتورالېزم يوازې يو روش دی يا په ساده الفاظو يو تحول دی.)) (۱۸: ۴۰۱م) زولا ناتورالېزم د ډايپرو د عقايدو محصول ګڼي او له ډايپرو سره يوځای په ادبياتو کې د نوو روشونو او تطبيقي تجربو د زېروني خبره راپورته کوي. لکه څنګه چې رومانټکانو د روسو، شاتو بريان، لامارټين، هوګو او ژرسان افکار پالل، همداسې دوی د ډايپرو، استاندال، بالزاک، فلوبر او ګنکور فکرونه او روشونه وپالل او د دوی په پيروي يې بې شمېره ليکنې وکړې. زولا د رومانټيزم ماتې له نوې ټولنې او پوهنې سره د عمومي قشرونو د تمايلاتو د تطبيق نشتون ښيي او وايي: ((ناتورالېزم د يوې نوې ديموکراتيکې ټولنې محصول دی، زموږ روښانه او نوی تمدن د طبيعت په هکله ځانګړې او اړينه پوهېدنه له ځان سره لري. له شک پرته چې ننني ليکوال به د خپلو اسلافو په پرتله غني او بډايه اثار منځته راوړي او کار به يې له واقعيت سره نږدې وي.)) (۳۰: ۴۰۲م)

زولا په دې اند و، چې په ادبياتو کې د طبيعي علومو طريقي يا روشونه بايد دننه شي، د ده لارښوونې په دې برخه کې هغه علمي اثار دي، چې په ډېرو اړخونو کې ژوند او علمي روشونه تر تحليل لاندې نيسي.

ناتورالېستان او په خاص ډول زولا او ملگري يې هڅه کوي چې علمي جبر په ادب کې رواج کړي او ادبياتو او هنر ته علمي بڼه ورکړي.

د ناتورالېستي اثارو ځانگړي

ناتورالېستان د اثارو دننه د اخلاقو او مذهب پر وړاندې ودرېږي، داسې خبرې کوي، چې په ادب کې چا نه وي کړې. دوی غواړي، د هغو کسانو چې رسم، عادت او اخلاقو ته پابند دي، غوسه راوپاروي او د خپل ځان پر وړاندې يې تحريک کړي.

د ناخوښيو، فقر او بې عدالتۍ انځورونه چې لومړی د ديکنز په اثارو کې اوج ته رسيدلې وو، خو بورژوازي ټولني کوم ځانگړی ارزښت نه ورکاوه او زولا بېرته دغه حقايق راوسپړل. ناتورالېستان د حقيقت او ژوند تر منځ ژورو اختلافاتو ته اشاره کوي او د مينې اړوند مسائل بيانوي. په ناتورالېزم کې زياته پاملرنه جزيي مسائلو ته کيږي اوليکوال د قهرمانانو کوچني حرکتونه هم له پامه نه غورځوي. دلته د انسان جسم د روح په پرتله ډېر اهميت پيدا کوي، د دوی په اند د انسان ټول احساسات او افکار هغه جريانات دي، چې د انسان د جسمي جوړښت له طريقه حاصلېږي، دا جسم له مور او پلار څخه انسان ته د وراثت له لارې رسېږي. د ناتورالېستي اثارو بله مهه ځانگړنه د اشخاصو مکالمې دي، چې په ساده او عامه ژبه راوړل شوې دي، دا ډول مکالمې په نورو ادبي مکتبونو کې ډېرې تېې يا په نشت حساب دي.

د ناتورالېزم ماته

په (۱۸۹۰م) کې فيلسوف او د ادبي نظرياتو خاوند ه. ټين (۱۸۲۸-۱۸۹۳م) پر علومو او تحقيقي فلسفې باندې تاکيه کوي، د بورژوه پر هغه

چاپ شوي رومان کې چې مرید نومېږي، داسې نظر ورکوي: ((زموږ د نسل عمر ختم شوی دی.)) نوموړی دلته هغه نسل یادوي، چې نړۍ او ادبیاتو ته یې له علمي زاویې نه کتل.

په ادبیاتو کې له دې وروسته شارل بودلر له نوي شعر سره روغېږکوي، د نولسمې پېړۍ په پای او د شلمې پېړۍ په اوایلو کې نوی شعر او نوی دور د سېمبولېزم سره یوځای پیلېږي او په دې ډول نوی جریان ادبیاتو ته لاره پیدا کوي. دغه جریان د سترو شاعرانو (شارل بودلر، ارتر، سټیفن) شعرونه او افکار له ځان سره لري، چې د شلمې پېړۍ د شعري تحول لپاره اغېزمن واقع کېږي. شارل بودلر د خپلو ادبي تخلیقونو په اساس د سېمبولېزم پلار بلل شوی، نوموړی د ایډگار الن (۱۸۰۹-۱۸۴۹م) له اثارو متاثر اوزیات اثار یې په فرانسه کې ترجمه کړي دي.

سېمبولېزم (ابهام)

سېمبول د یوناني کلمې له (Symbolo) چې مانا یې نښه او علامه ده، اخیستل شوې ده. د ادبي مکتبونو په لړ کې سېمبولېزم هغه ښوونځی دی، چې د (۱۹)مې میلادي پېړۍ په پای او د شلمې پېړۍ په اوایلو کې د ریالېزم او ناتورالېزم پر خلاف منځ ته راغی. (۵: ۱۱۵م)

دا ادبي جریان د بورژوازي ټولني د عمومي او ټولنيز کلتور له بحران نه را زيږدلی، د پيدايښت لومړی ځای يې فرانسه او بيا د لويديځې اروپا هېوادونو دي. استاد محمد صديق روهي د چوليس تيلر په خبره چې ((کلمه پرتمينه ده؛ خو په خپله شی ډېر ساده دی، سېمبولېزم په سادګۍ سره دې ته ويل کېږي، چې څوک د يوه ذهني حالت د څرګندلو لپاره يو تصوير (ايمار) تر لاسه کړي او هغه په داسې ډول افاده کړي، چې د ذهني حالت د څرګندلو پرځای د هغه په باره کې تر لاسه شوی تصوير مجسم کړي.)) (۹: ۴۱۸م)

سېمبولېستان په عمومي ډول طبيعي ژوند د انساني طبقې د حاکم وضعیت پر وړاندې دروي او د بورژوازي واقعیت سره منفي برخوردکوي. سېمبولېزم په روسیه کې د (۱۹۰۵م) کال د انقلاب د پخېدو په پړاونو کې منځ ته راغلی او له پانګوالو او اشرافو کرکه او له هغوی څخه د وېرې په څرګندلو ادب او هنر ته لار پیدا کړې ده. هغه تصویر او تمثیل چې د سېمبولېزم په چوکاټ کې راڅرګندېږي، د فرد ځانګړي تمایلات ښيي او واقعیتونه په کې ژر نه محسوسېږي، بلکې سړی ابهام، پېچلتیا او تیارو ته بیایي. ډېر لیکوال سېمبولېزم د ابهام ناپیلي او مرموز جریان بولي، چې پرې پوهېدل ځانګړي مهارت ته اړتیا پېښوي. حتی تر دې چې ځینې یې له تعریف او پېژندنې څخه تېښته کوي او نشی کولی د سېمبولېزم ماهیت او محتوا تعریف کړي. د یونان ستر فیلسوف اپلاتون چې پخوا له دوو لارو سېمبولېزم ته ورننوتی، وایي: ((یوشی یا یوه پدیده د رمز او تمثیل له لارې ډېر ژر پېژندل کېدای شي، خو د دې پرځای چې دا څه شی دی، دا به اسانه وي، چې ووايو دا شی څه ته ورته دی؟)) (۵: ۱۳۸م)

دا حقیقت دی، چې سېمبولېزم د افراطي طبیعت پالنې او د هنر د هنر

لپاره د نظریې پر
ضد منځته راغلی،
خو د پام وړ خبره
دا ده چې د دې
نوي ښوونځي
بنسټ
اېښودونکی شارل
بوډلر په خپله د
هنر د هنر لپاره د

نظريې پلوی و، خو وروسته يې نوې لار وټاکله او نوی مکتب يې منځ ته راوړ.

سېمبولېستانو د دې پر ځای چې خپلې ليکنې او اشعار په روښانه او څرگند ډول وړاندې کړي، خپلې اندېښنې، عواطف او احساسات يې په ابهام او رمزي چوکاټ کې دننه بيان کړي دي. د بوډلر په فکر حقيقت د ساده خلکو له سترگو پټ دی، يوازې شاعر چې د درک قدرت لري، د دغو علامو او نښو په تعبير او تفسير سره کولی شي دغه حقيقت احساس کړي. بوډلر د خپل کار د اساس لپاره سېمبوليکه ژبه وټاکله، کوم چې د سېمبولېزم لوی ځانگړتيا فردي اصالت او د ژوند ستونزو ته عيني او نفسي ځواب دی. د فن په اړه د سېمبولېستانو ځانگړتيا دا ده، چې د حسي پوهاوي هغې خوا ته د پرتو ايډياوو له مخې انسان د سېمبوليکي ورته والي د ښکاره کولو له لارې د دنيا د يووالي پوهاوي ته رسيدلی شي. مخکې مو هم اشاره وکړه چې سېمبولېزم د تعريف په تنگ چوکاټ کې له ابهام سره مخ دی، يعنې د تعريف په ټاکلو کې ټول ليکوال او شاعران سره يوه خوله نه دي، خو دومره وايو چې ((سېمبولېزم د افکارو او عواطفو داسې بيان دی، چې په مستقيم ډول د څرگندې تشبیه او يا په عيني او لمسي ډول نه څرگندېږي، بلکې د دوی څرنگوالي ته اشاره په غير توضیحي سېمبولونو کېږي او هدف ترې د لوستونکو په ذهن کې د افکارو او عواطفو ايجاد وي.)) (۱۳: ۲۲۳م)

په (۱۸۸۰م) کال کې د نوي نسل په افکارو کې د هنر او ادب له درکه يو نوی حالت راوزېږيد، چې لامل يې د انساني ژوند نا ارامتيا او له زاړه تمدن څخه بې زارې په گوته کوي. سېمبولېستان د ريبالېزم او ناتورالېزم پر وړاندې ودریدل، له ريبالېستيکو واقعیتونو يې لوستونکي بې خبره ساتل او له سېمبولېزم د ځای او وخت په حساب په فکري او سياسي نظره سره يوشان

نه وو. په روسیه کې سېمبولېزم د انگلستان او په انگلستان کې سېمبولېزم د المان او په المان کې سېمبولېزم د فرانسې په نسبت ډېر بدلون لري.

سېمبول

د سېمبول (Symbole) کلمه له یوناني سومبولون (Sumbolon) څخه مشتق شوې ده، مانا یې د دوو شیانو چسپېدل، نښلېدل، سرېښیدل او نصبېدل دي، داسې څه چې دوی برخې ولري. د بېلګې په ډول دوه کسانو ته چې یو بل نه پېژني یو کاغذي نوټ چې په غیر منظم ډول خپرې شوی ورکول کېږي، تر څو ویې رغوي. د دغې نوټ د جوړولو پر مهال هغوی ته زمينه برابريږي، چې یو بل وپېژني او پر یو بل اعتماد وکړي. د وخت په تېرېدو له دغې کلمې څخه د مانا برداشت مخ پر پېچلتیا روان شو. هغه تعریف چې په (فن او انتقادي فلسفي قاموس) کې ا.لالاند (۱۸۶۷-۱۹۶۳م) لیکلی، داسې دی: ((هره حس کیدونکې نښه چې له طبیعي رابطې سره د یو پټ او نا لیدلي شي ذکر وکړي، سېمبول دی.)) (۳۱: ۵۳۸م) یا د ژول لومېتر (۱۸۵۳-۱۹۱۴م) تعریف: ((دا یو ډول تطبیق دی، چې یوازې دویم جز یې مور ته راکول کېږي او دا د پرلپسې استعارو یوه اړینه دستګاه ده.)) (۵: ۵۳۹م)

هگل په (ښکلا پېژندنه) کې د سېمبولېزم اړوند بحث ته لومړیتوب ورکوي او په دې هکله وایي: ((سېمبولېزم د خپل طبیعي جوړښت پر اساس مبهم او څو اړخېز دی، انسان له سېمبول سره د لومړي تماس وروسته له ځان نه پوښتنه کوي، ایا دا په واقعي ډول یو سېمبول دی که نه؟ د سېمبول ټولې مختلفې ماناوې پوښتنې زیږوي، لکه: ((هغه کومه مانا ده، چې له دې سېمبول سره په حقیقي ډول متعلقه ده؟ نو د دې پر اساس د نښې او مدلول تر منځ واټن ممکن ډېر زیات واوسي.))

د سېمبول فعاليت په دوه ډوله دی، يو د رمز او بل د ايجاد دنده سرته رسوي. سېمبول د استعارې پر خلاف انسان د يوې پټې مانا د پېژندلو لپاره مېلمه کوي، دغه مخفي مانا کيدای شي يو ممنوع او له لاسه ورکړل شوی خيز وي، چې په اسانۍ سره د بيان وړ نه وي.

بیانیه

سېمبولېزم له نورو مکتبونو نوې او بېلې ځانگړنې لري، سېمبولېستانو مطالعه ډېره او هیلې کمې درلودې، دوی د انحطاط دورې د شاعرانو اهداف د ځان لپاره غوره او له نوي شعر چې د بودلر وروسته را پیدا شوی و، کلکه دفاع کوله. د دې ترڅنگ هغه مجلې او مقالې چې له (۱۸۸۴م) کال را په دې خوا د ځوان کهول لخوا چاپېدلې د فکر زړې وکړل، په (۱۸۸۶م) کال د سپتمبر میاشتې په اتلسمه نېټه شاعر ژان مورېس د نوي ادبي ښوونځي بیانیه په (فيگارو) نومي ورځپاڼه کې نشر کړه. دې بیانیه په ادبي محفلونو کې نوي توده بحثونه راوړل او همدا لومړی ځل و، چې مورېس د سېمبولېزم کلمه وکاروله. له دې وروسته دا نوی ښوونځی په همدې نوم ونومول شو. سېمبولېزم په (۱۸۹۰م) کې د عمل ډگر ته لاره پیدا کړه او د (۱۸۵۵-۱۹۰۱م) کلونو ترمنځ په اروپا کې وپالل شو. په اتریش کې (امېل واران، مورېس مترلینګ) ستر سېمبولېستان دي او همداسې په یونان، روسیې او امریکا کې د دې ښوونځي ډېر پیروان تر سترگو شوي او سېمبولېزم نړيواله بڼه غوره کړه.

د سېمبولېزم اصول

سېمبولېزم د محتوا په لحاظ د ايډيالېزم د فلسفې تر تاثير لاندې و، له (۱۸۸۰م) کال وروسته په فرانسه کې نوي فکرونه راوتوکېدل او د شوپنهاور د

بدبینۍ غرونو ډېر شاعران له درانه خوبه راوینس او په هوش راوستل. سېمبولېزم د نچرالېزم، ریا لېزم او رومانټېزم پر خلاف رامنځته شوی او له هر ادبي مکتب یې لار بېله ده. له ناتورالېزم په دې توپیر پرې، چې د خارجي طبیعت انځورونه د هنر دنده گڼي او سېمبولېزم درون هر څه بولي، ریا لېزم یې په دې نه خوښېږي چې واقعیت په مستقیمه ژبه بیانوي، خو سېمبولېزم حقیقت د انسان داخلي څرنگوالی گڼي، چې د فن سکالو جوړوي. له رومانټېزم سره یې وران والی په دې و، چې رومانټېزم ځانگړي فرد او سېمبولېزم ټولني ته ارزښت ورکاوه. سېمبولېزم د کیفیتونو پر ځای احساساتو ته خوښ و، د شعر خوند او رنگ یې په احساساتو نه، بلکې په ژبه کې لټوي. (۲۰۱:۳۲)

سېمبولېزم د یو نړيوال ادبي مکتب په توگه ځانته بېل اصول لري، سېمبولېستان وايي: ((د طبیعت په اړه زموږ نظریات عبارت زموږ له روحي ژوند نه دي، موږ یو چې احساس لرو او زموږ د روح اغېزمنتیا ده، چې په څیزونو کې انعکاس مومي.)) (۳۳:۸)

د توجو وړ خبره دا ده، چې سېمبولیک شاعران په ځانگړي ډول بوډلر او رمبو لومړني کسان دي، چې د ازاد شعر پر لور گامونه اخلي او فرانسوی شعر د وزن او قافیې له قیده ازادوي. همدا دوی د منثور شعر لپاره لار پرانېزي او دې ته ورته ادبي خدمتونه ترسره کوي، چې په خپل ځای د ستایلو وړ دي. د سېمبولېزم اصول په څو لنډو کرښو کې داسې درېږنو:

(۱) - په دې ښوونځي کې شکلونه، سېمبولونه، موسیقي او قوانین د عقل او منطق څخه لرې او نه منونکي گڼي، یوازې احساسات ورسره همغږي دي

او بس!

(۲) - هر لوستونکی یو ادبي اثر د خپل درک او احساس په اندازه پېژني،

نو داسې اثار بايد وليکل شي، چې ټول وگړي يې په عادي ډول ونه پېژني، بلکې هر لوستونکی د خپل روحي حالت او درک په اندازه ترې يوه بله مانا واخلي.

(۳) - د امکان تر پولو له عيني واقعيت نه لرې او ذهني واقعيت ته نږدې وي. (۲۴:م)

ازاد شعر

شاعرانو پتېلې وه، چې شعر بايد نور له زړو محدوديتونو راوباسو، دوی د الکساندر نظم چې په (۱۲) څپه ييز فورم کې ليکل شوی او د فرانسې د اصلي شعر زړه بلل کېده، له پښو وغورځاوه. د شعر دغه زاړه قوانين يې وننگول، شعر ته يې نوي قالبونه جوړ کړل او لنډې، اوږدې، مساوي او غير مساوي مصرې يې ترويج کړې، چې دغه اصل تر ننه په خپل ځای پاتې دی. دوی د شعر پر مساوي مصرعو د وېش خبره ورکه کړه، قافیه يې ساده او پر ځای يې د ناقصې قافيې خبره ترويج کړه، چې په دې ډول ازاد شعر ته زمينه برابره شوه او نوی وجود يې پيدا کړ. په فرانسه کې دا قالبونه د جوړښت وړاندې په امريکا او نورو هېوادونو کې د اصولو سرغړونه شمېرل کېده. امريکايي شاعر او. و. وايټ مېن (۱۸۱۹-۱۸۹۲م) خپل اشعار د ازاد شعر په فورم کې ليکلې وو، له دې طريقه په فرانسه کې د ازاد شعر د پيدايښت مرحله د وايټ مېن له اشعارو سرچينه اخلي. په فرانسه کې لومړی ازاد شعر ارتور رمبو په (۱۸۸۶م) کې ووايه او له ده دوه درې کاله وروسته نورو شاعرانو زيات ازاد شعرونه وليکل. د دغه شعري فورم د اصولو د ټاکلو په برخه کې دوی د (۱۸۸۶-۱۸۸۹م) کلونو ترمنځ يو شمېر مقالې وليکلې او په دې ډول يې د ازاد شعر لپاره د قوانينو ټاکنه وکړه. (۳۱: ۵۴۷م)

نامتو استازي

شارل پير بودلر (۱۸۲۱-۱۸۶۷م): شاعر، نقاد او فرانسوي ژباړن دی، د پلار د مړينې وروسته يې تريخ ژوند درلود او د ايډگار الن نامتو اثر يې فرانسوي ژبې ته ژباړلی دی. بودلر په ادبياتوکې د نوښتونو له امله د معاصریت (مډرنېزم) مشهوره څېره بلل شوې او دا لقب ورته مشهورو نقادانو ورکړی دی.

ژان ارتور رمبو (۱۸۵۴-۱۸۹۱م): نامتو فرانسوي شاعر او د سېمبولېزم پيرو ګڼل کېږي، په شعر لیکلو کې لوی لاس لري او په دې برخه کې يې د پام وړ کتابونه هم ليکلي دي.

سټيفن مالارمه (۱۸۴۲-۱۸۹۸م): دا يو بل فرانسوي شاعر دی، چې په اشعارو کې يې ابهام دومره پټ او ننوتی دی، چې پوهېدل پرې اسان کار نه دی. نوموړي په نظم او نثر دواړه کې قلم چلولی دی.

ا.پاوند (۱۸۸۵-۱۹۷۲م): دا سړی د نويو نړيوالو ادبياتو په برخه کې نه هرېدونکی شخص دی. نوموړی له اصله يو انګرېز ښاغلی دی، خو د جکېرې او ناوړه حالت له مخې يې انګلستان د تل لپاره پرېښودلی، لومړی فرانسې او بيا ايټاليایې ته کډه شوی دی. پاوند د شلم قرن مشهور شاعر دی چې اشعار يې نوي رنگونه لري، د پخواني يونان له اشعارو ډېر متاثر او د سېمبولېزم کلک پلوی و. يوازې اشعار نه، بلکې په نور ادبي پنځونو کې هم لوی لاس درلود او ډيری مقالې يې په معاصره ادبي کره کتنه کې ځانګړی ارزښت لري.

ايډگار الن پو (۱۸۰۹-۱۸۴۹م): امريکايی رومانتيک، خيال زنگونکی شاعر او لوی نقاد دی، د اشعارو مجموعه يې (کوډ تيمور) نومېږي، چې په (۱۸۲۷م) کې چاپ شوې ده. لنډ پوليسي او وحشتناک داستانونه يې

ليکلي او د (کلاغ) په نوم شعري نړيوال شهرت لري، چې د ښکلې مېرمن پر ویر ليکل شوی دی. په اشعارو کې يې نبوغ له دې څرگندېږي، چې لويو شاعرانو او ليکوالو ستر شاعر بللی. د دې تر څنگ ځينې نور مارشل پروست (۱۸۷۱-۱۹۲۲م)، ماريه ريلکه (۱۸۷۵-۱۹۲۶م)، استفین کيورگ (۱۸۶۸-۱۹۳۳م) د سېمبولېزم نامتو پيراون گڼل کېږي. په بلژیک کې د دې مکتب ستر پيرو مورېس متزلينگ نومېږي، چې د ادبياتو په برخه کې يوه مشهوره څېره ښودل شوې ده. (۱۳: ۲۷۷م)

له سېمبولېزم جلا شوي مکتبونه

ځينو شاعرانو او ليکوالو له سېمبولېزمه لاس واخيست او د درون د پرېښودلو پريکړه يې وکړه، دوی د داخل په پرتله د خارجي طبيعت د انځورونې په فکر کې ډوب شول، له سېمبولېزم سره يې مقابله پيل کړه او بېل واړه ادبي مکتبونه يې رامنځته کړل. د يادونې وړ ده، چې دا ادبي ښوونځي د پېژندنې پراخه ساحه نه لري، ملاتړ يې کمزوری او ډېری يې په نشت حساب دي.

رومن

په (۱۸۹۱م) کال د سپتمبر مياشتې په څوارلسمه نېټه د سېمبولېزم له بيانې پنځه کاله وروسته ژان مورېس په (فيگارو) نومې ورځپاڼه کې د نوي ادبي ښوونځي (رومن) په هکله ليکنه خپره کړه. په دې ليکنه کې مورېس پخواني يوناني او رومي ادب ته د فرانسوي ادبياتو ستنېدل غوښتل او له دې کار يې کلکه دفاع کوله. دوی د فرانسې اصیل ادبيات چې له يونان او روم څخه تقليد شوي وي، غواړي او د پخوانيو فرانسوي ليکوالو (راسين، لافونتين، ... ستاينه او پالنه کوي. (۳۴: ۱م)

ناتورېزم

ناتورېزم د نورو ادبي مکتبونو تر څنګ د نړۍ په ادب کې ځانته مقام لري. دا په کامله توګه يو فرانسوي ادبي مکتب دی، چې د فرانسې له سرحداتو بيرون کوم اغېز او پلويان نه لري، که چېرې د فرانسوي ليکوالو لخوا نه وای پالل شوی، لري نه وه، چې په ادب کې به يې يوازې نوم راپاتې وای. د دې ښوونځي بيانیه په کال (۱۸۹۷م) کې د سېمبولېزم او رومن په څېر په (فيګارو) ورځپاڼه کې د سينټ جورج دوبويله (۱۹۴۷-۱۸۷۶م) لخوا خپره شوه، چې په کې پر سېمبولېزم ډېرې نيوکې او حملې شوې وې. ناتورېستانو د فرانسې طبيعي منظرې ته پر بل هر طبيعت لومړيتوب ورکاوه، دوی په شکسپېر، واګنر او نارويژي ډرامه ليکونکو سختې نيوکې کولې او پر دې نظر و، چې: ((لازمه ده له دغو خارجي افکارو څخه چې زموږ ذهن ته يې رېښې غځولې، ځانونه وساتو.)) (۳۱: ۱۹۶م) په دې بيانیه کې د ملي روح د بيدارۍ، د ځمکې او قهرمانانو ستاينه او د مدني قوتونو د سپېڅلتيا په هکله خبرې شوې دي، چې د دې ښوونځي دريځ ښيي او فرانسويانو په ځانګړې ډول ځوان نسل ته ډېر نوي څه لري.

ناتورېستان د پېچدګۍ، ابهام او رمز مخلاف وو او له شعر څخه يې د هغوی ايستل پيل کړل، د ژوند او نړۍ د ښکلاوو په انځورونو يې پيل وکړ، خو ونه توانيدل، چې د اثارو په ليکلو او د بيانو په خپرولو په نړيوال ادب کې ځانګړی مقام خپل کړي. البته ځينې مخکښ ليکوال او شاعران شته، چې طبيعت يې پاللی، خو دوی کوم ناتورېستان (طبيعت پالونکي) نه وو. د دې ښوونځي دوه مشهور سرلاري بويليه او انا ډونوی نومېږي. (۳۴: ۴م)

کسموپلېتېزم (جهان پالنه)

دا اصطلاح د زړې يوناني ژبې (Kosmolpoits) کلمه ده، چې د نړۍ تبعه (اوسېدونکي) مانا لري. دا مفهوم د نړۍ پر ټولو انسانانو دلالت کوي، د دې مکتب استازي د نړۍ د ټولو اوسیدونکو ترمنځ د همکارۍ او باور فضا رامنځته کول غواړي، دوی دا نړۍ د ټولو انسانانو مشترک کور گڼي او کوم مادي او معنوي اړیکې له خاص قوم او هېواد سره نه ساتي، هېڅ راز پوله او سرحد نه پېژني، بلکې نظر يې نړيواله بڼه لري. مارکوس سيرون هغه شخص دی، چې دغه نظريه په درې ډوله وېشي.

(۱)-طبيعي عدالت (۲)-نړيوال طبيعت (۳)-نړيوال دولت
د دوی په فکر نړۍ يو واقعي حکومت لري، چې دا حکومت په خپله خدای دي. دوی معتقد دي، چې د خدای او بنده گانو ترمنځ رابطه د زوی او پلار په شان ده، نو په دې ډول غلام او وينځه، سړی او بنځه ټول يو برابر دي.

د دې کلمې پيدايښت اوږد تاريخي پس منظر لري، له لرغوني يونان تر روښانتيا دور پورې يې رېښې غځولې دي. د رنسانس په دوره کې د جهاني تابعيت مفکوره د فيوډالي سيمه پالونکو د مفکورې پر ضد وه. دوی د فيوډالېزم تنگ او وړوکی چاپېريال انځوروي، چې هدف ترې ازادي ده. دا نښې د گوټته، شېلر، کانت او فيخت په اثارو کې د پام وړ دي. ځينو پوهانو دا اصطلاح يوه ارتجاعي بورژوازي مفکوره بللې، چې د انسان له زړه نه د وطن او خلکو مينه وباسي او د فدارکارۍ احساس يې وژني، خو دا نظر د تامل وړ دی. دا ښوونځی د ناتورېزم په شان يوازې په فرانسه کې ځانگړو کسانو تعقيب کړی دی، دوه فرانسوي شاعران وايبري لارېو او پل موران د دې مکتب سارلاري ښودل شوي دي. (۸: ۱۶۵م)

نور واړه مکتبونه

ځينې نور واړه مکتبونه هم شته، چې د ادب په نړۍ کې ځلانده نوم او مقام نه لري، مور دغه مکتبونه په څو لنډو کړنوکې تاسې ته دريښتو. دغه مکتبونه په اروپايي هېوادونو کې منځته راغلي، زيات نه دي پالل شوي، خو بيا هم د يادونې او تشریح وړ کيدای شي.

اونانيميزم

اونانيميزم فرانسوي کلمه ده، له (Unanime) چې مانا يې متحد، صميمي، متفق او سره يو ده، مرکب شوې ده. رېښه يې د لاتيني ژبې له (Unanimus) څخه اخېستل شوې، چې په شپاړسمه پېړۍ کې له لاتيني ژبې فرانسوي ژبې ته راغلې ده. د شلمې پېړۍ په اوایلو (۱۹۱۰م) کې د اونانيميزم اصطلاح په هغه ادبي مکتب اطلاق کېده، چې نامتو فرانسوي شاعر او ليکوال ژول رومين (۱۸۸۵-۱۹۷۲م) د جورج شنوير په ملگرتيا په پاریس کې يې بنسټ ايښودلی و. اونانيميزم د نولسمې پېړۍ د متفاوتو فکري جرياناتو محصول دی، د همدې پېړۍ د دوه نيمې لسيزې را په دې خوا فرد پالني، ديموکراتيکو غبرگونونو، سوسيالستي او په کلي توگه ټولنپېژندنې د اونانيميزم په پيدايښت کې مهم رول لوبولی دی. د دې مکتب اصول له ساده استدلال پيلېږي، د دوی په اند د هر انسان د وجود دننه ځينې احساسات او افکار شته چې له ځان نه توليد شوي، خو ځينې نور هم شتون لري، چې د بلې ډلې، ټولنې او خلکو لخوا پر مور تحميل شوي وي. هنري او فلسفي مکتبونه په دې نظر وو، چې: ((فرد د تکامل اخري درجې ته د رسيدلو لپاره لازمه ده انفرادي شخصيت وروزي او د بيروني نړۍ له تاثيراتو او مداخلو پرهبز وکړي.)) (۸: ۱۳۷م) اونانيميزم ځان د ټولنې د فرد نبوعت او تکامل يوازينۍ

منشاء گڼي. د اوانانيميزم ستر سرلاری ژول رومن له هومر، هوگو او زولا متاثر و. که د دې مکتب تاريخي پس منظر وڅېړل شي معلومېږي، چې د (۱۹۰۶م) کال په اوخرو کې ځينو ځوانو هنرمندانو او شاعرانو د فرانسې په يوه لرې پرته سيمه کې (د هنرمندو وروڼو خانقا) تر عنوان لاندې يوه ډله رامنځته کړه. شارک ويلدرک (۱۸۷۱-۱۸۸۲م) او ر.ارکوس د ژوند له ستونزو د خلاصون لپاره د ځانگړي ژوند په لټه کې وو، چې په همدغې خانقا ور برابر شول. دوی د اقتصادي ستونزو له کبله په همدې کور کې استوگنه غوره کړه او د يوې سترې چاپ خونې د جوړولو په لټه کې شول. په دې ډله کې ډېر موسيقي غږوونکي، انځورگر او شاعران موجود وو، چې رومن هم ورسره يوځای شو، خو ملگرتيا يې تل پاتې نه، بلکې د ځانگړو مالي او فکري ستونزو له امله بېله شوه. دا ډله وترل شوه، خو د فرانسې د شعر په تاريخ کې يې اغېزمن رول په ميراث پرېښود. همدې شاعرانو د سېمبول، رمز او کنايو سره اړيکې په بشپړ ډول وشلولې او د هغې پر ځای يې په لنډو تصويرونو تکیه پيل کړه. دواميل او ويلدرک له (۱۹۰۰م) کال د شعر په اړه يادښتونه چاپ او په شعر کې يې د وزن په اړه خبرې پيل کړې او په (۱۹۲۳م) کې ژول رومين او شنوير د نظم کوچنۍ رساله چاپ کړه. ر. ارکوس هم ځينې رومانونه وليکل، همدې ليکوالو د ځينو مجلو په تاسيس لاس پورې کړ او د نولسمې پېړۍ په لومړۍ او دويمه لسيزه کې نورې پنځونې هم وکړې. ژول رومن وپتېيله، چې دغه ټولې ليکنې او اندېښنې د اوانانيميزم تر اصولو لاندې بيان کړي، رومين وايي دغه صومعه د اوو انسانانو يو ډول قوت او موجوديت و، چې دغه انسانان په اصل کې اووه ملگري وو، که څه هم په صومعه کې د اوانانيميزم روحیه تیت شوې وه، خو د اوانانيمېست نوم يوازې ژول رومين او شنوير خپل ځان ته منسوب کوه. دغه تاثيرات او طرز

تفکر په نورو شاعرانو کې هم رېښې وځغلولې او نور جريانات يې پيدا کړل. رومين مختلفې انساني ټولنې مطالعه او بېل افکار تحليل کړې وو، ليکوال د انسانانو د ټولنيز ژوند نظم او يووالی د فرد په ازادۍ او انتخاب پورې تړي او له هر ډول زور او فشار يې خوندي بولي. رومن په نثر او شعر کې د ژوند او مرگ واقعيت انځوروي او په مختلفو ټولنو کې د مشترک روح له ترسيم غږيزي. د دې ښوونځي تر ټولو اوږد رومان (هونسيار ولس) نومېږي چې په فرانسه او اروپا کې يې ستر تحولات پېښ کړي دي. (۲۴:م.) د دې مکتب د پيدايښت ځای فرانسه ده، نامتو څېرې يې ژول رومين، شارک ويلدرک، جورج دواميل او شنویر دي، چې د مجردې بشريالني تبليغ يې کاوه.

فوتورېزم (راتلونکی)

په لويديځ ادب او هنر کې فوتورېزم له نورو ادبي مکتبونو په متفاوت او بېل ډول منځته راغلی، دا ښوونځی د شلمې پېړۍ په ادبي مکتبونو کې يو ځوان، خو د کم عمر لرونکي مکتب حيثيت لري. فوتورېزم د (Futur) له کلمې چې د راتلونکي مانا لري، اخېستل شوی دی. د ښکلا پېژندنې دا جريان پر روسيې او ايټاليې سربېره ټوله اروپا کې له لومړۍ نړيوالې جگړې مخکې خپور شو. دا ښوونځی په ايټاليا کې منځته راغلی، خو معرفت او تاريخ يې په پاریس کې د فوتورېزم بيانې په چاپ سره پيلېږي او دا بيانې يه په (۱۹۰۹م) کال په (فيگار) نومي ورځپاڼه کې چاپ شوې ده. د دې مکتب بنسټ اېښودونکی توماس مارينتي (۱۸۷۶-۱۹۴۷م) نومېږي چې پېراون يې د بشر راتلونکی هنر او ادب د همدې مکتب پر اصولو ولاړ ويني. دوی واقعي هنر او ادب يوازې او يوازې فوتورېزم ګاڼه، د دې مکتب لومړی ټاټوبی ايټاليا او موسس يې مارينتي د فاشيزم يو وفادار سمندربول او په

دويمه نړيواله جگړه کې د ايټالېې د هغو فاشستي قواوو لوی منصبدار و چې د شوروي اتحاد د ځواکونو له خوا ماته ورکړل شوه. مارينتي د فوتورېستانو ايډيالوژي د فاشېزم په خدمت کې منحرفه کړه چې رېښې يې له وړاندې په ناتورالېزم، سېمبولېزم او اوانايمېزم کې په څرگند او نا څرگند ډول موجودې وې.

د فوتورېزم پيدايښت

فوتورېزم په لومړيو کې د ايټالوي شاعر او رومان ليکونکي ډانيل انانزيو (۱۸۶۳-۱۹۳۸م) او د هغه دور د شاعرانو د سېک، عقايدو او پېچلتياوو پر ضد رامنځته شو. فوتورېزم د شاعر د داخلي احساساتو او هيځانانو څرگندتيا او بيان نه مني، د ژبې د قوانينو رعايت او د مانا له بيان سره مخالفت ښکاره کوي اود غير شاعرانه کلماتو غوښتونکي دي. دا ښوونځی د بيانې له چاپ سره سم په اروپا او ځانگړي ډول روسيه کې له تود هرکلي سر مخ شو، مارينتي په بيانیه کې ليکلي: ((فوتورېزم له زړو هنرونو بې زاره دی، د دې خوځون اصلي هدف معاصریت، سرعت او ټکنولوجي ده.)) (۳۱: ۶۴۵)

فوتورېستانو ته ماشين الات، الوتکې او صنعتي ښارونو ډېر ارزښت درلود، ځکه چې هغوی غوښتل د انسان بريا پر طبيعت لوړه وښيي. روسيې ته فوتورېزم په (۱۹۱۳م) کې لاره پيدا کړه. روسي فوتورېستان له جامدو قوانينو په تنگ راغلی وو، نوی ژوند يې خوښېده او همدا لامل و چې له فوتورېزم سره يې روغېر وکړ. فوتورېزم په روسيه کې د ادب په پرتله په انځورگرۍ کې ښه وځلېد، خو د جوزف استالين او کمونېست گوند له لوري ډېر ژر وځپل شو. په ايټاليا کې فوتورېستانو له فاشېزم سره علاقه درلوده او له مختلفو فاشيستانو يې ملاتړ کاوه، دوی فکر کاوه، چې د فاشېزم په واسطه کولی شي ايټاليا لوړ پړاو ته ورسوي. مارينتي په دې بريالی شو، تر څو د فوتورېستانو

یوه سیاسي ډله منځته راوړي، چې وروسته همدا ډله د ایټالیا ملي فاشیست ګوند کې مدغم اعلان شوه. موسیلمیني دغه فوتورېستان په رسمیت وپېژندل او هغوی ته یې کار ورکړ. فوتورېزم د بل هر هېواد په پرتله په ایټالیا کې په انځورګرۍ کې د پام وړ پرمختګ کړی دی.

د فوتورېزم اصول

فوتورېستانو د پخوانیو قوانینو او ستونو له منځه وړل یو اړین کار باله، دوی د کلاسیک دور طرز، طریقې، ښکلا، رومانټیک خیالات او د سمبولېستانو رمز پالنه او تصویرونه ټول له پامه وغورځول، ګرامر ته یې کومه ځانګړې توجه نه کوله او په لیکلو کې یې لیک نښې او نور ګرامري قواعد له پامه وغورځول.

فوتورېستانو په خپلو ادبي او هنري اثارو کې د تېرو یاد نه کاوه، ډېر ټینګار یې د نن په پرتله راتلونکي ته و. په دې ښوونځي کې فوتورېستانو ولس خپل اصلي مخاطب ګاڼه او په دې باور وو، چې هنرمند باید د خلکو په منځ کې واوسي او د دوی په خبره چې (له ولس څخه ولس ته) نوي هنرونه وړاندې کړي. فوتورېستي هنر غوښتل انسان په موږن ژوند کې له غرق کېدو وژغوري او حل لاره یې هم هنر ګاڼه چې په وسیله یې کولی شي انسانان له دغو ستونزو راوژغوري. فوتورېزم خبرو او کلمو ته پوچ شعارونه ورکوي او کلمه له هر ډول لفظي او معنوي ارتباط نه ازاده غواړي. دوی داسې اشباح تصویرونه انځورول، چې له افادې به خپلواک وو، د دوی په اند د شعر لیکلو لوی او مهم اصل د قانون عدم مراعات دی او په ترسیم کې یې هم دغه قانون منونکي شمېرل کېږي. د دوی دا شعار ((د ادب او هنر زاړه مانې باید ورانه او بله نوې له سره جوړه شي.)) (۸: ۴۷) خورا مشهور او د عامه افکارو په مفکورو کې ځانګړی ځای درلود. دوی د دغې نوې مانې

معماران يوازې خپل ځانونه او اساس يې يوازې فوتورېزم باله. دوی په خپلو اثارو کې د ښار، گړنديتوب، تخنيک او ماشين پالنه کوله او ځانونه يې د نوي ژوند نوي خلک بلل.

د فوتورېستي اثارو موضوع

د فوتورېزم ادبي ښوونځی له پخوانيو ادبي مکتبونو سره جوت توپير لري، دوی په خپلو اثارو کې له طبيعت پالو سره جوړ نه دي. فوتورېستان ځنگلونه، غرونه، د سيند غاړې او داسې نورې طبيعي منظرې نه انځوري، لامل يې په صنعتي او شور ماشور ژوند کې ډویدل ښيي. فوتورېستي ښوونځی له فرياده ډک طوفان او د ازاد او لوړ پرواز مارغه له بې قراره انسان سره تشبيه کوي. پاتې دې نه وي چې په فوتورېزم کې هغه اثر ادبي او هنري گڼل کېږي، چې خوځښت، سرعت، زپورتوب، خطر او جسارت ولري. (۲۰:۳۵)

د فوتورېزم نامتو استازي

دا مکتب په روسيه او ايټاليا کې پالل شوی، خو تر روسيې په ايټاليا کې ډېر پرمختللی معلومېږي. په ايټاليا کې يې پيراون مارينتي، اومبرتو بوتچوني، کارلوکارا، لوينچي روسولو او جينو سوريني نومېږي، چې وروسته ورسره جاکومو بالا، د مارينتي ښوونکی هم يوځای شو. په روسيه کې ولادېمير خلبنکوف، الکسي کرچنيخ، ولادېمير مایاکوفسکي او ديويډ بوليوک د دې مکتب نامتو استازي بلل کېږي.

د فوتورېزم ماته

د ايټالېي فوتورېستان او د فاشستي نهضت غړي سره يو لاس او يوه خوله وو، جگړه يې د نړيوالې سولې د ساتنې يوه ښه وسيله گڼله او په خپلو

اثارو او شعرونو کې يې د لويې ايټاليې د جوړولو ايډيا پر مخ بېوله او د امپريالېستي اشغال او فاشستي جگړه ماري ملاتړ او هر کلي يې کاوه. د شلمې پېړۍ په لومړيو شلو کلونو کې فوتورېزم په لويديځه ټولنه کې ځان راښکاره کړ، خو هر ځای د ريبالېزم د پيروانو له لورې له کلکې مبارزې سره مخ او له منځه ولاړ. فوتورېزم د روسيې په ادب تاريخ کې د (۱۹۱۰م) نه وروسته منځته راغی، خو تر اتوکالو زيات عمر يې ونشو کړای. پرته له مياکوفسکي (۱۸۹۳-۱۹۳۰م) او څو نورو چا نه دی پاللی او مياکوفسکي هم د گورکي په لارښوونه دا نظريه پرېښوده. بلاخره فوتورېزم د هېلر تر دويمې نړيوالې جگړې وروسته د فاشستي افکارو سره يوځای له منځه ولاړ. (۵: ۱۴۲م)

اکمېزم

دغه اصطلاح د يوناني ژبې له (Akme) چې دکمال مانا لري، اخېستل شوې ده. اکمېزم يو داسې ادبي نهضت دی، چې د (۱۹۱۲-۱۹۱۴م) کلونو ترمنځ په روسيه کې د شپږو شاعرانو په همغږۍ منځته راغلی دی. دغه شاعران نيکولی گوميلوف، انا اخماتوا، سرگي گورودتسکي او اوسپ ماندلشټام نومېږي. په (۱۹۱۱م) کال گوميلوف هغه ډله شاعران چې له سېمبولېزم او د و. ايوانف له رهبرۍ ازادي غوښتله، راجمع او ترې يوه ځانگړې ډله جوړه کړه، چې د نشر لپاره يې چاپ خونه او نور توکي نه لرل. دوی ماته ونه منله او په منظم ډول يې خپل فعاليتونه سرته رسول، وروسته يې ځانونه اکمېستان وبلل. دوی له دې وروسته په مسقيم ډول د سېمبولېزم پر وړاندې ودرېدل او درې برنامې يې د اکمېزم لپاره وليکلې. لومړۍ برنامه گوميلوف او بيا گورودتسکي وليکله، چې په (۱۹۱۳م) کال کې د (اپولون) په مجله کې چاپ شوې. درېيمه بيانيه اوسپ ماندلشټام د (اکمېزم سحرگاه) تر سرليک لاندې په (۱۹۱۹م) کال ليکلې او چاپ کړې ده. (۲۵: م.)

اکمپېزم د سېمبولېزم پر وړاندې يو ادبي نهضت دی، چې ځانونه د سېمبولېستانو رقيبان گڼي، د دغې ښوونځي ماهيت ډېر له سېمبولېزم سره ورانه نه ښيي، بلکې دواړه د بورژوازي اعيانۍ او د مخ پر زوال کلتور خدمت کوي. دوی د انسان نښي واقعیتونه، ښارونه، گلیساگانې، طبيعت گلانو او حیواناتو انځورونه او انعکاس غواړي. اکمپېستان د طبيعت او د انسان نښي احساسات راسپړي او د سېمبولېستانو په څېر (هنر د هنر لپاره) د تيورۍ پلوي کوي. دوی د جامدو اصولو پالونکي خلک دي؛ اتل يې جگړه ييز مقام لري؛ په ژوند کې د جامد چاپيريال غوښتونکي دي. له انقلابي خوځښتونو سره حساسيت ښکاره کوي او د ماتولو لپاره له حاکمې طبقې مننه کوي. د امپريالېستي ځواک د غښتلتيا لپاره زمينه برابروي او د دوی ستاينه کوم شرم نه بولي.

د سېمبولېستانو متقابلې حملې او د فوتورېستانو پر سر رقابت دوی وپش ته اړکړل، د (۱۹۱۳م) کال په دسمبر کې اخماتوا او ماندلشتام دواړو د جوړې شوې ډلې د ستونزو پر اساس د منحل وړانديز وکړ. گوميلوف په (۱۹۱۴م) کال د جگړه ييزې جبهې غاړه ونيوه، د نړيوالې جگړې د ختميدو سره سم کور ته راستون او له خپلې مېرمنې اخماتوا جلا شو. نوموړي د نورو پخوانو ملگرو پرته د شاعرانو يو بله ډله راجوړه کړه او هم يې د ځوانو شاعرانو لپاره د ماکسيم گورکي په حمايت ځانته ادبي خوځښت رامنځته کړ، خو له هغه ډلې سره د همکارۍ په تور ووژل شو، کوم چې دکمونستي رژيم د نسکوريدو لپاره يې دسيسه جوړه کړې وه. مېرمنې يې هم شعر ليکلو ته ادامه ورکړه، له انقلاب وروسته تاشکند ته تبعيده او هلته يې ډېر اشعار وليکل. د دې په اشعارو کې هغه وخت د هېواد دوستۍ غير اوچت شو، چې

دويمه نړيواله جگړه پېښه شوه. د نوموړې دوه غنايي اشعار د (۱۹۶۱-۱۹۶۳م) کلونو ترمنځ چاپ شوي دي، گورودتسکي د نورو شاعرانو په څېر خپله ادبي ډله پرېښوده او د ادبياتو په باب يې څو اثار وپنځول. د (روسي معاصرو ادبياتو جريان) يې په (۱۹۱۳م) او بل اثر يې په (۱۹۱۴م) کال چاپ شوي دي. نوموړی له انقلاب وروسته له ټولنيزو مسائلو سره علاقه پيدا کړه او يو تعداد په زړه پورې منثور داستانونه او د هېواد پالنې اشعار يې وليکل. په اکمپېستانو کې ماندلشټېم يو با فرهنگه او مترقي شاعر دی، چې ملگري يې په سيالی کې ورڅخه پاتې راغلي دي، په شعر لیکلو کې ښه مهارت لري، قوي، اهنکين، پيچلي او له فرهنگي ارتجاع سره برابر شعر لیکي. د ژوند په اخري کلونو کې يې مختلفې ادبي پنځونې او د موضوع په لحاظې عمومي مسائل بيان کړي دي، منظوم او منثور اثار لري، ډېر يې د شلمې پېړۍ په دويمه لسيزه کې چاپ شوي هم دي. (۵: ۲۲)

اکمپېزم او روسيه

په روسيه کې اکمپېزم د (۱۹۰۵م) کال له انقلاب وروسته راڅرگند شوی، د سېمبولېزم له دروني جريانونو سره ټينگه اړيکه لري او د (۱۹۰۵م) کال د انقلاب له ماتې سره سم له بورژوازي طبقې سره يوځای د روسيې له تزارې مطلق العنانۍ سره لاس يوکړ او له دوی يې ملاتړ وکړ. کله چې په (۱۹۱۴م) کال کې اکمپېزم په رسمي ډول رامنځته شو، نو مارکسيستانو يې تود هرکلی وکړ، لامل يې له عرفاني سېمبولېزم سره چې په يو شکل ماتريالېزم (ماده پالنه) وه، جگړه او اختلاف و. له انقلاب وروسته ځينو پوهانو ورته د ځمکوالو او اشرافيانو ادبياتو نوم وکاروه. ماندلشټام وروسته اکمپېزم پرېښود او دا ښوونځی د نورو ارتجاعی مکتبونو په څېر د روسيې د اکتوبر انقلاب

وروسته په بشپړ ډول له پښو وغورځول شو.

امپرسیونېزم

د امپرسیونېزم کلمه د فرانسوي ژبې له (Impression) اخېستل شوې، چې د تخیل او خاطرې مفهوم لري. په هنر او ادب کې ځانگړی جریان دی، چې د فرانسې په انځورگرۍ کې پیدا شوی او د بورژوازی له نظریاتو سره همرنګې بڼې. د دغه ښوونځي پیروان د ادب او هنر دندې د لیکوال او هنرمند د محدودو خاطراتو، احساساتو او تخیلاتو مستقیم انتقال او د هغې د ډېرو نازکو خواوو انځورول ګڼلې دي. (۸: ۱۵۱م)

دا ښوونځی تر ډېره بریده په انځورگرۍ او د ژوند د رېښتیني درک په باب په ځینو برخوکې د ریالېزم پرانسیپونه غښتلي کوي، خو ناتورالېزم ته ډېر نږدې دی. دوی په ادب کې تفکر ته ارزښت نه ورکوي او لویه ځانگړتیا یې د فورم په محتوا کې مبالغه ده. پاتې دې نه وي، چې دا ښوونځی د نولسمې پېړۍ په شپږمه لسيزه کې پیدا او د تکامل پړاو یې د همدې پېړۍ وروستي کلونه او د شلمې پېړۍ لومړۍ لسيزه ده.

اکسپرسیونېزم

د اکسپرسیونېزم کلمه د لاتیني ژبې له (Expression) کلمې څخه مشتق شوې ده. دا یو ادبي جریان دی، چې د شلمې پېړۍ په لومړیو څلورو لسيزو کې منځ ته راغلی او د ټولني شديد ټولنيز بحران انځور وي. دا بحران په اصل کې د لومړۍ نړيوالې جگړې وروسته راغلی او د دې مکتب پیروان د نړيوالې جگړې د ټولنيزو بې عدالتیو، بې مفهومه ژوند او شخصیت د رټلو پر ضد اعتراض کوي. اکسپرسیونیستي لیکوال په دې اند دی، چې د واقعیت د بدلون سره سم باید د انسان شعور هم بدل شي. دوی احساساتو ته ډېر

زيات تمايل لري او د اوسني تمدن نښو نښانو د دوی په اثارو کې ژور اغېز کړی دی. (۳: ۱۲۴م)

د اکسپرسونېزم اصطلاح په هغه سبک باندې اطلاق کېږي، چې په هغې کې طبيعت پالنه د ترسيم نه دباندې پاتې کېږي او هنرمند د احساس د بيان لپاره زيات ټينگار په اغراق او مبالغه کوي.

تاريخچه

د شلمې پېړۍ په پيل کې يو لوی نهضت د ريبالېزم او امپرسونېزم پر وړاندې ودرېږي، چې وروسته ترې د اکسپرسونېزم غږپورته کېږي. د دې مکتب تعريف د لومړي ځل لپاره د (اگوست اروه) له انځورگرۍ څخه وړاندې کېږي. اکسپرسونېزم د يو ادبي او هنري خوځوون په توگه په (۱۹۰۳م) کال کې لومړی په المان او وروسته په نورو سيمو کې راڅرگندېږي چې د بشر دروني عواطف، ډار، نفرت، مينه او دردونه ترسيموي. هېر مو نشي چې دا مکتب تر (۱۹۳۳م) پورې د اروپا په ادب حاکم پاتې کېږي.

د اکسپرسونېزم اصطلاح په (۱۹۱۱م) کال د انځورگرۍ پر هغه ځانگړې ډلې اطلاق کېږي، چې د شلمې پېړۍ په اوله لسيزه کې يې د غير انساني کړنو انځورونه کښلي وو. اکسپرسيونېستان د ظالمانه نظامونو له غير بشري کړنو پرده پورته کوي او په انځورگرۍ کې له تشوېش اچوونکو رنگونو څخه اخلي، تر څو داسې اشکال ترسيم کړي، چې د واقعيتونو استازيتوب وکړای شي. اکسپرسونېزم د يو ځانگړې هنر په توگه نوې بڼه پيدا کوي، بلاخره د ځينو مخکښو انځورگرو په مټ د (پل) په نوم يوه نوې ډله رامنځته کوي، چې وروسته له هنر څخه ادبياتو ته هم لار مومي. ويل کېږي، چې گوگن لومړنی انځورگرو، چې خپل عقايد او نظريات يې د دغې ښوونځي لپاره په انځورگرۍ کې وړاندې کړل.

اکسپرسیونیزم په ادب کې

اکسپرسیونیزم د انځورگرۍ تر څنګ په ادبیاتو کې هم رېښې ځغلولې دي. په ادبیاتو کې اکسپرسیونیزم هغه روش او طرز ښودل شوی، چې نړۍ ته د عواطفو او احساساتو له زاویې ګوري. د لیکوال او هنرمند ډېر ټینګار د حقیقي بیان په څرګندولو پورې اړوندیږي او د فردي احساساتو او تاثیراتو په حساب درک کیږي. په معاصرو ادبیاتو کې له واقعیت څخه هر ډول تحریف او د شکل تغیر کولی شو په اکسپرسیونیستي روشونو کې بیامومو.

و. ویلیام ګوګ (۱۸۵-۱۸۹۰م)، جیمز انسور (۱۹۴۹م-۱۸۶۰م)، امیل نولده (۱۹۵۶م - ۱۸۶۷م)، ایډوارډ او جورج رویو (۱۹۵۸م - ۱۸۷۱م) د دې مکتب لوی پیروان ښودل شوي دي. (۲:۳۶)

دادېزم

دادېزم یو ادبي او هنري ښوونځی دی، د شلمې پېړۍ پر مهال په اروپا کې منځته راغلی او داد په فرانسوي ژبه کې د مسخرې او تفریحې مانا لري. دوست شینواری دا کلمه د فرانسوي ژبې له (Dadaisme) څخه اخیستل شوې ګڼي او مانا یې اسپه کي (د ماشومانو لپاره له لرګي نه جوړ اسپکي) ښيي. دا یو نهایي فورموبیستیک مکتب دی، چې د لومړۍ نړیوالې جګړې (۱۹۱۶م) پر مهال د سویس هېواد په زوریخ کې په هنر او ادب کې راپیدا او تر (۱۹۲۲-۲۴م) پورې یې دوام وکړ. په انځورونو کې انجېر منچر ترسره کول او په شعر کې د بې مفهومه او بې مانا الفاظو کارول، د دې ښوونځي اصلي ځانګړنې دي.

دادېزم په سویس کې د انارشیستو روښان فکرانو له منځه راچور شو. ((دوی د لومړۍ نړیوالې جګړې پر ضدیت او له هر څه انکار د ادبي او

هنري بدمعاشۍ په چوکاټ کې د بې معنا او بې مفهومه الفاظو په ترکیبونو کې تبارز وکړ.)) (۸: ۱۶۴م) که چېرې د دادېستانو اثار وگورو معلومه به شي چې دوی له جگړې وروسته د داسې ادب او هنر غوښتونکي وو، چې له خپلې ملي وظیفې څخه بې برخې وي. دوی د جگړه‌ییزو ترڅو شیبو په انځورولو د خلکو په اذهانو کې د جگړې ضد پیغامونه کېنول او غوښتل یې په دې ډول خلکو ته خوښي ور وبښي. دوی په یوه نوع په دې هڅه کې وو چې د انسان مطلقه ازادې ترلاسه کړي، له ادبیاتو او هنر څخه یې کرکه په دې کوله، چې د جنګ د تبلیغ لپاره یې وسیله ګڼله.

دې مکتب فرانسي، المان، ایتاليې، هالنډ، هسپانيې او بلاخره امریکې ته هم لاره ومونده، چې مشهور پیروان یې رومانيایي شاعر ترېستان تزار، الماني شاعر ریشارد هولزنېک، ژان ارب، لیکوال او د تياتر مهم غړی هوګو بال یې اصلي غړي بلل کېږي.

سور ریا لېزم

سوریا لېزم د اوسنۍ ټولني یو روحي ترسیم دی، د فرانسوي ژبې له (SurRealism) څخه، چې د مافوق الحقیقت مانا لري اخیستل شوی دی. دا ښوونځی د غرب د شعر په تاریخ کې د یو ځوان مکتب په حیث د نولسمې پېړۍ په لومړیو شلوکلونو کې د لومړۍ او دویمې جگړې ترمنځ په فرانسي کې منځته راغلی او بیا یې په لويديځه اروپا کې ځانته ځای او مقام خپل کړی دی. دغه فکري بهنځ د دادېزم په جریان کې منځ راغلی، د دې ښوونځي بنسټ اېښودونکی اندری بریتون (۱۸۹۶-۱۹۶۶م) یو فرانسوی اروپوه او شاعر دی، چې له دادایزم څخه جدا او د همدې مکتب اغاز یې اعلان کړ. سور ریا لېستان له هنرمند او ادیب نه غواړي، چې له حقیقت نه پیل وکړي

او په خپل تخليق کې هغه څه بيان کړي، چې له حقيقت نه لوړ وي. دوی په اصل کې داسې څه ترسيموي، چې د انسان په مغزو کې نه ځاييږي. عقل او فکر يې پر سر اخیستی او د انارشيزم او بې نظمۍ په ساحه کې لکه طوفان واقع کيږي. سوريالېزم په اصل کې له بورژوازي سره جوړ نه دی او شعارونه يې د دوی پر ضد دي. دوی د انسان روحي قوې ته ځانگړې توجه کوي او په دې نظر دي، چې که چېرې د انسان د روح پټ قوت ازادي پيدا کړي، نو لرې نه ده، چې انسان به د يو بهتر ژوند خاوند واوسي. سوريالېستان په لومړيو کې د دادېستانو د افکارو په خلاف ودرېدل، د ادبياتو او هنرونو څخه يې انکار ونه کړ او د تحول د ايجاد لپاره يې لاره پرانېستله. دوی د دادېستانو له پوځو نظرياتو سره نه و جوړ او همېشه يې د مادې پر خلاف د اعتراض غږ پورته کاوه. دوی د داسې نويو انساني ارزښتونو په لټه کې وو چې انسان ته غوره او له ښيگڼو ډک ژوند وروبښي. دا ښوونځي په انگلستان، امريکا او نور اروپايي هېوادونو کې ډېر پيروان لري، خو تر ټولو زيات مشهور يې اتریشي اراوپوه ز. فرويد (۱۸۵۷-۱۹۴م) نومېږي، چې د روحياتو او عقل په برخه کې يې ډېر څه کړي دي. (۸: ۸۱۱م)

اگزيستانسيالېزم

له دويمې نړيوالې جگړې وروسته اگزيستانسيالېزم يو فلسفي او ادبي جريان دی، چې پر فردي ازادۍ ډېر ټينگار کوي. د دوی له فکره هر انسان ځانته ژوندی موجود دی، چې په خپله د راتلونکي ژوند برخليک روښانه کولی شي. اگزيستانسيالېزم وجود او هستۍ ته ويل کيږي، چې د ماهيت مانا يې غرض ده او اصلي سکالو يې د انسان حيات جوړوي. اگزيستانسيالېزم د بورژوازي مکتب تر عنوان لاندې مطالعه کيږي، د وجودي اساسي فلسفې انقلابي څېره وړاندې کوي او پر هر څه انسان ته

ډېره توجه کېږي. دا ښوونځی په معاصره پېړۍ کې د بورزاوژۍ فلسفې د يوې داسې لارې په حيث رېښې لري، چې پر علمي او معقولو اساسانو ولاړه نه دی، د ارتجاعې، هنري او ادبي مکتب په حيث هنر او ادب د ټولني له خدمت څخه لرې کوي، په فلسفه کې لومړۍ په المان، بيا فرانسه او وروسته په نورو هېوادونو کې خپور شوی دی.

اګزېستانسيالېزم په هنر او ادب کې داسې يوه ذهني تيوري ده، چې د ((وجود اصالت يا د وګړي خپلواکي او د ژوند پوځوالی يې په متضادو اصولو ولاړ دی. د اتریشي ايجادګر ريلکي (۱۸۷۵-۱۹۲۶م) په اثارو کې څرګنده او د لويديځو پانګوالو شاعرانو په شعرونو کې انعکاس شوې ده.)) (۵: ۲۳) د دې مکتب په قول هنرمند دې ته رابولي چې د انسان ټيټې انگيزې او د ژوند تياره اړخونه انځور کړي.

ويرېزم

د ويرېزم کلمه د ايټالوي ژبې له (verismo) څخه چې د حقيقت او رښتينولۍ ماناوې لري، اخېستل شوې ده. دا يو ايټالوی هنري او ادبي ښوونځی دی، چې د (۱۹)مې ميلادي پېړۍ په پای کې د ايټاليا په سويل کې منځته راغلی. دا مکتب د ټولني د ټيټې يا غريبې طبقې د ژوند انځورونه کوي او غواړي د همدغې طبقې له حقونه دفاع وکړي او د استاد شينواري په خبره د مجردي بشريالني ايډيا پر مخ بيايي. دا ادبي ښوونځی زياتره پوهان د ريالېزم او فرانسوي ناتورالېزم تقليدګني او د کارګرې طبقې په اړه د ولس احساسات راپاروي. ((دا ښوونځی د ايټاليا د سيسلي اوسيدونکو جيواني اورګاله لخوا منځته راغلی دی. تقريبا دېرش کاله مشهوره نه و، خو وروسته يې په زنجيري شکل شهرت پيدا کړ او په ايټاليا کې بېرته له منځه لاړ.)) (۸: ۱۶۴م)

اخځونه

- ۱- الفت، گل پاچا، ۱۳۸۴ل. ادبي بحثونه. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۲- هېوادمل، سرمحقق زلمی. ۱۳۷۹ل. د پښتو ادبیاتو تاریخ. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۳- وزیري، محمد اقبال. ۱۳۹۱ل. د ادبیاتو تیوري. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه
- ۴- حبیبی، پوهاند عبدالحی. ۱۳۲۵ل. د پښتو ادبیاتو تاریخ. کابل.
- ۵- هاشمی، پوهیالی سیداصغر. ۱۳۹۳ ل. د ادبی اصطلاحاتو قاموس. کابل: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۶- ښکلی، اجمل، ۱۳۹۰ل. سبک پوهه. کابل: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۷- زون، پوهندوی جانس. د نړیوالو ادبیاتو د ادبی دورو وېش. جلال اباد (مقاله).
- ۸- شینواری، سرمحقق دوست. ۱۳۹۳ل. د ادب د تیورۍ اساسونه. ننگرهار: یار خپرندويه ټولنه.
- ۹- روهی، خپرندوی محمد صدیق. ۱۳۸۶ل. ادبی څېړنې. کابل: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۱۰- زېن، پوهنمل جانس. ۱۳۹۱ل. د لرغوني یونان ادبی تاریخ ته یوکننه. جلال اباد: مومند خپرندويه ټولنه.
- ۱۱- عمید، استاد حسن. ۱۳۸۹ل. فرهنگ فارسی عمید. تهران: انتشارات راه رشد.
- ۱۲- موقن، بدالله. معنای اصطلاح رنسانس. تهران: انتشارات. (مقاله).
- ۱۳- وزارت معارف ایران. ۱۳۷۹ق. تاریخ ادبیات ایران و جهان. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۱۴- مصطفوی، خالد. ۱۳۹۰ل. مرور بر تاریخ ادبیات جهان. تهران: انتشارات. (مقاله).
- ۱۵- رښتین، پوهاند صدیق الله. ۱۳۶۲ل. د پښتو ادبی مکتبونه. پېښور: یونیورسټي بک ایجنسی.
- ۱۶- قران، مجید. ۲۰۱۱م. لویدیځ ادبی مکتبونه او پر ختیځ ادب یې اغېزې. کابل: (مقاله).
- ۱۷- فلسفی، نصرالله. ۱۳۷۰ق. تاریخ اروپا در قرون نوزدهم و بیستم. تهران: موسسه انتشارات خاور.
- ۱۸- حسینی، رضا سید. ۱۳۸۱ق. مکتب های ادبی (جلد اول). تهران: موسسه انتشارات نگاه .
- ۱۹- موسوینیا، نورا. ۱۳۸۴ق. مکتب کلاسیک. تهران: انتشارات (؟) (مقاله).
- ۲۰- شیخ زاده، سمیه. ۲۰۱۲ز. مکتب کلاسیسم. شیراز: انتشارات (مقاله).
- ۲۱- صیلا، اریا. ۱۳۷۸ق. نیم نگاهي به مکتب ادبی کلاسیسم. تهران: انشارات موسسه کیهان.
- ۲۲- انسکولوپدیا امریکا. دایرة المعارف - انترنیتی معلوماتي ذخیره.
- ۲۳- سپهدی، دکتر عیسی. ۱۳۲۹ق. تاریخ ادبیات فرانسه. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۲۴- ویکیپدیه- دانشمانده ازاد (پارسي) انترنیتی معلوماتي معلوماتو ذخیره.
- ۲۵- صفا، مصطفی. ۱۳۹۲ل. د نړۍ سل مشهورې څېرې. ننگرهار: مومند خپرندويه ټولنه.
- ۲۶- مجله ادبیات داستاني. ۱۳۷۵ق. ادبیات کلاسیک المان. تهران: انتشارات (؟).
- ۲۷- ثروت، دکتر منصور. ۱۳۶۷ق. مکتب رمانتیسیم. ایران: مجله (پیک نور، شماره دو).
- ۲۸- حکیمی، پوهیالی رحمت الله. ۱۳۹۴ل. د ادبپوهنې اساسات. کابل: مستقبل خپرندويه ټولنه.
- ۲۹- پناه، زهرا اسلام. ۱۳۶۷ق. سیر مکتب ادبی رئالیسم در روسیه. تهران: انتشارات.

- ۳۰- ابادی، سید سعید فیروز. (؟). ناتورالیسم. تهران: مجله ادبیات داستانی. شماره (۲۷) ایران.
- ۳۱- حسینی، رضا سید. ۱۳۸۱ق. مکتب های ادبی (جلد دوم). تهران: موسسه انتشارات نگاه.
- ۳۲- ښکلی، اجمل. ۱۳۹۲ل. سېمبولېزم او ابهام. کابل: (مقاله).
- ۳۳- قاسم زاده، سیدعلی. ۱۳۸۸ل. در امدی بر سیمبولیسم (نمادگرایی). کابل: (مقاله).
- ۳۴- مهر، دکتر افشین. ۱۳۹۰ق. مکاتب ادبی. تهران: روزنامه مردم سالاری.
- ۳۵- حلتوی، زینب. ۱۳۷۸ق. فوتوریسم. شیراز: مجله خراسان. شماره (۵۲).
- ۳۶- سید رضایی، طاهره. ۲۰۰۵ز. مکتب اکسپرسیونیسم. تهران: انتشارات (مقاله).
- ۳۷- رحیم زی، ذبیح الله. ۱۳۹۳ل. د فکر څېرې. ننګرهار: مومند څېړندویه ټولنه.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**